

Луиджи Джусани

**Да отдадеш живота
си за делото
на Друг**

Съставител: Хулиан Карон

Превод: Нина Билева

© 2022 Fraternità di Comunione e Liberazione

ПРЕДГОВОР

„ТОЙ Е ЖИВОТЪТ НА МОЯ ЖИВОТ, ХРИСТОС“

От какво е определяна историческата реалност, в която сме потопени? От преобладаването на етиката спрямо онтологията.¹ Това е оценката, която Джусани формулира в края на '90-те години. За него ставало дума за кулминацията на една траектория, започнала векове преди това с модерната епоха и с разширяването на рационалистичното влияние, което оформило отношението на културата и на държавата към християнството и Църквата. Оттогава насам превъзходството на етиката спрямо онтологията се превръща в генерален фактор. По следите на едно разделяне и йерархизация на научноматематическо познание и философско познание (и религиозно), концепцията за реалното и за съществуването бива все по-определяна от поведението, от „предпочитания“: не от разума, от реалността такава, каквато става очевидна в опита, сиреч от онтологията, а етически, от поведение, изхождайки от което, се използва разумът.² „Дори Църквата, атакувана от рационализма, подчерта за народа и в своята теология етиката, давайки като предполагаема онтологията, почти зачерквайки нейната пораждаща сила“ (вж. тук, с. 22).

Усещайки противоборството на държавата и на изпъкващата културна форма, голяма част от Църквата се беше засвидетелствала по отношение на това, което и другите – включително клеветниците – можеха да разберат или трябваше да признаят: фундаменталната етика, моралните ценности, оставяйки на фона догматичното съдържание на християнството, неговата онтология, тоест благовестието, че Бог стана човек и че това събитие пребъдва в историята чрез една човешка реалност – Църквата, „осезаемо Христово тяло“ (с. 98), – направена от хора, които доказват пълнотата, която Христос предизвиква в живота на тези, които Го признават и Го следват. В следствие на това също проповядването в Църквата предимно се съсредоточи върху етичните призови: начинът, по който беше предложено християнството, стана по-скоро или повече задължаващ, отколкото привлекателен. А когато това се случва, вярата губи своята основателност и своята способност да ражда живота на християнския народ.

Изглеждаше очевидно и по-лесно да се позовем на католическия морал, за да запазим захват върху хората. Не смятахме за необходимо да се предлагат адекватни причини, за да следваме Църквата. Мислехме, че ще е достатъчно да настояваме върху някои основни норми на поведение, за да склоним получателите да ги спазват. По този начин Църквата щеше да продължи да упражнява своята функция на морален фар. Докато културната среда беше хомогенна и Църквата играеше в нея ролята на главен актьор, моралът, роден в християнската среда, макар и срещайки все по-слабо одобрение, устоя. Но когато социалният контекст стана по-шарен и мултикултурен, всичко се промени. И процесът на

¹ Срв. в частност L. Giussani, *Uomo e il suo destino. In cammino*, Marietti 1820, Genova 1999, pp. 63-74.

² Пак там, р. 67.

ерозия претърпя внезапно ускорение. Беше впечатляващо за мен да видя наскоро снимки на църкви, преобразени в дискотеки, кина, тенис кортове и басейни. Това, че се разположихме за отбрана на морала – макар и правилен в своите принципи, – не издържа пред ширенето на един противоположен манталитет, който все повече надделя, налагайки нови ценности и нови права.

Не предлагайки се в своята онтология, като житейско събитие, способно да съответства на дълбокото желание на човека, едно християнство, сведено до морал, постепенно изгуби своята привлекателност. Така много наши съвременници се раждат и живеят безразлични към него и вярата. Имаше нещо като липса на близост с човешкото, поради наивност относно това „какво може напоследък да раздвижи човека в дълбините му“:³ бидейки пренебрегнала дълбоките човешки потребности – за истина, красота, справедливост, щастие, – Църквата изглеждаше все по-далечна от живота, а вярата – нещо напоследък неразбираемо.

Как стигнахме дотук? На този въпрос Джусани предоставя отговор, който осветява нашето настояще, освен нашето минало. Процесът започва, твърди той, „без никой да го забележи“, от „едно отделяне на смисъла на живота от опита“. Бог бива възприеман като отделен от опита, като нещо, неотразяващо се върху живота. „Смисълът на живота, тоест, няма повече никаква връзка или има трудноопределима връзка с момента от съществуването, в който човек все пак върви.“ Но това зависи – тук Джусани извършва съществен преход – от нещо, което вече се е произвело преди това: „Същността на въпроса е изяснена в борбата, която протича относно начина на разбиране на *връзката между разум и опит*“ (с. 49). В корена на този развод, на това отделяне на Бог и опита, има, тоест, една редукция от познавателен характер, отнасяща се до начина на възприемане на връзката между разум и опит.

Какво разбира Джусани под „опит“? „Опитът е изплуването на реалността на повърхността на съзнанието на човека, той е превръщането в прозрачна на реалността за човешкия поглед. Така реалността е нещо, на което се натъкваме, тя е даденост, а разумът е това ниво на творението, на което то става себесъзнаващо.“ Впрочем именно в опита реалността се разкрива, и то се разкрива като нещо дадено, не произведено от нас, което препраща към друго като свое изконно начало. А разумът е погледът, на който се случва това разкриване, той е нивото на реалността, на което реалността става съзнаваща себе си като произтичаща от друго. Джусани отбелязва: „Жан Гитон, утвърждавайки ни в нашето неспокойно неудобство, ни е дал утехата да ни накара да почувстваме правилността на нашата нагласа относно връзката между разум и живот, когато каза, че „разумно“ е да подчиним разума на опита“ (с. 50). Защо би бил разумен този акт на подчинение? Защото ако опитът е превръщането в прозрачна на реалността, разумът е в служба на тази прозрачност, той е неин инструмент.

След като стигнахме тук, не удивява последващият пасаж на Джусани. „За да защитим Бог в Неговата истина и за да защитим необходимостта човекът да възприема живота като Негов и във всичко да се стреми, следователно, да се хареса на този върховен Създател и Държител на всичко, което съществува, се изисква най-вече сърдечното подемане на думата „разум““ (с. 50). Ако, наистина, „използваме зле разума“, ако той бива възприеман като „мярка“ на реалността, се оказва компрометирано цялото знание на човека, цялото негово човешко приключение.

³ Срв. Бенедикт XVI, Постсинодално апостолическо насърчение *Sacramentum caritatis*, 2; превод наш.

„Ако разумът се приведе като ‚мярка‘ на реалността – а това предполага винаги разума като предубеждение, [...] – има три възможни тежки редукции, които повлияват всички житейски поведения“ (с. 50). Те не засягат само миналото, а и нашата настояща нагласа. Нека да ги видим.

а) „Първа редукция – описвам генезата на нашето поведение в неговия драматичен и противоречив аспект: *вместо събитие, идеологията*.“ Какво предполага тази алтернатива? Човекът може да се съотнася към реалността с инициатива, движена от това, което се случва, от това, което възприема в себе си поради контраудара, което то предизвиква, или с инициатива, която помрачава, склонна е да излиза от рамките на това, което се случва, подчинявайки се на нещо, което „не произтича от някакъв *негов* начин да реагира на нещата, които среща, на които попада, а от *предубеждения*“. Изходната точка става тогава „известно впечатление и оценка на нещата, известна позиция, която човек заема, преди да се справи с нещата, най-вече преди да ги прецени“. Да предположим, онагледява Джусани, че се случи бедствие в мина или в железниците: справянето с тези факти, които заставят човека, ще има склонност тогава „да не е породено от човешкия отзвук, от това, което човекът чувства като човек при тези събития“. Сякаш в неговата преценка относно нещата се вмъква вече чута реч, едно предубеждение: „Изхожда се от предубеждение, така че вестникът на републиканците или на либералите ще даде известен тон, а пък вестникът на някоя управляваща партия ще атакува друго“. И така, предубеждението, сиреч изходната точка, от която човек започва нещо, ако иска да мине в историята и да издържи на времето, „за да си проправи път между мислите на хората и между преценките на обществото, трябва да бъде развито. Неговото развитие е логиката на един дискурс, който се превръща в идеология. Логиката на един дискурс, който изхожда от предубеждение и иска да го подкрепи и наложи, се нарича *идеология*“ (с. 50-51).

Това е борбата, която всеки от нас ангажира, с по-голяма или по-малка осъзнатост, всеки ден. Християнинът също живее като всички в този исторически контекст и не може да избегне тази алтернатива, тази борба: „Нашият християнски живот, нашата вяра и нашият конкретен морал, нашата житейска настройка са определяни или от текущите идеологии, или от фактуалността, от превъзходството на нашето съществуване, на нещата, както се случват, на нещата, на които попадаме, на нещата, на които реагираме по определен начин, на фактите: факти като събития“ (с. 51). Както когато се ражда дете: налага се на всички, с обезоръжената сила на самото свое присъствие; преди го е нямало, а сега го има. Именно, това е събитие.

Но как е възможно, по стабилен начин, като постоянен стремеж, да преживяваме пълноценна връзка с реалността, да бъдем предопределяни „от превъзходството [...] на нещата, както се случват“? „Има големи събития и дребномалки събития като значение“, казва Джусани. За да можем да изживяваме интензивно реалността, е нужно да сме застигнати от голямо събитие, настоящо начало, „основополагащ принцип на целия човешки опит“. Не може да бъде едно минало това, което основава човешкия опит. Това наблюдение ни дава да разберем колко е решаващо да схванем природата на християнството, което може да бъде постоянно свеждано до идеология, тоест до своята пълна противоположност. „Християнството е събитие и затова е настоящо, присъства сега, и неговата характеристика е, че присъства като памет; където християнската памет не е идентична на спомена, нещо повече – не е споменът, а е случването отново и отново на самото Присъствие.“ Само ако християнството е събитие и е разпознато, и следвано като такова, то може да бъде решаващо за човека, който живее, може да промени начина, по

който се справяме с всичко. „Само разпознаването на това събитие пречи да бъдем слуги на някаква идеология“ (с. 51-52).

б) След това първо подчертаване Джусани идентифицира втората редукция, която повлиява нашите поведения. „Ако човекът отстъпи пред доминиращите идеологии, възникнали от общия манталитет, се състои [...] отделяне на знак и привидност; от това следва *редукцията на знака до привидност*. Колкото повече съзнаваме това, което знакът е, толкова повече разбираме мръсотията и несполучливостта на един знак, сведен до привидност“ (с. 52).

Но какво е знакът? Той, казва Джусани, е „опитът от един фактор, присъстващ в реалността, който ме препраща към друго. Знакът е изпитваема реалност, чийто смисъл е друга реалност; той разкрива своето значение, водейки към друга реалност“. Отново е тук заложена на карта една адекватна употреба на разума: „да изчерпваме опита със знака в неговия възприемчиво непосредствен аспект, или *привидност*“, е неразумно, защото тази привидност „не казва целия опит, който имаме с нещата“. И все пак, това е изкушение, на което лесно се поддаваме, почти без да забележим това: „Известна нагласа на духа прави горе-долу така с реалността на света и на съществуването (обстоятелствата, връзката с нещата, семейство, което трябва да се създаде, деца, които трябва да се възпитат...): поема удара ѝ, спирайки обаче човешката способност да навлиза дълбоко в търсене на смисъла, към което безспорно самият факт на нашата връзка с реалността подтиква човешкия ум“. Когато се блокира способността на ума да навлиза дълбоко в търсене на смисъла, се извършва, нека го кажем с думите на Финкелкро, „отстраняването“⁴ на видимото, „опразването на това, което виждаме, докосваме, долавяме“, като твърдим, „че това, което се случва, се случва, защото се случва“, избягвайки така удара и потребността да гледаме настоящето [...] в неговата връзка с цялостността“ (с. 52-53).

Напротив, твърди остроумно Джусани, „идеята за знак [...] вкарва действено в живота значението на нещата“, води разума в изконната дълбочина на реалността. Тук Джусани вкарва един много смел израз: „Тайна (тоест Бог) и знак (тоест конюнктурната реалност, доколкото винаги препраща към друго; дори един много малък камък, за да бъде себе си, препраща към източника Битие), [...] в известен смисъл, съвпадат“. Какво иска да каже? „Че Тайната е дълбочината на знака, знакът указва присъствието на дълбоката Тайна, на Бог Творец и Изкупител, на Бог Отец. Знакът указва в нашите очи присъствието на Друго, на дълбоката Тайна, за всички неща, сигнализира го на нашите очи, на нашите уши, на нашите ръце.“ Тоест: „Тайната става опит чрез знака“ (с. 53).

Да разпознава нещата като знак на Тайната, да схваща стойността на всяко нещо, доколкото е препратка към Друго, е в природата на разума. Докато идеологията се представя като тенденцията да утвърждаваме като конкретно само привидното, това, което виждаме, усещаме и докосваме: това е нагласата, която остава действаща, макар и под гръмкото рухване на големите идеологии на 20. век.

с) И ето че се появява третата редукция: „Елиминирането на знаковата стойност предполага, от една страна, като причина и от друга, като следствие *редуцирането на сърцето до чувство*“. Сърцето не е вече изконният двигател, дълбоката подбуда на действието на човека, критерият за преценка на разума, мястото на удивлението и на емоционалната енергия, които съставляват наклонността на изначалната познавателна връзка с реалността; неговото място е заето от чувството. „Нашата отговорност е станала напразна именно

⁴ A. Finkielkraut, *L'umanità perduta. Saggio sul XX secolo*, Liberal, Roma 1997, p. 88; превод наш. Срв. Хана Аренд, *Тоталитаризмът*, Панорама, 1993, прев. Ирина Васева, с. 228, 232.

от отстъпването пред употребата на чувството като преобладаващо спрямо сърцето“, което обаче е „фундаменталния фактор на човешката личност; чувството – не, защото, взето само, чувството действа като реактивност, в крайна сметка е животинско“ (с. 54). Чезаре Павезе пише: „Още не съм разбрал какво е трагичното на съществуването [...]. И все пак е толкова ясно: нужно е да победим сладострастното отпускане, да престанем да считаме състоянията на духа за самоцели“.⁵

За Джусани „сърцето указва единството на чувство и разум. То предполага концепция за неблокиран разум, разум според цялата широта на своята възможност: разумът не може да действа без това, което се нарича ‚привързаност‘. Сърцето е – като разум и емоционалност – условието за правилното осъществяване на разума. Условието, за да е разумът разум, е емоционалността да го връхлети и така да движи целия човек. Разум и чувство, разум и привързаност: това е сърцето на човека“ (с. 54). Какъв поглед, включващ всички фактори на човешкото, ни засвидетелства непрестанно Джусани! Оставам удивен всеки път, защото винаги се натъквам, четейки го, на едно разбиране за реалността, което не се спира на повърхността, а прониква в дълбочина. Няма случай, в който той да не засече динамизма на връзката на Аз-а със света, в който е поставен.

Как да излезем от тези редукции? Само обсъждайки ги ли? Полагайки усилие да обърнем тенденцията ли? Не – отговорът на Джусани ни отвежда отново на ниво на един опит, достъпен за всички, – става дума да *се натъкнем* на човешкост, несводима до тях, на присъствие, което да освободи Аз-а от клетката, която си е построил навсякъде наоколо, което да счупи мярката на привидността, да освободи от закона за реактивността и накара „да изживяваме интензивно реалността“, ако използваме още веднъж израза, съдържащ се в глава десета на *Религиозното чувство*.⁶

Тук изпъква природата на християнството такава, каквато тя стана очевидна в началото: „Исус беше човек като всички други, беше човек без възможност за изключение при дефиницията на ‚човек‘; но този човек каза за Себе Си неща, които други не казвали, говорел и действал по различен начин от този на всички. Знак на всички знаци. Неговата реалност, веднъж позната, била чувана, гледана и третирана от тези, които били ударени от нейната претенция, като знак на друга, препращала към друго. Както става ясно в Евангелието от Йоан, Исус не възприемал Своята привлекателност върху другите като изконна препратка към Себе Си, а към Отца: към Себе Си, за да може Той да отведе до Отца, като познание и като послушание“ (с. 60). Изконният смисъл, към който всяка реалност (всеки знак) препраща, стана човек, „Знак на всички знаци“; човек, който вървял по улиците, с когото можели да ядат, говорят, когото можели да следват: това е християнското събитие, съдържанието на благовестието, отправено към човешкото сърце.

Тук откриваме страници, на които Джусани ни приканва да се отъждествим с началото на вярата на първите, които срещнали този млад мъж, така различен от всички други: „Вярата в Христос, както става очевидно от възникването на християнския факт, е да познаем едно Присъствие като изключително, да бъдем поразени от него и следователно, да се съгласим с това, което то казва за себе си. Това е факт: това е факт, който направи възможно християнското възникване в света. И така, ние не искаме друго, освен да познаем и преживяваме това, което се е случило“ (с. 60).

⁵ С. Pavese, *Il mestiere di vivere. Diario 1935-1950 con il taccuino segreto*, BUR, Milano 2021, p. 66; превод наш.

⁶ Луиджи Джусани, *Религиозното чувство*, Itaca, Castel Bolognese 2019, прев. Венелина Станева, с. 151.

Вярата е да разпознаем едно изключително присъствие, да разпознаем божественото, присъстващо в определена човешка реалност. Затова тя е „жест, който има за своя изходна точка разума, [...] разумът, доколкото твърди, че Тайната е съществуваща реалност, без която човекът не може да занесе разумен поглед на реалността. Сиреч, изходната точка на вярата е разумът като съзнание за реалността, тоест религиозното чувство на човека“ (с. 60).

Вярата не е емоция, „не е променливо чувство, което идентифицира съществуването на Бог, както му се иска, и преживява религиозността, както му харесва. Тя е преценка, която утвърждава една реалност, присъстващата Тайна“. Джусани описва природата на вярата с уникални думи: „Вярата е рационална, доколкото разцъфва на крайния предел на рационалната динамика като цвете на благодат, с което човекът се съгласява със своята свобода“. Но как нашата свобода да се съгласи с това цвете, „неразбираемо като произход и като направа“? Удовлетворявайки „простодушно това, което разумът схваща като изключително, с онази сигурна непосредственост, както се случва поради неатакуемата и неразрушима очевидност на фактори и моменти от реалността такива, каквито навлизат в хоризонта на собствената личност“ (с. 60-61).

Нужно е да се има добре предвид тази препоръка на Джусани: събитието Христос е нещо изключително, „но за да го уловим в неговата различност, е нужно разумът простодушно незабавно да приеме, да разпознае това, което се случва, това, което се е случило, със сигурната непосредственост, която изпитваме при всяка очевидност на реалността“. Христос се предлага на нашата свобода, не ѝ се налага. Това е, което се случило в началото: „Преди всичко, преди оценката, която Йоан дава относно този Човек, която Петър дава относно този Човек, преди тяхната оценка и тяхното съгласяване, преди това го има това простодушие, има го това простодушно сърце, има ги тези простодушни очи, този стремеж, това простодушно желание, което е отворено да възприема, което е във възможността да възприема с яснота това, което е срещнало, аспекта на реалността, на която се е натъкнало“ (с. 61). За да засечем, разпознаем и следваме истинското, което се явява в знака на една човешка различност, изпълнена с привлекателност, не са нужни особени заложби, а само тази сърдечна простодушност.

Тогавашният кардинал Ратцингер, във връзка с актуалния социален контекст – пъстър и мултикултурен, този, в който, както казах, много църкви са превърнати в дискотеки, кина, тенис кортове, басейни, – се питал: „Как така вярата има още успех?“. Мислел за млади вярващи, културно прозорливи. Отговор: „Бих казал, защото тя намира съответствие в природата на човека [...]. В човека има неутолимо желание за безкрайност. Никой от отговорите, които потърсихме, не е достатъчен. Само Богът, Който стана пределен, за да сломи нашата пределност и да я отведе в измерението на Своята безкрайност, е в състояние да откликне на потребностите на нашето битие“.⁷ Става дума само да се натъкнем на християнския факт, на християнството според неговата изначална природа: едно съвременно събитие, което има формата на човешка среща. Неговото свеждане до морализъм или дори до словесно повтаряне на благовестието не е в състояние да отговори на нашите изначални потребности. Така, както не е в състояние неговото – рационалистично – свеждане до един от многостранните изрази на религиозното чувство, до една от многото форми на религиозността.

⁷ J. Ratzinger, *La fede e la teologia ai giorni nostri*, in *Enciclopedia del cristianesimo*, De Agostini, Novara 1997, p. 30; превод наш.

И така, „в модерната епоха рационализмът, губейки истинската природа на разума, прави обичайно *объркването между религиозно чувство и вяра*, изпразвайки така и истинската природа на вярата“. Това не се е случило без негативни последици върху съвременния човек, не само върху християните. „Объркването между религиозно чувство и вяра прави объркано всичко. Рухването на вярата в нейната истинска природа, както е в Преданието, тоест в живота на Църквата, рухването на вярата като признаване на ‚Христос – всичко у всички‘, като съобразяване с Христос и подражание на Христос даде начало на модерното объркване, което се разкрива в различни и идентифицируеми аспекти“ (с. 61-62).

През 1998 г. Джусани описва аспектите на модерното объркване, които можем да открием в нашето съществуване и в това на хората около нас. Християнският факт, Присъствието, което вярата разпознава, може да бъде редуцирано, опразнено откъм своята историчност и конкретност. Но тогава християнската вяра бива превърната в своя карикатура: става, тоест, неоснователна, неразбираема, защото е лишена от своя фундамент на реалност. Това е плодът на това, което Джусани нарича петте „без“ на модерния рационализъм. Да ги прегледаме обобщено.

а) „Първото следствие на рационализма може да се обобщи във формулировката *Бог без Христос*. Това е отричането на факта, че само чрез Христос е възможно Бог, Тайната, да се разкрие на нас такъв, какъвто е“ (с. 62). Но без Христос вярата губи своята основателност и се превръща във „фидеизъм“: отпада фундаментът на християнския опит и на моралния ангажимент му липсва адекватната подбуда. Бог отново става обект на въображенческата конструкция и на човешката мисъл според различните етнически и културни акценти.

б) Второто следствие на рационализма е *Христос без Църква*, тоест Христос без Своето Тяло, без Своята плът. Става дума за „гносиса“, за „гностицизма“, във всяка негова версия. „Ако елиминираме в Христос факта, че е човек, реален, исторически човек, елиминираме самата възможност за християнски опит.“ Християнството е човешки опит, „затова е направен от време и пространство като всяка реалност, също материална. Без този аспект на материалност на опита, който човекът преживява с Христос, му липсва възможност за проверка на Неговата съвременност, тоест на истината на това, което Той каза за Себе Си“. Рационалистичната нагласа не допуска една особена реалност, направена от време и пространство, да може да бъде „място източник на опита с изконния смисъл на човека: изконният смисъл на човека не влиза във всекидневния опит“ (с. 62).

Христос, подчертава непрестанно Джусани, не е идея, а е реално, чуваемо, видимо, докосваемо Присъствие. Къде? В един исторически феномен: живота на Църквата. „Не можем да мислим за Христос без такава конкретика; би било да редуцираме и трансформираме това, което Христос каза за Себе Си, това, което Христос е като проявител в ръцете на Бог. Тертулиан твърди: *Caro cardo salutis* („Плътта е основа на спасението“)“ (с. 62).

с) Трети резултат от влиянието на рационалистичния манталитет върху църковния, личен и общностен живот е една Църква без свят, чиито последствия са „*клерикализмът и спиритуализмът* като двойна редукция на стойността на Църквата като Христово тяло“ (с. 63).

д) Джусани прави следваща стъпка, въвеждайки четвъртото „без“: „Ако Църквата е без свят, този свят се стреми да бъде без Аз-а: сиреч е *отчуждение*. Този свят има като характеристика и резултат – предвиден или непредвиден, искан или неискан, обикновено искан от властта, от тези, които имат културната власт в определен момент – отчуждението“ (с. 65).

Последен резултат от това отчуждение, извършвано от властта, е „загубата на свободата, незначитането или премахването на свободата, едно премахване, необявено теоретично,

но фактически извършвано“. Но тъй като свободата е, както и да искаме да я определяме, „лицето на човешкия Аз, става дума за загубата на човешката личност“ (с. 66).

е) Стигнал до края на низходящата парабола, „този Аз, отчужденият Аз, е един Аз без Бог“. Но един Аз без Бог „не може да избегне досада и погнуса. Поради което се оставя да бъде живян: може да се чувства частица от цялото (пантеизъм) или е плячка на отчаянието (преобладаването на злото и на нищото: nihilизъм)“ (с. 66).

Възможно ли е, и тук, да обърнем тенденцията? Как да избегнем това тези пет „без“, както и трите редукиции, описани оде, да продължават да изпразват отвътре живота на вярата и възможността за изпълнение, за пълноценност на човека? Има само един път: да възстановим християнството в неговата истинска природа на събитие.

„И така, присъствието на Исус Христос е събитие, според това колко дарената ни харизма ни прави чувствителни да възприемем (и в която сме убедени!), то е Събитие, което срещаме в настоящето, в часа, при обстоятелствата [...] като извънредност на тайната на Църквата, тайнствено Христово тяло.“ Джусани потвърждава: „Свр̀хестествена [...] е човешка реалност, в която присъства тайната на Христос, естествена реалност е – в смисъла, който се показва и се специфицира с човешки образ, – в която присъства тайната на Христос. Църквата е тази, която изп̀ква редом с мен“. И описва подробно, имайки предвид своите лични преживявания: „Изп̀кна редом с мен при определени обстоятелства, с баща ми и майка ми, после в семинарията, по-после, когато започнах да откривам хора, които ставаха внимателни и дружелюбни към мен, защото казвах някои неща, и накрая, бях сякаш въдворен в една компания, която правеше и която прави непосредствена за мен тайната на Църквата; затова е извънредност на Христовото тяло. Това е компанията ‚по призвание‘, сиреч компанията, която ни предполага, доколкото поражда опита и е породена от опита, при който харизмата ни е докоснала“ (с. 43).

Припомняйки св. Августин – *In manibus nostris sunt codices, in oculis nostris facta*,⁸ – Джусани изяснява природата на феномена на харизмата: „*In manibus nostris sunt codices*, Евангелията, които трябва да се четат, Библията, която трябва да се чете; но не бихме знаели как да ги четем без другия параграф: *in oculis nostris facta*. Присъствието на Исус е подхранвано, утешавано, показано от четенето на Евангелията и на Библията, но е осигурено и става очевидно между нас чрез един факт, чрез факти като присъствия“. Факти, които придобиват съвсем особена тежест за тези, на които се случват, които са от тях докоснати, завладени: „За всеки има факт, който е имал значение, присъствие, което е повлияло върху целия живот: просветлило е начина да възприема, да чувства и да върши. Това се нарича ‚събитие‘. Това, в което сме въведени, остава наистина живо, сб̀два се всеки ден“. И всичко това трябва да стане все по-наше: „Затова всеки ден [...] трябва да осъзнаваме събитието, както ни се е случило, състоялата се среща“ (с. 43).

Само един опит с християнството в п̀лна приемственост с вярата от началото е в състояние да очарова все още, дотам че този, който се нат̀ква на събитието Христос, според човешкия факт, с който му откликва, може да бъде „обзет“, както са били Йоан и Андрей преди две хиляди години. Джусани е очевидното свидетелство за тази възможност днес, която той описва така: „Христос – това е името, което указва и определя една реалност, която съм срещнал в живота си. Срещнал съм: чух да се говори за нея първо като малък, като момче и т.н. Можем да станем големи и тази дума е знайна, но за много хора не е

⁸ Св. Августин, *Sermo 360/B,20: Sermo sancti Augustini cum pagani ingrederentur*.

срещнат, не е реално изпитван като настояще; докато Христос се натъкна на моя живот, моят живот се натъкна на Христос именно за да се науча да разбирам как Той е невралгичната точка на всичко, на целия ми живот. *Той е животът на моя живот, Христос.* В Него се събира всичко, което аз бих искал, всичко, което аз търся, всичко, което аз жертвам, всичко, което в мен еволюира от любов към хората, с които ме е събрал“ (с. 44).

Оттук произтича всяка новост, всяко оперативно следствие: „Христос, живот на живота, увереност за добрата съдба и компания за всекидневния живот, близка и преобразяваща в добро компания: това представлява Неговата ефикасност в моя живот. Моралът не само тръгва оттук, но и само тук нишката на нравствеността се засвидетелства и запазва“. За да покаже как нравствеността се поражда от принадлежността към Христос, Джусани препраща към онова „да“ на Петър: „Св. Петър не сложи като мотив на своята любов към Христос факта, че е опростен в много свои недостатъци, в много свои грешки, в много свои предателства; не направи списък на своите грешки. Когато се оказа пред Него след Неговото възкресение, онзи път, когато се оказа лице в лице с Христос и Христос го попита: ‚Симоне, ти обичаш ли Ме?‘, Му каза: ‚Да‘. Връзката с това Негово Слово, което е най-човешкото и най-божественото, е това, което прави да прегърнем в нашето всекидневно съществуване всичко“ (с. 44).

Както било за Петър, и за нас „всекидневен трябва да бъде споменът за Него, всекидневен трябва да бъде устремът, с който Той става близък, радостна трябва да стане компанията с Него, а споменът за Него радостни трябва да ни остави при всяко обстоятелство, във всяко положение, защото в Теб, о, Господи, се въплъщава обичта, с която Тайната ме обича. Така имаме увереност, че ще постигнем щастливата участ, и имаме надежда за целия развой на живота“. Какво освобождение! И какво поемане на дъх! Нахлуването на една безмерна мярка е това, което ни оставя удивени и което кара Джусани да каже: „Да, Господи, Ти знаеш, че аз Те обичам. ‘ Да съм сгрешил и предал хиляди пъти за трийсет дена, това остава, трябва да остане! Струва ми се, че това не е самонадеяност, а изненадваща, немислима и неизказана благодат, както казваше Микеланджело Буонароти: ‚Но какво мога аз, Господи, ако при мен не дойдеш / с обичайната неизказана благодат?‘“ (с. 44).

Прост е християнският живот и простодушни е нужно да бъдем, за да го прегърнем: „Христос и онова ‚да‘ на Него: това, парадоксално, е по човешки най-лесният аспект – казвам го малко самонадеяно, малко ентусиазирано – или, така или иначе, по-приемлив от целия морален дълг, който имаме в света. Защото Христос е Словото, което всичко разгръща: Христос е човек, Който е живял преди две хиляди години като всички други, но Който, възкръснал от смъртта, с обземащата сила на Тайната в Себе Си, на която бил съпричастен в Своята природа, ни връхлита ден по ден, час по час, действие по действие“ (с. 44).

Простодушие е това, което ни позволява да говорим на „ти“ на Тайната, разпозната като близко присъствие в нашето всекидневно съществуване: „Целокупността на присъствието и на претенцията на Тайната върху нашия живот (‚Бог – всичко във всичко‘) и на Христос, на Исус от Назарет, на младия човек от Назарет, Исус, Който е Тайната, станала Христос, Негов Помазаник, целокупността на великата фигура, на необятната фигура, на внушителния намек, че Бог, думата ‚Бог‘ е в нашето сърце и на нашите устни, целокупността на това близко, всекидневно и ефикасно присъствие, на тази толкова странна, колкото и очевидно непреодолима компания, тази целокупност обяснява това да кажем ‚Ти‘: ‚Ти‘ на Бог трябва да кажем и ‚Ти, о, Христос‘ трябва да кажем на човека Исус от Назарет“ (с. 44-45).

От връзката с това въплътено „Ти“ произтича възможността за една нова, по-човешка, най-накрая човешка връзка с всичко: „Ако, както Ти гледаше всички хора, с които гово-

реше или които Ти отговаряха, или с които не е имало никакъв диалог – дори Пилат, дори първосвещениците, – ако връзката, която Ти имаше с тях, която, както е показано в цялото Ти Странение, беше изпълнена със страст към тяхната участ, към съдбата на техните личности, изпълнена с любов към тях, ако тя беше от тях приета, ако се бяха разбрали и бяха в съглашение с Теб, думата ‚приятелство‘ щеше да бъде единствената, която можеха да използват за връзката с Теб“. Важи и днес: „Думата ‚приятелство‘ е единствената, която можем да използваме за връзката между нас и Него“ (с. 45).

Това несравнимо Присъствие прекоси историята и стигна чак до днес, до нас, по едно продължение, една приемственост, която не е прекъсвала никога: „Човешкостта на Исус от Назарет, която бе призвана да е съпричастна на тайната на божествената природа, се удължава, за да се случи модалността, която Отец е установил, в една сетивна, видима и осезаема реалност: народ, който има интелектуален и емоционален аспект. Това е мистичното Христово тяло, тоест осезаемото Христово тяло, в което невидимата божественост влага бичове, които Отец дарява на Сина. Тази инвазия ражда хора с нов манталитет и нова плодовитост“ (с. 98).

Джусани подчертава „историческото“, „фактическо“ положение на това удължение на Христос, което ни застига и привлича: „харизмата“. „Харизмата е намеса на Духа Христов, за да увеличи принадлежността към Христос в света: тя е даденост на историята, в която се раждаме, в която Духът ни изненадва, това, в което Отец ни е поставил. Планът на раждащата Тайна, на Отца, ни е поставил в определен курс, на определен път в Църквата, въвел ни е във факта Христос, направил ни е съпричастни, правейки ни Негови като познание и като привързаност.“ Харизмата е дар, тя е „братолюбие, което Христос изпитва към нас, правейки ни Свои: Свои като съзнание и като привързаност, тоест като манталитет и като начин да посрещаме и реализираме човешката емоционалност“ (с. 99).

Изпълнен с това настоящо Присъствие, в края на последните духовни упражнения, проповядвани от него, през 1999 г., Джусани се обърна към всички присъстващи с тези думи: „Бих искал да ви оставя едно пожелание. В края на краищата това, което чухте, може да бъде неразбрано, но все пак ви го отправям, защото не мога да ви кажа друго по-добро. [...] Чрез благодатта, която ни беше дадена с тази среща, има, наистина, потенциал у вас, който Духът е сложил, скрито или по-явно, според историята на всеки, способност, която Духът е сложил у вас, да свидетелствате за Христос, което е единственото нещо, което светът очаква, защото където е Христос, там отношенията са мир, единство и мир“. След това каза: „Пожелавам ви в това велико нещо, чрез това велико нещо, което Господ ви е дал, ако то стане все по-лично, тоест все по-послушно (защото и персонализацията е интелигентно придвижвано напред послушание), да срещнете баща, да преживеете опита с бащата. [...] Всеки от вас наистина да преоткрие величието на тази роля, която не е роля, това е положението, в което човекът гледа, вижда Бога и Бог му поверява това, което Му е на сърце; баща и следователно, майка, защото е едно и също, не са две духовно различни функции; само материално нещата се променят, когато един има някакъв предел, а другият – друг предел. [...] Да преживеете опита на бащата; баща и майка: пожелавам го на всички водачи, на всички ръководители на вашите общности, но и на всеки от вас, защото всеки трябва да бъде баща на приятелите, които има там, трябва да бъде майка на хората, които има там; не придавайки си вид на превъзходство, а с резултатно братолюбие. Никой, действително, не може да бъде толкова късметлия и щастливец, както мъж и жена, които се чувстват направени от Господ бащи и майки. Бащи и майки на всички, които срещат“ (с. 107-108).

„Направени от Господ бащи и майки...“ Това е линеене, което виждаме да расте в нас и което се разпростира към всички, които срещаме, към всички наши братя хора, наранени, като нас, и изпълнени с едно непреклонно желание за щастие. Благодарността, че сме срещнали един баща, който ни въведе във връзката с Отца такава, каквато Христос я е преживял, ни кара да желаем да споделяме с всички благодатта, която сме получили, отдавайки живота си за делото на Друг.

ХУЛИАН КАРОН

септември 2021 г.

Да отдадеш живота си за делото на Друг

БЕЛЕЖКА НА ИЗДАТЕЛЯ

Дон Луиджи Джусани разви в хода на живота си неуморна образователна дейност. Затова голяма част от неговата мисъл се разгласи чрез богатството и ритъма на устна реч и под тази форма (чрез аудио- и видеозаписи, съхранявани в Архива на Братство „Comunione e Liberazione“ в Милано) ни беше предадена.

Настоящото издание беше съставено, като се тръгна от преписа на някои от тези записи. Предложеният текст беше обработен, като се придържахме към критериите, формулирани съвременно от самия дон Джусани.

1. Вярност към речите във формата, под която са били произнесени. Преписите бяха осъществени от гледната точка на най-стриктното придържане към хода, акцента и особеностите на устната реч като конкретен израз на съдържанието и намерението на автора.

2. Спазване на естеството на речите. Дон Джусани е говорил по много различни помежду си поводи – конференции, университетски лекции, сбирки на ръководители или от друг вид, духовни упражнения, проповеди – винаги внимавайки да спазва техните различни регистри. При редакцията на тези изказвания избегнахме да унифицираме или реорганизираме съдържания според формални или структурни критерии.

Освен това, тъй като събеседниците са явно или скрито фундаментална част от динамиката на изграждане и изказ на речта на дон Джусани, техните изказвания – в случай на диалози и разговори – обикновено са запазени.

3. Преходът от устната форма към писмената форма не трябва да се разбира като трансформация на изразни модели, а като просто писмено предаване на мисъл, съобщена устно. Където е необходимо, все пак, за да избегнем неудобствата при прочит, присъщи на едно механично преписване на говора, се погрижихме да елиминираме чистото повтаряне на думи или изрази, вметнатите обстоятелствени изречения, неотнасящи се до съдържанието, излишните междуметия и да усъвършенстваме съгласувания и синтаксис с оглед на четимостта на текста.

4. Препратките – скрити или явни – към хора, факти и произведения са, където е възможно, изяснени в текста или, в противен случай, пояснени в бележка, или, след като сме се уверили в запазването на смисъла, елиминирани. Явната препратка към събеседници, присъстващи на събитието, или към обществени личности, ако не е съществена за развитието и разбирането на обсъжданата тема, по принцип е пропусната.

Селекцията и съставителството на текстовете на настоящото издание е на Хулиан Карон.

Изданието съдържа вече публикувани текстове, прегледани от Кармине ди Мартино и Онорато Граси. Редакторско координиране: Алберто Саворана.

ТИ, ИЛИ ЗА ПРИЯТЕЛСТВОТО (1997)*

Думите на Жан-Батист Масийон (Dieu seul est grand, mes frères), произнесени категорично, отекнали в големия салон на Изложението и дали начало и тон, без никакво предисловие, на Упражненията през онази година. С тях си послужил дон Джусани, за да застане пред хилядите участници, преди още да засегне голямата тема за Другия („Ти, или за приятелството“). Изминалите месеци били турбулентни за него, били го отслабили, в необичайно за него човешко положение, белязано от тежестта на болестта и на времето, което минава. „Старостта избухна в мен“, споделил с някои;⁹ и физическите ограничения го изправяли всекидневно пред мисълта за нещата, които минават, залязват, свършват. Но вместо да се оттегли, да се примири или да търпи, той реагирал с порив на реванш, преодолявайки привидностите и ангажирайки себе си и ума си в търсенето на една вече известна истина, но която още трябвало да се открие в своята вътрешна задълбоченост. Бил замислен период, изпълнен с прозрения, размишления, критически анализи, на които той се опитвал винаги да придаде форма и пълнота в онова „развитие на речта“, което именно в размишленията в Братството получило една от своите главни опорни точки.

Той сметнал дори за един вид „истинско божествено просветление“ двете лекции на Упражненията през онази година, които пояснявали самосъзнанието на един човек пред Великото Присъствие, както свидетелстват страниците, които следват.

Със задълбочаването на съдържанията на опита от вярата било свързано, в тесен съюз, изучаването на модерния и съвременен интелектуален контекст и на манталитетта, който от него произтича и с който днешният човек си урежда сметките. „Да „изучаваме“ историята на човечеството“ с нагледното намерение за една изконна позитивност на съществуването, ще бъде поканата, която в последния поздрав от 2004 г. дон Джусани ще отправи към приятелите си от Братството. Задача, която той бил поел и за която дал доказателство и свидетелство в своите проникновени страници относно модерния рационализъм, nihilизма, относно възприятията за Аз-а и човешката свобода.

За всяка своя реч и изказване дон Джусани се подготвял старателно: пишел бележки, нахвърлял „чернова“, запасявал се с цитати, написани на бланки или листчета. После говорел, а говорейки, „създавал“ речта, почти на живо, с комуникативен устрем, който увеличал слушателите. От Упражненията през 1997 г. нещата обаче се променили. Опасението, че физическите ограничения, дори тези, свързани с дикцията, могат да направят трудно разбирането на неговото говорене, го подтикнало да използва нова – за него – форма на комуникация, която технологията предоставяла. Затова двете главни лекции били записани няколко дена преди това, пред малка група хора, и били след това прожектирани

* Духовни упражнения на Братство „Comunione e Liberazione“, 16-18 май 1997 г., Римини.

⁹ A. Savorana, *Vita di don Giussani*, Bur, Milano 2014, p. 975; превод наш.

върху големи екрани в салоните, където се били събрали участниците в Упражненията. Формата не променила съдържанието и опитът „на живо“ не бил компрометиран от нея. Дон Джусани присъствал през онези дни в Римини, следил самият той лекциите от една малка зала зад кулисите и сутринта в неделя участвал в събранието, отговаряйки „импровизирано“ на въпросите.

Новият начин на комуникация щял да се окаже провиденциален от този момент нататък. В следващите месеци и години употребата на видеозаписи и преки включвания от разстояние щяла да позволи на дон Джусани да се изказва на много сбирки и да следи пряко живота на Движението, надмогвайки невъзможността да присъства физически. Неговите „натрапвания“, както ги определил, докоснали душиите и били крайгълни камъни на един път, който той продължавал страстно да изминава заедно със своите приятели, дори „с тези, които слабо познавам или не познавам изобщо, но с които се чувствам дълбоко свързан“.

Въведение

Dieu seul est grand, mes frères: само Бог е велик, братя мои. Така прочутият оратор Жан-Батист Масийон започнал погребалната реч за Краля слънце.

Смъртта на Луи XIV Френски е сигнал на епохата, в която разумът имал претенцията да окупира цялото място на намесата на Бог върху човека, във всеки смисъл. Поради което Църквата, изконен източник на светлина върху опита на човека, правела рокади на пастирско ниво, за да брани нравствеността на народа, приемайки за даденост очевидността – за един вярващ – на догматичното съдържание. Затова била благоприятствана една липса на защита и на подхранване на вярата на Божия народ, доколкото чрез културната дейност животът на един народ се задълбочава и става исторически генеративен, за или против християнската традиция, която е изградила западната цивилизация.

Ние сега сякаш сме връхлетени от крайните последици на рационалистичния бунт срещу живия Бог, открил се на човека. „Живият Бог“: наречен е така от Исус, защото е Богът, Който се е открил на човека, Богът, съществуващ в историята.

Затова трябва да молим нашия Отец, Който е на небесата, да задълбочи съзнанието за нашата вяра: „Кой си Ти, Господи, за мен, за нас, за целия свят на хората?“. Това е крачка, при която се надяваме на Неговата помощ, за да победим сухотата на сърцето, която е толкова благоприятствана от общия манталитет.

Опитът за размишление ще бъде от мен предложен според загрижеността на моите мисли от това време около две теми.

Първата е определена от този въпрос: какво е Бог за човека? „Бог е всичко във всичко“, казва св. Павел (срв. 1 Кор. 15:28). Кой от нас преживява едно постоянно съживявано съзнание, че „Бог е всичко във всичко“? Какво означава?

И втора тема: как да Го познаем така? Исус каза: „Кой е Отец, не знае никой, освен Синът“ (Лук. 10:22). Тогава разбирам как така в Посланието до Колосяни, в трета глава, стих 11, отново св. Павел казва: „Христос е всичко у всички“.

„БОГ – ВСИЧКО ВЪВ ВСИЧКО“

1. Един нов старт: онтологията

Темата на това първо размишление е мотото на св. Павел: „Бог е всичко във всичко“.¹ Милош в Мигел Маняра кара главния герой да каже: „Само Той е“.²

„Тук нямаме постоянен град“,³ казва Посланието до Евреите. Това съществуване в мен или в човешкото общество, така, както изглежда, пълно с претенции, в житейското развитие, произведено от човека в неговото драматично съжителство и във формите на неговото социално битие, не е постоянно: то е преходно, ефимерно съществуване.

„Кога гледам Твоите небеса – дело на Твоите пръсти, месечината и звездите, които си поставил, казвам си: що е човек, та го помниш, и син човечески, та го спохождаш?“⁴ казва Псалм 8. И все пак, ние сме онова главозамайващо ниво на природата, на което природата преживява съзнанието за себе си; реалността, както изглежда в своята космичност, има за парадоксално място, което цялата я съдържа в своята възможност за съзнание, една неуловима точка и в която всичко се отразява: Аз-а.

Фразата от св. Павел припомня една подобна формулировка от Премъдрост на Иисуса, син Сирахов: „Ще спомена сега за делата на Господа и ще разкажа за това, което съм видял. По словото на Господа са се явили делата Му. [...] Той е извършил великите дела на Своята премъдрост и пребъдва преди века и до века: Той не се е уголемил, нито намалил. [...] Колко са желани всичките Му дела, ако и да можем да ги видим само като искри! [...]. Много може да кажем, и все пак не ще Го постигнем, и краят на думите е: Той е всичко“.⁵

Пред този Господ човешкият Аз жадува за Него. Човешкият Аз жадува за този Бог, тоест – както казва Исус – „жадува за вечен живот“. Без тази жажда всичко би било мъртво, тъмно или несмилаема нищожност: колкото повече човек е човек, колкото повече Аз-ът е съзнаващ, импулсивно обичащ, толкова повече усеща, че без Безкрайното всичко би било задушавашо и непоносимо. Аз-ът жадува за вечност, Аз-ът е връзка с Безкрайното, тоест с реалност отвъд всяко ограничение. Само Той е: Бог, всичко във всичко.

„Бог е всичко.“ Той е всичко именно поради тази жажда, която определя човешкия феномен. Бог е Битието. И така, какво означава, че Бог е Битието? Означава, че е всичко във всичко. Всичко е. Щом Бог е Битието, защото е всичко във всичко, всичко, което е, е създадено от Бог.

2. Две изкушения: нихилизъм и пантеизъм

Но щом Бог е всичко, аз какво съм? Ти кой си? Човекът, когото обичам, какво е? Родината какво е? Парите какво са? Морета и планини, цветя и звезди, земя и небесен свод какво са?

Отговорът не е решението на етични тревоги, той е откритието на една онтология: онтологията на реалността. Но реалността в своето битие, реалността, каквато изглежда в опи-

¹ 1 Кор. 15:28.

² Срв. O.V. Milosz, *Miguel Mañara, Mefiboseth, Saulo di Tarso. Teatro*, Jaca Book, Milano 2010, pp. 49, 63; превод наш.

³ Евр. 13:14.

⁴ Пс. 8:4-5.

⁵ Сир. 42:15.21-23; 43:29.

та, тоест, както се явява на разума на човека, как я има и от какво е направена? Реалността, както се явява на човека, е създадена от Бог, изтъкана от Бог. Битието от нищото създава, тоест споделя Себе Си. Това е долавянето на конюнктурата на реалността, тоест на факта, че реалността не се създава от само себе си.

От главозамайващото долавяне на ефимерната привидност на нещата се развива, като отстъпление и лъжливо отрицание, изкушението да мислим, че нещата са илюзия и нищо. Щом Бог е всичко, означава, че нещата, които имаш, хората, с които живееш, или са нищо (нихилизъм), или са неопределена част – ти също тогава си неопределена част – от Битието, части от Бог (пантеизъм). Следователно, или нихилизъм, или пантеизъм. Тези позиции са днес изконният отговор, в който всички хлътват и който всички ни обгръща при липса на солидна и ясна опора.

Нихилизмът е неизбежното последствие най-вече на една антропоцентрична самонадеяност, поради която човекът бил способен да се спаси сам. Толкова е невярно това, че всички, които живеят, защитавайки тази позиция, накрая, дори открито, се чувстват разтворени в един дуализъм, на който се опитват да прогонят горчивината в измислици, взети назаем от Изтока или от някои по различен начин спиритуалистични среди от западния свят, които осъществяват винаги, в крайна сметка, един пантеистичен идеал (като, например, „Ню Ейдж“ от Съединените щати).

Идеал, който откриваме също у Томас Ман, в неговия роман Буденброкови, когато описва последния човек, способен да защити огромното, културно богатство на Буденброкови – драматична история, която у него става трагична. В преизпълнения с работа ден, преуморен, за да може да задържи на крака цялото наследство, получено от баща му и дядо му, той може да си позволи само десет минути-четвърт час почивка. Отпуснат върху креслото, получава облекчение – казва Томас Ман – винаги мислейки за онзи последен миг, в който неговата капка ще бъде попита от „голямото море на битието“, като изчезне така като капка, като индивидуалност, потъвайки в умиротворяващата универсална хомогенност.⁶

Тези две теории и позиции (нихилизъм и пантеизъм) диктуват всички днешни поведения; те са единствените обяснения (също практични, дори най-вече практични), дадени от властващия общ менталитет, който връхлита и заема главата и сърцето на всички, дори на нас, християните, дори на много теолози. Едната и другата, с всички свои последици, имат обща игра, общ сборен пункт: упованието във властта и ламтежа за власт, както и да е схващана, във всяка версия.

Както и да е схващана, във всяка версия, властта е тенденциозно диктаторска; тя е утвърждавана като единствен източник и форма на ред, макар и ефимерен, но възможен. И най-малкият ред, всяка необходимост от ред в дадена социална ситуация не може да има за единствен сигурен източник друго, освен властта. Това е, в крайна сметка, също концепцията на Лутер, която води до абсолютизъм: понеже всички хора са лоши, по-добре да има само един, който командва, или малцина, които командват. Би могло да се каже, че Ленин, Хитлер и Мусолини са от тази гледна точка идентични; но те, чрез едно пуританско калвинистко посредничество, са идентични също на демократичните държави, американски или не, и – освен във формата – са идентични на Русия на Елцин или може би, би могло да се каже, на днешните италиански правителства. В тази култура държавата не може да

⁶ Срв. Томас Ман, *Буденброкови. Упадък на едно семейство*, Enthusiast Vintage, София 2016, прев. Димитър Стоевски, с. 696-701.

се задейства, освен като културен тоталитаризъм, ако не е атакувана в сърцето от нещо по-християнско от идеите и практиките, в които тя полага цялата си мъдрост.

Но как минаваме от нихилизъм и пантеизъм към това да имаме за цел властта? Ако човекът, редуцирайки се напоследък до нищо, до лъжа, е фикция, чувства се фикция, при-видност на същество; ако неговият Аз се ражда напълно като част от голямото ставане, като прост резултат от неговите физически и биологични antecedenti, той няма никаква изначална устойчивост: единственият критерий, който може да има тогава, е да се адаптира, както дойде, към механичния удар на обстоятелствата и колкото повече в тях той има власт, толкова повече неговата устойчивост, която е привидност, се увеличава, сякаш се увеличава, и затова се увеличава илюзията, нещо повече – лъжата.

3. Съществуването на Аз-а

И пантеизъм, и нихилизъм унищожават това, което е най-неумолимо велико в човека; унищожават човека като личност, чиято най-малка мисъл, казва Паскал, струва повече от цялата Вселена, защото принадлежи към една безкрайно по-висша реалност: „Всички тела, небесният свод, звездите, земята и царствата не струват, колкото най-посредственият ум, защото той познава всичко това и самия себе си, а телата не знаят нищо. Всички тела заедно, както и всички умове с всички техни произведения не струват, колкото най-малката проява на милосърдие. То принадлежи към безкрайно по-висша категория. От всички тела заедно не би могла да излезе и най-нищожната мисъл: невъзможно е, тя е от друг порядък. От всички тела и умове не би могъл да се извлече нито един порив на милосърдие: невъзможно е, то е от друг, свръхестествен порядък“.⁷

Аз-ът е това ниво на реалността, на което реалното вибрира като потребност за връзка с Безкрайното. Нарича се „душа“, в традиционния речник, или „дух“ потребността за всепоглъщаща връзка, която да излезе извън границите на преходността на всички възможни отношения. Нихилизъм и пантеизъм унищожават този Аз, който определя достойнството на човека, деградират го до животински вид; и законът на всеки жест и всяко действие е сведен до инстинктивност: „Нечестивците са като лъв, който жадува за плячка, – като лъвче, което стои на потайни места“.⁸

Дори властта, като по-достойна демонстрация за по-голямата способност, която човекът има над всички други създания, се реализира като притежание, постигнато според една по-обиграна инстинктивност от тази на лъва и тигъра, но идентична като динамика: гордост, насилие, секс (или „Лихвата, Страстта и Властта“,⁹ както в Хорали от „Скалата“ казва Елиът).

Отговорът на зададения въпрос („Щом Бог е всичко, аз какво съм?“), тоест проблемът на човешкото битие, как се разрешава? Не е само философски проблем, той е преди всичко проблем на самосъзнание, тоест проблем на Аз-а, на личността: заложено е на карта какво е тя и е заложено на карта във всеки човешки жест, във всяко преживяване, при което реалното изплува на разума. Но ако човекът изгори съдържанието на опита, казвайки или че не е нищо, или че е неопределена част от целокупното битие, тогава няма нищо извън него,

⁷ Блез Паскал, *Мисли*, 793, Наука и изкуство, София 1978, прев. Лилия Сталева, Анна Сталева, с. 330.

⁸ Сrv. Пс. 16:12.

⁹ Томас Елиът, *Хорали от „Скалата“*. В: *Четири квартета*, Захарий Стоянов, София 2002, прев. Владимир Свинтила, с. 159.

той е единственият господар на себе си. Ако обаче няма власт, ако не е той господарят, е роб на чуждата власт, който и да я има: така синът може да бъде роб на баща си или майка си, жената – на мъжа, гражданинът – на държавата, на областта, на окръга или на общината, и колкото повече принадлежим на малко, тясно общество, толкова повече зависим от този, който има власт в него.

Да се върнем впрочем на въпроса: „Щом Той е всичко, аз какво съм?“. Тоест, щом Битието е Бог, че „аз съм“, какво означава? Че „ти си“, какво означава? Именно изхождайки от очевидната трудност, този въпрос оставя като свой непосредствен резултат, че нихилизъм и пантеизъм сякаш са отговор на неудачно осъвестен разум: нихилизъм, пантеизъм и напоследък, властта. Всяка връзка се превръща във власт, насилие, дори възможно най-нежната връзка има отвътре твърда нишка. С изключение на децата, може би; при големите, така или иначе, всички.

За да налучкаме верния отговор, да видим какво в Библията Бог казва на Мойсей: „Тъй им кажи: това е Моето име. „Аз съм, като Този, Който е, Аз съм“.¹⁰ „Само Той е“ (Милош в *Мигел Маняра* бил схванал, значи, правилно) и това идентифицира Бог като Тайна. Но редом с това „мен ме има“ и това остава единствената истинска тайна за разума; без тази тайна разумът не разсъждава, защото разумът е съзнание за реалността според целокупността на нейните фактори. Следователно, нихилизъм и пантеизъм са редуция, те са отрицания на разума, те са редуциращи опростявания, противоречащи на разума, и отстъпват пред количествената представа за нещата: количествената представа за битието, което произтича от нашия всекидневен опит, от смъртния живот.

Единствената истинска тайна, следователно, е: как така ме има мен? Как аз съм съставен? Как е съставено нещото, което го има пред мен? Как е съставен камъкът и как е съставено морето? Този въпрос идентифицира онтологичното ниво – не етично – на въпроса. Обаче нихилистичният или пантеистичният рационализъм ожесточи етичната тежест на проблема, свеждайки всичко до утвърждаването на човека; а утвърждаването на човека е *hybris*, то е насилие пред себе си и тайната на света. Дори Църквата, атакувана от рационализма, подчерта за народа и в своята теология етиката, давайки като предполагаема онтологията, почти зачерквайки нейната пораждаща сила.

След като казахме всичко това, с основание не можем да не държим сметка, че за разума Тайната трябва да бъде, така да се каже, възможно най-„редуцирана“. Докъде, следователно, разумът може да стигне и къде Тайната е неатакуема? Къде разумът е принуден да признае съществуването на една изконна реалност, в която не може да проникне? Какво у човека може да бъде схващано по някакъв начин – макар и парадоксално – като „изплъзнало се“ от зависимостта от Бог, Който го създава? Къде неговото битие се „изплъзва“ от неизбежността да бъде съпричастно (не „част“) на Битието? Къде Аз-ът може да се схваща като независим от Битието, от което произтича? Къде? В *свободата*! Всичко останало е „атакуемо“ от разума, разбираемо е от разума. Защото, че косъмът не се създава от само себе си, е очевидно за разума, че цветето не се създава от само себе си, че аз не се създавам от само себе си, е очевидно за разума. Но как действа Тайната, която създава цветето? Как ме създава?

Още по-радикално, как така Тайната създава нещо, което да не се отъждествява с Нея? Това е истинската тайна!

Следователно, всичко е разбираемо, без едно нещо, което остава все още навън, което за разума е извън Бог: свободата. Свободата е единственото нещо, което се явява на разума

¹⁰ Сrv. Изх. 3:14.

като извън Бог. На Битието като такава не може да се добави, нито отнеме нищо: свободата обаче сякаш отнема нещо от тайната на Битието, от Бог.

Но свободата какво е? Да тръгнем от опита, както обикновено правим. Свободата е удовлетворяването на едно желание. Феноменът, който ме кара да кажа: „Свободен съм“, е удовлетворяване. Феноменът, който определя свободата, е, следователно, пълното себеудовлетворяване, отговорът на моята жажда. Свободата е необходимост от пълна удовлетвореност. Затова е съобразяване с Битието, тоест съгласяване с Битието. Щом Битието, Бог, е всичко, свободата е да признаем, че Бог е всичко. Тайната пожела да бъде призната от нашата свобода, пожела да породи собственото Си признаване.

Но у самия Бог признаването е дадено от Сина, от това, което ни беше „продиктувано“ като Слово. За Исус Христос Бог е Отец, а за Отца Исус Христос е Син, поради това съпричастник на Словото, както казва теологията относно Пресветата Троица. Именно в Неговата личност, в Неговото поведение към Отца се разкрива Тайната като Троица. Да приемем любовта, създава взаимност, поражда взаимност. Това у Тайната е природа. Природата на Битието се е открила в Исус от Назарет като любов в приятелство, тоест като призната любов. Така огледалото на Отца е Синът, безкрайното Слово, и в безкрайното тайнствено съвършенство на това признаване, в което трепти за нас безкрайната тайнствена красота на произхода на битието, на Отца (*Splendor Patris*), произхожда тайнствената съзидателна сила на Светия Дух.

И така, Аз-ът, човешкият Аз, създаден по образ и подобие на Бог, отразява изначално тайната на едното и троично Битие именно в динамизма на свободата, чийто закон ще бъде, следователно, любовта, а динамизмът, в който се разиграва тази любов, няма да може да бъде друго, освен приятелство.

Остава обаче един въпрос, който за моя разум е тайна: как така Бог пожела причастното същество и как последното не граничи, не стиска в своите граници Битието, не краде от Битието нищо?

Това е централният пункт от Тайната: как причастното същество не краде от Битието нищо.

4. Да молиш да бъдеш

Доколкото е свобода, природата на причастното същество се изразява – да използваме веднага великата дума – като молитва.

Ако свободата е признаване на Битието като Тайна, връзката на причастното същество с Бог е само молитвата. Всичко останало е Бог Този, Който го прави.

Именно в молитвата Тайната още постои, устоява като изконно обяснение; Тя е в молитвата и в прощението, защото молитвата е прощение, „прощение за битие“. Бог иска да има някой, който да моли да бъде, който да казва толкова много, така искрено, че Той е всичко, че да измоли от Него това, което вече му е дал: да е съпричастен на Битието.

Ако сътвореното същество е причастното същество, свободата поставя молитвата като единствена проява на това същество: всичко, което прави причастното същество, е само по себе си молитва, тоест прощение. Също в това, което разбира и усеща, разумният Аз обожават Тайната, намира се пред Тайната. Не „пред“, а „вътре в“ Тайната. Щом е молитва и прощение, вътре в Тайната е също свободата.

Да молиш, въпреки, за какво? Да молиш да бъдеш; да молиш за Битието, за Тайната. Природата на причастното същество се изразява като молитва, която екзистенциално е

прошение, прошение да бъдеш. Но за какво може да моли? Да превърне в цялостно в себе си съществуването, във всичко, което прави. В съществуването, тоест в количеството битие, което му е предадено, от което е съставено, във всичко, което прави (защото битието на Аз-а се осъществява в действието: „Ядете ли, пиете ли, будни ли сме, или спим, живеем ли, или умираме“),¹¹ причастното същество признава, че Бог е всичко, че всичко е направено от Бог. *Omnis creatura Dei bona*: всяко творение Божие е добро.¹² Всичко е Бог. Бог е всичко.

От позитивна гледна точка, „Бог е всичко“ и свободата е да признаем, че Бог е всичко; от пасивна гледна точка, така да се каже, от страна на нищото, „всичко е Бог“. Това е християнският морал. Християнският морал съвпада с това признаване, което наистина се засвидетелства в точката, където Тайната става повече тайна, неатакуема дори от представата, от фантазията на човека.

5. Изборът на отчуждеността

Обратното на истината, праведното и доброто е грехът.

Той, във всяко действие и във всяка връзка, на което и ниво да се разполага и какъвто и да е той, е да не признаваме, че Бог е всичко, като цел и като метод. В отношенията грехът е да не преживяваме всичко като утвърждаване на Бог. Грехът е да не признаваме Бог като цялостно начало, от което произтичат цел и метод на всяко действие. „Само Той е.“ Тогава нищо не е наше.

Ако това стане възражение, то е поради отрова, сложена от „бащата на лъжата“: и това възражение е идолопоклонничество на самите себе си.

Действително, в Библията „идолопоклонничество“ е изконен синоним на „грех“. „Бащата на лъжата“ (както ще каже Исус за дявола) действа, за да разпространява рационалната възможност за идолопоклонничество.

Ние можем само да кажем: грехът е всяко действие, при което се превръща във възражение това да можем да кажем „Бог е всичко“, той е всеки аспект на действието, което може да не бъде последователно спрямо „Бог е всичко“.

Така човекът или се опитва да се измъкне, да се скрие пред присъствието на Битието (като първите двама в началото, Адам и Ева), или, накрая, се отдава на отчаянието: „Ще кажат на планините: „покрийте ни“, и на хълмовете: „паднете върху ни!“¹³ в последния ден.

Вместо близостта на Бог, Който се разхожда с Адам и Ева при полъха на вечерта, имаме избора на отчуждеността. Вместо да вървят с Него, Адам и Ева последвали чужденец, нещо чуждо на самия техен опит, чужденеца, бащата на лъжата, Сатана, чиято единствена дефиниция е, че „е против“. Неговата свобода се екзистенциализира като „да съм против“: не демонстрацията, че Бог не е всичко, а това да бъде против очевидността, че Бог е всичко. Това е неговата природа, като природата на всеки грех. Срещу очевидността, срещу това, което опитът показва, Сатана, като изкушението, прави да изглежда Битието като източник на лъжа и зло, като илюзорно видение. Така бащата на лъжата доказва своята лъжа. Затова изплува в човешкия опит като нещо против истината и доброто на човека: като чужденец, защото Адам и Ева не знаели, че този е дяволът, в кожата на една змия бил чужденец, чужд на техния опит.

¹¹ Срв. 1 Кор. 10:31; 1 Сол. 5:10.

¹² 1Тим. 4:4.

¹³ Ос. 10:8.

Човекът, бунтувайки се, се съгласява с реалност, чужда на неговото битие, съгласява се със „света“, както казва Исус, тоест с върховенството на властта, която има нормална форма (както змията на Адам и Ева има тази на животно), но отвътре не е това, което казва, че е, не е това, което показва, че е, отвътре „не е“. Сатана също е причастно от Бог същество, и затова е на Бог; именно неприемането, непризнаването на това прави нещастен него и следователно, грешния човек.

Това обяснява, от една страна, защо този, който върви в посоката на морал, схващан като признание, че Бог е всичко, е радостен; открива дори радост и така или иначе, мир дори в най-тъжните ситуации. От друга страна, този, който следва, който отстъпва пред бащата на лъжата, пред дявола, който не признава, че Бог е всичко, макар че е създаден от Него, този, който отстъпва пред чужденец, е жертва, роб и жертва, на един принцип, който го мрази, който не го обича и който е светът: става роб на света и колкото повече прави кариера, толкова повече това робство става патент. „Вижте колко господари имат тези, които не искат да имат единствения Господ“,¹⁴ казвал св. Амвросий.

¹⁴ «*Quam multos dominos habet qui unum refugerit*» (Sant'Ambrógio, „*Epistulae extra collectionem traditae*, 14,96“, in *Tutte le opere di sant'Ambrógio – Discorsi e Lettere II/III. Lettere (70-77)*, Biblioteca Ambrosiana – Città Nuova Editrice, Milano – Roma 1988, pp. 312-313); превод наш.

„ХРИСТОС – ВСИЧКО У ВСИЧКИ“

1. Природа и предназначение на човека

„Всичко у всички е Христос.“¹⁵ Тази фраза от св. Павел заслужава цитата, който прави с нея св. Максим Изповедник в своята *Мистагогия*.

„Христос – казва – е [...] всичко у всички, Той, който всичко съдържа в Себе Си, според уникалната, безкрайна и премъдра сила на Своята доброта – като средоточие, в което се събират [всички] линии – за да може създанията на единствения Бог да не останат чужди и враждебни помежду си, а да имат общо място, където да проявят своето приятелство и своя мир.“¹⁶ Това е обобщението на корените на всичко, което мислим и чувстваме в нашето убеждение по вяра.

Преди всичко, фразата от св. Павел. Щом „Бог е всичко във всичко“, какво означава „Христос е всичко у всички“? Теологията се опитва често да отъждествява тези две твърдения, заменяйки в първото „всичко“ с „всички“. Но Първото послание до Коринтяни (срв. 15:28) казва: „Когато пък Му бъде подчинено всичко, тогава и Сам Синът ще се подчини на Оногова, Който Му бе всичко подчинил, за да бъде Бог всичко във всичко [*hína ê(i) ho theós pánta en pâsin*]“.¹⁷ Гръцкото *en pâsin* е и от мъжки, и от среден род. В този случай обаче, като се има предвид контекста на формулировката на св. Павел, терминът не може да бъде преведен по друг начин, освен в среден род: „Всичко ще Му бъде подчинено, [...] всичко Му бе подчинил, за да бъде Бог всичко (*pánta*) във всичко (*en pâsin*)“. „Бог – всичко във всичко“ е не само възможната, но и необходима версия, като се има предвид изконния и по-цялостен контекст на формулировката.

В Посланието до Колосяни (срв. 3:11) се появява другата формулировка: „Няма ни елин, ни иудеин, ни обрязване, ни необрязване, ни варварин, ни скит, ни роб, ни свободник, а всичко у всички е Христос“ (*allá tá pánta kái en pâsin Christós*). Тук *en pâsin* е в мъжки род, множествено число; контекстът го подчертава и го обосновава, и следователно, правилният превод е „всичко у всички“.

Разликата има съществено значение.

Преди всичко, „Христос – всичко у всички“ е в своята онтологична стойност връзката между тайната на личността на Христос и природата и предназначението на личността на всеки човек: това е реалната, онтологична стойност на „Христос – всичко у всички“. Затова Исус при последната реч преди смъртта Си, в горницата, обръщайки се към Отца, казва: „Даде Ми власт над всяко човешко същество [буквално: „всяка плът“], за да дам Аз живот вечен на всички, които Ти Ми даде“.¹⁸

¹⁵ Кол. 3:11.

¹⁶ Срв. Преподобни Максим Изповедник, *Мистагогия*. В: *Светоотеческо наследство. Изборник*, ИК Омофор, Фондация Покров Богородичен, 2001, прев. Стоян Терзийски, Александър Кашъмов, с. 158: „Всичко и във всичко е Христос, Който привързва всичко към Себе Си чрез единствената, проста и безкрайно мъдра сила на благодатта, както центърът свързва в себе си няколко прави линии чрез една проста и единствена причина и сила. Той пречи началата на съществуващото да се изместят заедно с краищата, като ограничава с кръг отклоняванията им и привлича към себе си определения на съществуващото и създаденото от Него, за да не са напълно чужди и враждебни помежду си творенията на единия Бог и за да показват приятелство и мир и тъждество помежду си“.

¹⁷ 1 Кор. 15:28.

¹⁸ Срв. Иоан. 17:2.

Но на второ място, „Христос – всичко у всички“ означава, че Христос, не само онтологично, но и поради самосъзнанието на човека, е изначалният източник, изконният и адекватен пример, за да схваща и преживява човекът своята връзка с Бог (Творец) и с другия човек (създание), своята връзка с Космоса, с обществото и с историята.

2. Да подражаваш на Христос

Защо връзката с Бог е връзка с Исус? Защото Исус е разбулването, откриването на Бог като Тайна, на Троицата като Тайна. Затова „моралът“ за човека е подражанието на поведението на Исус Христос, на човека Исус, на Богочовека Исус, човек, у Когото Бог е.

Той е за всички Учителят (*Magister adest*: „Учителят е тук“.¹⁹ „А вие недейте се нарича учители; защото един е вашият Учител“),²⁰ Учителят, Който трябва да се открие, да се слуша и да се следва: „Блажени са тия, които слушат Словото Божие и Го спазват в живота си“.²¹ Подражанието на Христа е познаване на истината, практикуване на истината за всички хора.

Исус Христос продължава в историята, във всички времена, в тайната на Църквата, Негово Тяло, формирано от всички, които Отец Му е дал в ръцете, както казва Той самият, и които Той, със силата на Своя Дух, в Кръщението отъждестви със Себе Си като членове на Своето Тяло. Учението на Христос е – затова съвпада със – това на Църквата, защото от нея е автентично четен и чуван.

Тук бих искал да направя една забележка. Това, което казахме одева за властта, важи, като главозамайващ аспект, за авторитета такъв, какъвто би могъл да бъде преживяван в Църквата. Ако тя не е бащинска, и следователно, майчинска, може да се превърне в източник на върховно недоразумение, подмолен и деструктивен инструмент в ръцете на лъжата, на Сатана, баща на лъжата.²² Докато винаги, по разтърсващ начин, на авторитета на Църквата изконно трябва да се подчиняваме, парадоксално.

От институционална гледна точка, тя е такава, доколкото това, което казва, е инструмент и проводник на Преданието, тоест доколкото е формално ортодоксална във вярата и предана в практиката на авторитета на Папата. Затова, от институционална гледна точка, авторитетът е конюнктурната форма, която присъствието на възкръсналия Исус използва като действащ израз на Своето приятелство с човека, с мен, с теб, с всеки от нас. Това е най-впечатляващият аспект на тайната на Църквата, който най-много поражда самолюбие на човека, самия разум на човека.

Значението на подражанието на Христос, на подражаването на Христос, е за всички хора, но първоначално и най-вече за кръстените хора, за верните, автентично указано от Църквата. Църквата е, следователно, източникът, с който се съобразява целият морал, дефинирането на нравствеността на живота като съзнание за дълг и стремеж към неговото осъществяване, в светлината на съзнанието за Христос, единствен учител на човечеството (*Unus est enim Magister vester*)²³. В Кръщението, фундаментален жест, поради който, в живота на Църквата, един човек е станал иманентен на тайната на Христос, се ражда „новата

¹⁹ Иоан. 11:28.

²⁰ Срв. Мат. 23:8.10.

²¹ Срв. Лук. 11:28.

²² Срв. Иоан. 8:44.

²³ Мат. 23:8.

твар“.²⁴ Това е новата онтология, новото битие, новата, невъобразима съпричастност към Битието, към Битието като Тайна. Оттук произтича новият морал.

Но как е възможно да подражаваме на Христос, на човека Исус от Назарет, при безкрайната разлика на тайнствената самоличност на всеки човек, който вярва в Него? Каква тайнствена самоличност живее у всеки човек, който вярва в Него!

Исус е човекът, Когото Божият Дух направи да се роди – като всеки човек – от жена, да живее и умре като син на майка; Неговият Аз, Неговата личност се е отъждествила със самата природа на Тайната, така че това, което от Тайната сме могли да познаем и може да се познае, е било непосредствено открито от Него.

Така познахме, че човекът Исус е иманентен на Божието Слово, Син на Отца. Поради което подражанието на Христос е възможно, ако човекът разпознае себе си като „осиновено чедо“ на Бог като Отец, тайнствено съпричастен на природата на Бог, избран от Исус, Богочовек, да бъде част от Него в кръщелната тайна, станал член на Неговото Тяло.

За всичко това Църквата използва дефиницията „осиновено чедо“, предизвикана е от Духа на Исус да нарече „осиновена“ нашата синовност. „Когато се изпълни времето, Бог изпрати Своя Син (Единороден), Който се роди от жена и се подчини на закона, за да изкупи ония, които бяха под закона, та да получим осиновението. А понеже вие сте синове, Бог изпрати в сърцата ви Духа на Своя Син, Който Дух вика: Авва, сиреч, Отче! Затова не си вече роб, а син; ако пък си син, то си и наследник Божий чрез Исуса Христа.“²⁵ Затова Книга Откровение на своя финал казва: „Който побеждава [който последва Христос в кръста, в този кръст, който Го води до възкресението и до господството над целия свят], ще наследи всичко, и ще му бъде Бог, а той ще Ми бъде син“.²⁶ Тук говори за човека, за призвания и верен на призванието човек.²⁷

Ако моралът за човека е да подражава на Христос, да се запитаме сега: какво е поведението на Христос към Бог, към човека като ближен, тоест към другия, създаден от Отца, към обществото и следователно, към историята, цялата история на човечеството?

3. Бог е Отец

Преди всичко, поведението на Исус, на Богочовека към Бог е изцяло белязано от признанието, че Бог, Тайната, е *бащинство*. В съзнанието на Исус живее целокупността на завземането от страна на Отца, на „Бог, Който е всичко във всичко“. „Истина, истина ви казвам: Синът нищо не може да твори Сам от Себе Си, ако не види Отца да твори; защото, което твори Той, това твори също и Синът. Защото Отец обича Сина и Му показва всичко, що Сам твори; и ще Му покаже дела по-големи от тия, за да се чудите вие.“²⁸

Исус въвежда човека в признаването на това бащинство, на върховната близост с Тайната, която го съставлява, която прави всички неща. „А кога се молите – казва Исус, – не говорете излишно като езичниците; защото те мислят, че в многословието си ще бъдат чути; прочее, не бивайте тям подобни; защото вашият Отец знае, от какво имате нужда,

²⁴ Гал. 6:15; срв. 2 Кор. 5:17; Еф. 4:24; Кол. 3:9-10; Иак. 1:18; 1 Петр. 1:23.

²⁵ Гал. 4:4-7; срв. Рим. 8:14-17.19-23; Гал. 3:26.

²⁶ Откр. 21:7.

²⁷ Срв. Еф. 1:5; Евр. 2:10; 12:5-8.

²⁸ Иоан. 5:19-20; срв. Лук. 2:49.

още преди да поискате от Него. А молете се тъй: Отче наш, Който си на небесата! [тоест в радикалната, генеративна дълбочина на нещата].²⁹

„Аз съм – ще каже Исус за Себе Си – пътят и истината и животът; никой не дохожда при Отца, освен чрез Мене. Да бяхте познавали Мене, щяхте да познавате и Отца Ми. И отсега Го познавайте, и видели сте Го. Филип Му рече: Господи, покажи ни Отца, и стига ни. Каза му Исус: толкова време съм с вас, и не си ли Ме познал, Филипе? Който е видял Мене, видял е Отца.“³⁰

Единственият Господ, Тайната, която прави всички неща и цялото време, в което нещата съществуват, ни става близък чрез Исус (човек, от Него избран и станал част, тоест съпричастен непосредствено на Неговата божествена природа, на природата на самата Тайна). В този човек ние виждаме да се дефинира това, което, като говорим по човешки, би било надменност да дефинираме (би могло да бъде израз на връхна точка на желание, на изначалното желание на собственото съзнание, но колко несигурно, колко рядко и несигурно, и изпълнено с грешки, с блуждаеща подбуда или образец на човешката мисъл!): Бог е Отец, Тайната е бащинска. Какво има по-близко от радикалната позитивност, на чието благо като човешки опит бащата е източник?

4. Поведението на Исус към Отца

Какво е впрочем поведението на Исус към Отца? Щом Той ни разкрива преди всичко, че Бог е Отец, Тайната е Отец, как протича поведението Му към Него?

а) На този Отец, на тази Тайна като Отец, Исус подчертава съзидателната сила: това е поведението към един Баща, Който е Творецът. На едно човешко съществуване, което е път към съвършенство, Той е Създател, на един човешки живот, който е слабост, крехкост, непоследователност и главозамайване, на всичко това, също на всичко това, също на Своето създание, което се намира в това положение, Той е Изкупителят, изкупва.

Христос се обръща към Отца, доколкото е Творец.

Той е първият човек с адекватното и съвършено съзнание, че цялото Му съдържание на човек е присъствие на Отца. Размишлявайки върху някои от главите от Евангелието на св. Йоан (като петата, шестата, седмата и осмата), откриваме в думите на Христос една доминираща мисъл: Той прави това, което Отец иска. Той вижда Отца, Той не прави нищо друго, освен това, което вижда да се прави от Отца. Когато гледал как врачето пада, когато наблюдавал полските кринове, нивите, човешката коса, какво Му давало увереността да извлече от всичко повод, за да постигне смисъла на света, смисъла на Своя живот? Това, от което разцъфвала тази увереност, била Неговата връзка с Отца, компанията на Отца.³¹

За нас да подражаваме на Исус, е впрочем да преживяваме преди всичко религиозността на всеки жест. Тази първа флексия, този първи член на морала за нас е ясен: да преживяваме религиозността във всеки жест. Св. Павел го казва неколкократно: „Будни ли сме, или спим, живеем ли, или умираме, живеем заедно с Него“;³² „Ядете ли, пиете ли, или нещо друго вършите, всичко за слава Божия вършете“;³³ или за слава Христова, защото Бог се предава на нас в словото на Исус, в личността на Исус.

²⁹ Мат. 6:7 и следв.

³⁰ Иоан. 14:6-9.

³¹ Срв. L. Giussani, *Alla ricerca del volto umano*, Bur, Milano 2007, pp. 59, 79.

³² 1 Сол. 5:10.

³³ 1 Кор. 10:31.

Динамичният закон на съществуването е за Христос послушанието (да преживяваш всичко поради основанията на Друг); за нас то намира своя най-голям израз в приношението. Приношението е признаване, че както Бог, така и Христос е *substantia* на целия живот, сиреч е консистенцията и смисълът, тоест стойността, на връзката между човека и всяка реалност в живота. Стойността на връзката между човека и всяка реалност в живота е Христос, независимо за каква връзка става дума. Смисълът е Христос: затова послушанието, приношението е да живеем поради основанията, които се съсредоточават в думата „Христос“, както Христос живее поради основанията на Отца. Оттук, прочее, религиозността на всеки жест, на всяко действие, на всяка връзка.

б) На второ място, поведението на Исус е към Бог Отец като върховно съвършенство и това характеризира живота като постоянен стремеж към Него: „Бъдете съвършени, както е съвършен и Небесният ваш Отец“.³⁴ Път към съвършенство е смисълът на човешкото съществуване. Цел на съществуването е създаването да живее, колкото се може повече живота като стремеж към съвършенството на Тайната.

Нравствеността е преживявана така не като дефиниция на мярка или закони, а като стремеж към подражанието на Христос и към неговите последствия: „Докле премине небето и земята, ни една йота, или една чертица от закона няма да премине“.³⁵ „Не мислете, че съм дошъл да наруша закона или пророците: не да наруша съм дошъл, а да изпълня“,³⁶ тоест в този стремеж, за да го направи възможно. „Всякой, който има тая надежда на Него, очиства себе си, както е Той чист“.³⁷ това е нравствеността като постоянен стремеж към подражанието на Христос в Неговото послушание към Отца.

В какъв смисъл „не съм дошъл да наруша, а да изпълня“, тоест да направя възможно? Стремежът е като изконен и перманентен израз на свободата спрямо „Бог, Който е всичко във всичко“. Да стане този стремеж последователност, наистина, у човека, е благодат. Нишката на нравствеността е впрочем искрена молба за тази благодат. Искрената молба е фундаменталната форма на молитвата: тя е просене. Като това на митаря. „Двама човека влязоха в храма да се помолят: единият фарисеин, а другият митар. Фарисеинът, като застана, молеше се в себе си тъй: Боже, благодаря Ти, че не съм като другите човеци, грабители, неправедници, прелюбодейци, или като тоя митар: постя два пъти в седмица, давам десетък от всичко, що придобивам. А митарят, като стоеше надалеч, не смееше дори да подигне очи към небето; но удряше се в гърди и казваше: Боже, бъди милостив към мене грешника! Казвам ви, че тоя отиде у дома си оправдан повече, отколкото оня; понеже всеки, който превъзнася себе си, ще бъде унижен; а който се смирява, ще бъде въздигнат.“³⁸

На който казва: „Аз съм способен“, „Аз имам власт“, „Аз имам сила“, ще му се покаже, че не от себе си, а само от Друг, Когото моли, може да има всичко това.

Въобщо, в морала е преобладаването на молбата и на просенето за добрия изход на намерението: би било надменност, не намерение, ако не е молба. Каква велика истина тази притча от Евангелието ни предлага отново!

³⁴ Мат. 5:48; срв. Лук. 6:36.

³⁵ Мат. 5:18.

³⁶ Мат. 5:17.

³⁷ 1 Иоан. 3:3.

³⁸ Лук. 18:10-14.

с) Накрая да видим поведението на Исус към Бог Отец като Изкупител, и следователно, като милосърдие.

„Защото Бог толкоз обикна света, че отдаде Своя Единороден Син, та всякой, който вярва в Него, да не погине, а да има живот вечен.“³⁹ Следователно, значението на този Син, на това Слово, станало плът, отъждествено с човек, роден от жена, е да разбули съвършено любовта на Тайната, любовта, която Тайната изпитва към Своето създание: то е да разбули напълно любовта на Бог Отец.

Христос, този човек, роден във Витлеем, живял в Назарет, в онзи точен и мимолетен момент от историята, е нашата Съдба, станала присъствие и компания, Той е тайната на Бог, станал присъствие и вечна компания, за цялото време на Своето създание. „Аз съм с вас през всички дни до свършека на света“;⁴⁰ върховно утвърждаване на Създателя като любов.

В Исус се разбулва връзката на Бог със Своето създание като любов и следователно, като милосърдие.

Какво прибавя думата „милосърдие“ към думата „любов“, или „прошка“, е трудно да разберем, защото към думата „любов“ не може да се добави нищо; но към нашето схващане за значението на тази дума думата „милосърдие“ прибавя фактора „Тайна“, поради което всички наши ограничения и нашите представи хвъркват. Милосърдието е позицията на Тайната, указва позицията на Тайната към всяка слабост, грешка и човешка небрежност: Бог, при всяко престъпление на човека, го обича.

Приемането на това милосърдие, признаването на това милосърдие е върховната нравственост, върхът на нравствеността; това приемане е дълбочината на автентичността на признаването, което човекът, свободата на човека, осъществява на Тайната, на Тайната като източник на всичко, на „Бог – всичко във всичко“.

Не можем да просим от Бог Отец, освен като предаване на едно милосърдие.

5. От приятелството – нравствеността

Обобщено, поведението на Исус спрямо Бог Отец е признаването и приемането на Тайната като Милосърдие. Следователно, връзката между Исус и Отец представлява върховното осъществяване на приятелството.

Исус като човек признава и приема, че е Той милосърдието на Отца. Така Той приема да умре: „Отче! прости им, понеже не знаят, що правят“.⁴¹

Както за човека Исус послушанието към Отца представлява източникът и върхът на добродетелта, така за човека нравствеността се ражда като преобладаваща, неустойима симпатия към присъстващ човек: към Исус. Отвъд всичко – привлекателност, болка и престъпление – привързаността към Исус преобладава. Нравствеността на човека се ражда тогава като приятелство с Бог като Тайна и следователно, с Исус, чрез Когото и в Когото Тайната се разбулва, открива се, предава се.

Истинско приятелство е всяка връзка, в която нуждата на другия е споделена в своя изконен смисъл, сиреч в онова предназначение, към което всяка нужда подбужда и което представлява край на жаждата и глада на човека. За човека да приеме любовта, която се изразява във воля-

³⁹ Иоан. 3:16.

⁴⁰ Мат. 28:20.

⁴¹ Лук. 23:34.

та на Бог, на Тайната, която, ставайки човек в Исус, приема смъртта, Своята смърт за всички чеда, е източникът на нравствеността, която се ражда, наистина, като приятелство с Бог. Както за Исус нравствеността се поражда от приемането, че е същинският субект на милосърдието на Отца – Той приема тази Тайна, която се предава на Него, приема я, умирайки за хората, – така за човека, за всеки човек, нравствеността се ражда като приятелство с Него, с Бог в Исус.

Нравствеността се ражда като приятелство с Бог като Тайна и следователно, с Исус. Връзката на човека с Бог като Тайна и следователно, с Исус тръгва и се изпълва, в цялото си величие, простота, истина и сигурност, в онова да на св. Петър към Исус, Който го питал: „Симоне, обичаш ли Ме?“.

За онова „да“ на Петър нравствеността е изненада от едно Присъствие, с което се съгласяваме по такъв начин, че целият живот се стреми да бъде заченат от него в детайлите, в съвкупността си, така че да достави удоволствие пред лицето на това Присъствие. Затова нравствеността за християнина е *любвеобилно съгласяване*.

б. Светлина, сила и помощ за човека

Да видим сега по-детайлно поведението на Исус към другия, тоест към човека като ближен.

То е, обобщено, споделянето на живота на човека, като се заявява като източник на светлина, тоест на яснота и истина, на сила и на помощ.

а) Като източник на *светлина*: „Съществуваше истинската светлина, която просветява всеки човек“;⁴² или, както Исус ще каже в речта от последната вечеря: „Явих Твоето име на човеците, които си Ми дал от света; те бяха Твои, и Ти Ми ги даде, и спазиха Твоето слово. Сега разбраха, че всичко, що си Ми дал, е от Тебе; защото словата, що си Ми дал, предадох им ги“.⁴³

Затова за нас, за човека, когото Той избира, ценностите, чрез които да съди, са внимателните към словото на Словото, доколкото е присъствие на Исус: доколкото е Присъствие сега. Но това е общността на Църквата, към която принадлежим; тя е лицето на това Присъствие, или това, в което лицето на онова Присъствие става осезаемо, става знак, но знак, който съдържа това, на което е знак. Общността на Църквата е мястото, където събитието на присъствието на Христос се подновява, ново е, възражда се.

Методът, който Тайната е използвала, за да се даде, за да се разкрие на Своето създание, е сакраменталният метод: знак, който съдържа Тайната, на която е знак. Общността на Църквата е аспектът на този знак, тя е видимият аспект на това лице; тя е одеждата на това Присъствие, като одеждата на Исус за малките деца, които стояли близо до Него. Онези мъничета, на четири-пет години, които Го заобикаляли и Му закачали краката, слагали муцунка между дрехите Му и не виждали лицето, не забавлявали лицето, дори не го виждали може би. Но били там при Него. Така че одеждата, безшевната туника, с която Исус бил облечен, оставала в техните очи повече, отколкото Неговото лице. Аналогично, за нас Исус става осезаем, става доловим в църковната общност, сякаш тя е одеждата, чрез която нашата малкост осъществява връзка с Неговото реално присъствие.

Да слушаме гласа на авторитета, именно на Папата и на официалните документи на Църквата, е като противоотрова на опиването от слоганите на масмедииите.

⁴² Иоан. 1:9.

⁴³ Иоан. 17:6-8.

„Недейте се съобразява с тоя век, а се преобразявайте чрез обновения ваш ум, та да познавате от опит, коя е благата, угодна и съвършена воля Божия.“⁴⁴ Беше един велик преследван богопосветен от Чехословакия отпреди няколко десетилетия, Йозеф Зверина,⁴⁵ този, който ни цитира в своето *Послание ди западните християни*⁴⁶ този откъс от Посланието на св. Павел до Римляни.

Преценката, която решава човешките действие и ден, е познаването на истината чрез Църквата, доколкото е присъствието на Истината. Не Църквата на „теолозите“, а Църквата на Тайнствата, на словото на Папата и епископите, доколкото са единени с него, Църквата на тези, които признават, в смирението и страданието на голямото очакване (което побеждава страданието в радостта на надеждата), словото на Папата и на епископите, които ръководят тази реалност на истинска Църква.

Може би в някои мигове от живота на Исус някоя благочестива жена или някой по човешки еволюирал и чувствителен ученик са казали: „Горкият Исус!“. По аналогия, ние можем да кажем със същата благочестивост, поради същото основание и поради същите причини: „Горката Църква!“. Не като негативна оценка, а като тъжна констатация, и все пак, натоварена с увереността от Възкресението в живота на днешната Църква.

б) Исус като източник на *сила*: „Без Мене не можете да вършите нищо“.⁴⁷ Кой знае как Апостолите при последната вечеря, на онази последна вечеря, онази вечер, вече толкова изпълнена с трепет и страх, са чули да се казва тази фраза: „Без Мене не можете да вършите нищо“. Затова сме просяци, а формата на просветленото от Христос просене са Тайнствата. Тайнството, доколкото е върховна форма на молитва, „трябва да бъде молбата, която човек, дори погребан в собствените си нищети, отправя към Бог сякаш през малък процепа на желание да бъде избавен“.⁴⁸

с) Накрая, като източник на *помощ*: „Аз съм среди вас като прислужник“.⁴⁹ „Син Човеческий не дойде, за да Му служат, но да послужи и даде душата Си.“⁵⁰ Превръща се в слуга на всички именно защото Той дава енергията на човека за пътя към неговата Съдба, тоест към Него.

Така всички отношения с другите в Исус са споделяне. Няма правилна връзка, освен в зависимост от Съдбата: там се стреми, наистина, всяка нужда на човешкото същество, на причастното същество, което се нарича „човек“. Когато човекът преживява това, приема това, търси във всички отношения участва на другия, тогава всички отношения са добри и във всички отношения човекът приема *помощта*, която му идва от Тайната чрез другия, независимо дали е малко, или много; защото чрез другия Тайната помага на човека, когато човекът преживява отношенията – връзката с другаря, с другия – със съзнанието за Съдбата.

Във всяка връзка тръгваме тогава с една позитивна хипотеза. Тайната душа на всяка връзка е приятелство: да искаш участва на другия, да приемеш, че другият иска моята участ. Ако призная и приема, че другият действа за моята съдба, това е приятелство.

⁴⁴ Рим. 12:2.

⁴⁵ Йозеф Зверина (1913-1990) – чешки свещеник, теолог и изкуствовед.

⁴⁶ J. Zvěřina, «Lettera ai cristiani d'Occidente», in *Scritti per una "Chiesa della compassione"*, a cura di M. Guidetti, Jaca Book, Milano 1971, pp. 177-178.

⁴⁷ Иоан. 15:5.

⁴⁸ L. Giussani, *Perché la Chiesa*, Tomo 2: *Il segno efficace del divino nella storia*, Jaca Book, Milano 1993, p. 92; цера в Id., *Perché la Chiesa*, Rizzoli, Milano 2014, p. 250; превод наш.

⁴⁹ Лук. 22:27.

⁵⁰ Мат. 20:28.

Приятелството, по християнски, е братско приятелство, то е най-близкото приятелство. На това дава прекрасно описание св. Бернар: „Братолюбието поражда приятелството, то е сякаш негова майка [братолюбието е любовта към другия като утвърждаване на неговата добра участ, като желание за утвърждаване да се случи неговата правилна съдба, защото Христос е Тайната, от която е част и съпричастен]. То е дар Божи, идва от Него, защото ние сме плътски. Той прави нашето желание и нашата любов да започват от плътта. В сърцето ни Бог вписва към нашите приятели любов, която те не могат да прочетат, но която ние можем да проявим към тях. От това произлиза обич, по-често *affectus*, една дълбока привързаност, неизразима, която е от реда на опита и която определя на приятелството права и задължения“.⁵¹

Това е приятелството на св. Петър, на Симон, син Йонин, с Исус, когато още не знаел, не бил забелязал, не бил осъзнал напълно това, което Исус иска да каже за Себе Си.

„Братолюбието е това, което поражда приятелството, то е сякаш негова майка.“ Братолюбието е връзката, в която търсим участието на другия със съзнанието на този, който е бил призван от нея, в увереността от съзнанието, че съдбата на другия е Исус, Бог, станал човек, доколкото чрез този човек Бог е Този, Който установява връзка с нас.

7. В историята на света: икуменизъм и мир

Накрая, поведението на Исус към обществото, именно като институция.

а) Преди всичко, да видим поведението на Исус към институционалното място, което се нарича „държава“, „нация“, или, още по-точно, „родина“, първоначално „народ“, народа в тази родина. От тази гледна точка, има впечатляващи цитати.

„Аз съм пратен само при загубените овци от дома Израилев.“⁵² Тук е подчертана стойността на родината, или на обществото, което изразява народа, в своите характеристики и също в своите граници. Но тази любов към родината има предназначение на полза за целия свят: „Ще бъде проповядвано прощение на греховете у всички народи, начевайки от Иерусалим“.⁵³

Една вечер Исус вижда Своя град от хълма и го оплаква, мислейки за неговата гибел: „Иерусалиме, Иерусалиме, който избиваш пророците и с камъни убиваш пратените при тебе! Колко пъти съм искал да събера чедата ти, както кокошка събира пилците си под крилето, и не рачихте! Ето, оставя се вам домът ви пуст. И казвам ви, че няма да Ме видите, докле не дойде време да кажете: благословен Идещият в име Господне!“⁵⁴ Този град щял да Го убие след няколко седмици. Но за Него това няма нищо общо, тоест не важи като дефиниция. Друга вечер, точно непосредствено преди да бъде заловен, в блясъка на златото на храма, осветен от слънцето, което залязвало, *edákruse*, казва гръцкият текст, Исус се разридал пред участието на Своя град. Съчувствие като това на майка, която се вкопчава в сина си, за да не го пусне да тръгне към смъртната опасност, към която отива.⁵⁵

⁵¹ Срв. Bernardo di Chiaravalle, «Lettera 11,2.8. Ai monaci della Certosa e al priore Guigone», *Lettere. Parte prima 1-210, in Opere di san Bernardo VI/1*, Scriptorium Claravallense – Fondazione di Studi Cistercensi, Milano 1986, pp. 103, 107, 111; превод наш.

⁵² Мат. 15:24.

⁵³ Срв. Лук. 24:47.

⁵⁴ Лук. 13:34 и следв.

⁵⁵ Срв. L. Giussani, *Si può vivere così?*, Bur, Milano 2009, pp. 276 ss.

Любовта към родината е дълбока импликация на християнската *pietas*. Но тя е такава, доколкото родината е в зависимост от земното благополучие и вечното благо на цялото човечество.

b) На второ място, отношението на Исус към обществото като политическа власт, тогавашната римска и юдейска политическа власт.

„Тогава Пилат пак влезе в преторията и повика Исуса и Му рече: Ти ли си Иудейският Цар? Исус му отговори: от себе си ли говориш това, или други ти казаха за Мене? Пилат отговори: та аз иудеин ли съм? Твоят народ и първосвещениците Те предадоха на мене; какво си сторил? Исус отговори: Моето царство не е от тоя свят: ако беше царството Ми от тоя свят, Моите слуги щяха да се борят, за да не бъда предаден на иудеите; но сега царството Ми не е оттук. А Пилат Му рече: и тъй, цар ли си Ти? Исус отговори: ти казваш, че съм цар. Аз затова се родих, и затова дойдох на света, за да свидетелствувам за истината; всякой, който е от истината, слуша гласа Ми. [...] И пак влезе в преторията и рече на Исуса: отде си Ти? Но Исус му не даде отговор. Пилат Му казва: на мене ли не отговаряш? Не знаеш ли, че имам власт да Те разпна, и власт имам да Те пусна? Исус отговори: ти не щеше да имаш над Мене никаква власт, ако ти не бе дадено свише; затова по-голям грях има оня, който Ме предаде на тебе [по-голям от твоя].”⁵⁶ Дори политическата власт извлича своята възможна земна позитивност само в зависимост от една вселена, в зависимост от всички в света. Ако не е така, тогава „по-голям грях има оня, който Ме предаде на тебе“.

Друг откъс от Йоан говори за връзката на Исус с юдейската политическа власт: „Един пък от тях, на име Каиафа, който нея година беше първосвещеник, им рече: вие нищо не знаете, нито помисляте, че за нас е по-добре един човек да умре за народа, отколкото цял народ да погине. И това не от себе си каза, но като беше нея година първосвещеник, предсказа, че Исус ще умре за народа, и не само за народа, но за да събере наедно и разпилените чедра Божии“.⁵⁷

c) Накрая, отношението и поведението на Исус към историята.

Ние трябва да подражаваме на Исус в Неговото поведение към историята, защото човешката слава на Христос е от нас призната като смисъла на историята, на нашето лично съществуване и на неговия цялостен контекст, който се нарича история: „Отче! дойде часът: прослави Сина Си, за да Те прослави и Син Ти, според както си Му дал власт над всяка плът, та чрез всичко, що си Му дал, да даде тям живот вечен“.⁵⁸ Както за Исус смисълът на историята било изпълнението на волята на Отца („А вечен живот е това, да познават Тебе, Едного Истиннаго Бога, и пратения от Тебе Исуса Христа“),⁵⁹ за човека смисълът на историята е Христос, човешката слава на Христос; да подражаваме на Исус, е, следователно, да преживяваме целта на всяко действие като утвърждаване на смисъла на историята, който е самият Исус Христос, човешката слава на Христос.

Да живееш за човешката слава на Христос, се нарича „свидетелство“. Това е явлението, поради което хората признават – поради могъща благодат, могъщ дар – от какво е направена реалността, хората и нещата: направена е от Христос и крещят това на всички, показват го със собственото съществуване, с преобразената модалност на своето същест-

⁵⁶ Иоан. 18:33-37; 19:9-11.

⁵⁷ Иоан. 11:49-52.

⁵⁸ Иоан. 17:1-2.

⁵⁹ Иоан. 17:3.

вуване. Краят на историята ще бъде денят, в който цялата човешка вселена ще бъде принудена да го признае.⁶⁰

Всяко време в историята, всяка мярка за време „заслужава“, тоест се съизмерва с вечното, в мярката, в която преживява спомена за Христос. Затова християнската нравственост предполага социалният, културен и политически ангажимент да е възпитаван, следователно, да узрява, в конкретния идеал на едно възкресяване и на помощ за спомена за Христос, и следователно, за смисъла на историята, като значение на времето и отношенията.

Не може да бъде християнски морал този, който не прави да преживяваме всеки жест – от миенето на чиниите до това да си в парламента – в неговото космическо измерение на приношение на Христос. Приношението е да признаем, че *substantia*, консистенцията на битието, която живее и се изразява в една връзка, е Христос; признаване, което не може да бъде друго, освен предполагаемо от молитвата Той да се покаже, да се яви, да се прояви.

Затова човешкото съжителство живее като свой идеал изразения в Посланието до Евреите: „Наставлявайте се всеки ден, докле се казва „днес“, за да не би някой от вас се ожесточи чрез измамата на греха“. Насърчавайте се взаимно всеки ден: възкресявайте спомена за Христос всеки ден, призовавайте се към спомена за Христос. „Защото ние станаме участници на Христа, стига само здраво да запазим докрай наченатата вяра.“⁶¹

Оттук, послушанието, което спасява реда в обществото.

Но този, който спасява реда в обществото, е авторитетът: „Всяка душа да се подчинява на върховните власти, защото няма власт, която да не е от Бога; и каквито власти има, те са от Бога наредени. [...] Началниците не са страшни за добрите дела“;⁶² „Подчинявайте се на всяко човешко началство, заради Господа“.⁶³ Не може да бъде противоречиво това, което преживяваме.

Поражда се така ангажиментът да служим на човешката общност чак до културата, икономиката, дори до политиката, според целия капацитет на нашата безвъзмездност, не само в свободното време, а най-вече в работата.

Икуменизъм и мир са благоприятстваният резултат от всичко това. В тях е утвърдено като принцип на всяка връзка, като върховен принос на всяко съжителство осъществяването на едно тенденциозно универсално приятелство, в което човешката история намира най-добрата помощ.

Това означава, че *християнското приятелство е съпричастно на раждането на социалната реалност като народ*. От осъществяването на това приятелство, тоест, се ражда един народ, защото само във взаимността един мъж става баща, придобива бащинство, тоест ражда. Бащинството е на това ниво, където природата е себесъзнаваща, това е човешкото ниво. Животното е родител възпроизводител, не баща. Бащата е върховна помощ за яснотата на смисъла на живота и компания в пътя към нея.

Всяка връзка, в мярката, в която е осъществена във взаимната любов, тоест, е приятелство, ражда нещо човешко. И това е нашият принос, приносът на морала на Църквата към мира тук и навсякъде. Обаче светското съдържание на връзката е насилие, подтиква към насилие, внушава насилие дори в най-скритите образувания, лукаво и несъзнателно подмолни много пъти, с изключение на отношенията, подскоците, които се случват в изначалната опорна точка, в изначалната природа: баща, майка и дете. Тези подскоци на чо-

⁶⁰ Срв. L. Giussani, *Si può (veramente?!) vivere così?*, Bur, Milano 2020, pp. 275 ss.

⁶¹ Срв. Евр. 3:13-14.

⁶² Рим. 13:1-3.

⁶³ 1 Петр. 2:13.

вешкото се редуцират все пак до потрепвания без много сила, които нищо не могат спрямо реката, спрямо завличащия светски прилив и следователно, спрямо насилието, спрямо онзи *hybris*, който се намесва неизбежно, когато Бог стане чужд, чужд на концепцията и направата на връзката.

Обаче, от събитието на християнското приятелство, преживявано като икуменизъм и мир, се ражда един народ: това е случването на една концепция за живота, на едно чувство за реалността, на честност при обстоятелствата, на силен отговор при провокация според едно виждане и според едно схващане за собственото предназначение за истина и щастие. Няма само един индивид, който после, пораствайки, създава семейство, в което се раждат две или шест деца. Да си представим стотиците монахини на Хилдегард фон Бинген и същевременно монасите на Петър Достопочтени в Ключи, и всички хора, които отивали там. Това бил начинът, по който бавно от варварството, което доминирало V и VI век, излязло християнското семейство с нежността на чувства, с повсеместността на внимаванията, с яснотата на заповедите, на законите, които го характеризират; „християнското семейство като организъм жилище, като истинско жилище за човека: помощ, приют, гостоприемство, песен“.⁶⁴

Противоречието на всичко това е в отъждествяването с някоя земна власт на идеалите, които се побират в думите „икуменизъм“ и „мир“. Властта превръща същите тези идеали в насилие: икуменизмът се превръща в утвърждаване на собствената затворена, яростна позиция или в невъздържано отрицание на всеки смисъл, на всяка важност, на всяка оценка; а мирът се превръща във формулировка, издигната до парола, за да спечелим собствената си война.

Насилието предполага винаги опита да разрушиш един народ: насилието на войските, на магистратите или дори на религиозните реалности, в които религиозността не намира открито съгласяване и реални последици.

И към насилие цялото възпитаване на властта кара да се стреми действието на човека, концепцията за семейство и за социално съжителство, методът на връзка с другите. Властта обезпечава всички форми на изконна отчужденост, които са началото на насилието в света.

Обаче на човека, който следва Христос, никое присъствие не му става чуждо. „Ако бъдете това, което трябва да бъдете, ще запалите огън в цяла Италия.“⁶⁵ „Не се задоволявайте с малките неща: Той, Бог, ги иска големи.“⁶⁶ Така пише Катерина, неграмотната млада жена от Сиена.

Но Тайната като милосърдие остава последната дума дори върху всички лоши възможности на историята. Тайната като милосърдие. Това е най-неустроимата прегръдка, в Неговата очевидна милост, на Битието, източник, цел, природа на цялото битие; това е връзката на Битието с моето нищо, с мен, когото е направило и на когото е дало причастност към Себе Си. Това е изконната прегръдка на Тайната, срещу която човекът – дори най-далечният и най-извратеният, или най-намръщеният, най-мрачният – не може да противопостави нищо, не може да противопостави възражение: може да я избегне, но бягайки от себе си и от собственото си благо. Тайната като милосърдие остава последната дума дори върху всички лоши възможности на историята.

⁶⁴ L. Giussani, *Si può (veramente?) vivere così?*, цит. пр., p. 420; превод наш.

⁶⁵ Santa Caterina da Siena, *Lettera a Stefano di Corrado Maconi*, n. 368; превод наш.

⁶⁶ Срв. Santa Caterina da Siena, *Lettera a fra Bartolomeo Dominici e fra Tommaso d'Antonio*, n. 127; превод наш.

Събрание

Стефано Алберто (дон Пино): За онази млада жена началото на всеки ден, началото на всеки жест, всяко действие беше белязано, прекосявано, изпълнено със съзнанието за онова Присъствие, за човешкото присъствие на онова Дете, първо, и после на онзи Човек: компания на Тайната за съдбата на Богородица, човешка компания на Тайната за нашия път.

*Ангел Господен*⁶⁷

*Хваление*⁶⁸

Джанкарло Чезана: Пристигнаха стотици въпроси, както вече е традиция. От въпросите разбираме едно нещо, тоест че се оказахме пред ново предложение, също в смисъл, че е неочаквано, върху което трябва да работим и да разсъждаваме, и това не трябва да ни удивява, защото Упражненията са тренировка да постигнем целта, която е животът; не са целта, те са тренировка, която ни въвежда в големия ход на живота.

Значи, бих искал да процедирам така: бих задал на дон Пино някои въпроси, които засягат пасажи, които бяха особено посочени от различните събрания, и после два основни въпроса на дон Джусани.

Първият въпрос (въпросите, които отправям към дон Пино, засягат преди всичко темата за свободата): „Можем ли да подхванем отново въпроса за свободата, обяснявайки какво означава, че свободата е единствената неатакуема от разума точка?“.

Дон Пино: Единствената неатакуема от разума точка означава най-вече, че е единствената точка, в която Тайната остава тайна, изцяло тайна. Защото – това е пасажът, който дон Джусани подчерта в лекцията, – че нещата не стават от само себе си, е очевидно за разума, че аз в този момент не ставам от само себе си, е очевидно за разума. Разумът не разбира как това се случва, не може да го разбере, но че нещата в този миг са от Другото, това е очевидно.

Но има една точка, която от разума въобще не може да се атакува: разумът не може да разбере факта именно на свободата като възможност да признае или да не признае Тайната. Именно в тази точка Тайната остава неатакуема.

Луиджи Джусани: Към Битието като такова не можем да добавим нищо, нито да отнемем нищо: но свободата сякаш отнема нещо от Тайната на битието, от Бог, защото свободата е също възможност създанието, причастното същество, да се превърне в дявол, лъжа, да бъде отречен

⁶⁷ Древната молитва *Ангел Господен* възпоменава Благовещението, мига, в който „Словото стана плът“ („Ангел Господен извести на Дева Мария. / И тя зачена от Светия Дух. / Ето слугинята Господня. / Нека ми бъде по Твоята дума. / И Словото стана плът. / И всели се между нас. / *Радвай се...* / Моли се за нас, Света Богородице. / За да станем достойни за Христовите обещания. // Молим Ти се, Господи, влей в умовете ни Твоята благодат. Така, както познахме чрез ангела възплъщението на Христа, Твоя Син, чрез Неговото Страдание и Неговата смърт да достигнем до славата на възкресението Му. / Чрез Христа, нашия Господ. / Амин. / *Слава...*“).

⁶⁸ Хвалението е молитвата (от *Литургията на часовете* на Католическата църква), която дава началото на деня с рецитирането на псалмите; Хвалението характеризира една общностност: своеобразна инициатива на отделния човек дори в хоровия характер на събранието и общностен израз дори в самотата на дома. Всеки ден от духовните упражнения започва с общностното рецитиране на Хвалението от Часослова, като се държи това, което се нарича *recto tono*: линейно, равномерно изпълнение, при което всички, тихо, поддържат само една нота.

аспектът на получаването, да застане срещу Бог, Неговото причастно същество да стане контраст, отрицание и контраст на Бог като източник, като комуникативен източник на битието.

Чезана: Вторият въпрос дойде от Мадрид: „Какво поиска да кажеш, когато твърдеше, че трябва да се подчиняваме на властите (на гражданските власти, мисля)? И в какъв смисъл това не противоречи на казаното от теб преди това относно държавата като бог идол?“

Дон Пино: Няма противоречие в двата изминати пасажа, защото това, което искахме да поразим, е идолопоклонническата претенция на всяка власт, която иска да основе своя авторитет в себе си, тоест да бъде единственият ексклузивен източник, който да решава за Аз-а. Това, което искаме да поразим, е претенцията на държавата да бъде ексклузивният източник на това, което Аз-ът е, и на това, което Аз-ът може да направи.

Всеки авторитет – не само този на държавата, също този на Църквата или този на съпрузи, този на родителите към децата, този на училището, дори този между приятели, – всеки авторитет, всяка власт, която претендира да се основава изключително върху самата себе си, има отвътре – малко или много – една лъжа, следователно, неизбежно, именно защото се стреми да бъде абсолютна претенция, е насилие.

Истинският авторитет обаче е точката, която има на сърце съдбата на другия; авторитетът е добър, доколкото – казахме вчера в пасажа в края на лекцията – има на сърце общото благо и възможността за съдбата, следователно, доколкото приема съдбата на Аз-а да бъде Друг, Аз-ът да се роди от друга точка, да бъде съставен от Друг, да бъде своеобразна връзка с Тайната.

Само признаването на това може да победи неизбежната лъжа, която – малко или много – предполага всяка власт.

Чезана: Третият въпрос е: „Какво означава, че грехът е да следваме чужденец?“

Дон Пино: Грехът е да следваме чужденец, тоест да следваме нещо привлекателно, което не води към съдбата, отговор, който е извън пътя. Грехът е именно да следваме отговор, който не съответства на желанието за щастие, на желанието за изпълнение, което моето сърце е. Изглежда нещо нормално, изглежда нещо, което може да му отговори, но веднага щом го последвам, откривам, че идолът има уста и не говори, не спазва това, което обещава. Отчуждеността е именно спрямо съдбата, спрямо целта, спрямо щастиято нещо, което е отвън, извън нашето щастие е, не може да го изпълни.

Чезана: И накрая – Пино – един практичен въпрос: „Подражанието на Христос съвпада ли с подражанието на харизмата?“

Дон Пино: Подражанието на Христос е подражание на Христос, на Неговата личност. Но това би останало, за мен, последно съдържанието или на някоя набожност, или на някое чувство, ако не преминава през „тук и сега“ на едно лице, на един темперамент, на една история. За мен срещата с Христос беше с едно лице, с една личност. Христос, човекът Исус, в Своята съвременност, в Своето „тук и сега“, е за нас харизмата, историческата точка, чрез която Христос казва: „Ела и виж“.

Чезана: Ето, сега два основни въпроса към дон Джусани, които препращат към този, който беше много често запитване във факсовете, който пристигнаха, тоест връзката между заглавието – *Ти, или за приятелството* – и лекциите, които бяха проведени.

Мнозина поискаха да разберат повече и избрахме два въпроса, които ни се струват особено показателни от тази гледна точка.

Първият е: „Особено ни поразиха оценката, дадена на факта, че точката на разтърсване на Аз-а е най-вече онтологична, а не етична, както властта се старае да ни накара да смятаме. Може ли да задълбочим това?“.

Другият въпрос е: „Изглежда, че това, което ни се полага, е молитвата, дефинирана като молба за битие. Моля се за много неща, които са ми на сърце, но какво означава „молба за битие“?“.

Джусани: Първият въпрос: каква връзка има между онтологично и етично... Онтологичното: нарича се „онтологично“ това, поради което едно нещо е реално, както е фактически, както е реално едно нещо.

Ако аз трябва да използвам лъжица, извинете за сравнението, не мога да я взема, ристайки я с крак: трябва да я взема с ръка, да я хвана добре; не мога – например – да я хвана откъм най-дебелото, обемистото, и после да ям с дръжката. Действително, етиката произтича от зачитането, или от съзнанието за реалността, от нещо в своята реалност, защото ни кара да се държим, както то изисква, иначе с нещо можем да се държим зле, да вземем едно нещо за друго, да попаднем на дупка вместо на същината на въпроса.

Вторият въпрос какъв беше?

Чезана: Молим се за много неща, но какво означава да молиш да бъдеш, да се молиш да бъдеш? „Моля се за много неща, които са ми на сърце, но какво означава „молба за битие“?“

Джусани: Това, което ти е на сърце, приятелю мой, това, което ти е на сърце, е отговор, който няма да има окончателна завършеност освен накрая. Това, което ти е на сърце, е модалност, с която ти разпознаваш в една частична и ефимерна, преходна, неокончателна, непълна реалност това, което е твоето единствено желание или върхът на твоето желание, което е щастието.

Затова молбата за битие подчертава факта, че това, което ти искаш, това, което ти желаеш, това, за което ти молиш, не е нищо друго освен молба за удовлетвореността, която ти очакваш пълна, в някой особен аспект от твоята личност, от твоя живот. Ако очакваш *toto*, всичко от детайла, от овладяването на детайла, грешиш.

ХРИСТОС – ЖИВОТ НА ЖИВОТА

1. „Начена да върши и учи“

Тръгнахме от тези два въпроса; какво е Бог за човека и как да Го познаем такъв, какъвто казваме, че Го познаваме?

Първият отговор е онтологичен, тоест изхожда от реалността, каквата е, от Божията реалност, каквата е, от това, което е Бог, за да ни подсказе как да се държим с Него. И така, как да Го познаем по такъв начин, че Божията реалност да придобие етично значение за нас, да ни покаже как да се държим и какво поведение да имаме пред Него?

Изходната точка е онтологична, изхождаме от реалността, каквата е. За човека Бог е всичко! А битието, това, което е, е Бог, защото „Бог е всичко“, цялото битие. Извън Бог е небитието, не друго, не нещо друго.

Впрочем, човекът признава наистина това, което Бог е, само ако във всичко, което прави, моли Бог да бъде и ако всяко негово действие е молба към Бог за битие, тоест за щастие (всеки има цел, в която ще бъде най-накрая и напълно себе си). Всяко действие е молба към Бог за битие, тоест е молитва, защото всяко действие на Аз-а, като явление, поради което се сбъдва, опитва се да се сбъдне съществуването на сътвореното същество, е опит да се утвърди собственото изпълнение.

„Вие [християните] – казва Пеги – докосвате Бог навсякъде.“⁶⁹ Каквото и да докоснем, с каквото и да влезем във връзка, ние търсим нашето изпълнение. Затова всяко съзнание за действието, когато се извършва действието, е молба към Битието за битие, то е молба от страна на причастното същество да бъде, да съществува винаги чрез всичко, което е получило, чрез всичко, което е.

Вторият отговор извлича от онтологичното откритие – Бог е всичко, а човекът е причастното същество, това е предаване, което на Себе Си прави Битието като Тайна – един въпрос на етично съзнание, тоест на поведение. Действително, ако Бог е всичко (не могат да се използват други думи), ако Бог за човека е всичко и се явява на разума като източника на битието, но човекът не иска да разбере и не помни това, сякаш Бог Го няма. За по-голямата част от нас всеки ден, който минава, е леко изпълнен с този грях. Където терминът „грях“ е сам по себе си точен и носи отвътре не добродушието, а тъгата от това, когато казваме: „Виж, този човек направи така и така: колко жалко, изгубил си е разума!“ По подобен начин, за Бог: „Не е признат: колко жалко!“ [На италиански език един и същ термин – *peccato* – означава и грях, и жалко. Б. пр.].

Как да познаем Бог така? Как да познаем с увереност и яснота, че Той е всичко, поради което човекът не може да действа, освен молейки за това, което вече е получил от Него: битието, съпричастността към битието, сътвореното битие, тоест причастното битие?

Как да Го познаем? Нужно е да Го осъзнаем. Това засяга познавателната сила на разумния човек. Разумът е съзнание за реалността според целокупността на нейните фактори. Затова да осъзнаем нещо, означава да открием нещото според неговата целокупност. В нашия случай обектът, за който говорим, обектът, който ни интересува, поставеният като

⁶⁹ Срв. Ch. Péguy, *Véronique. Dialogo della storia e dell'anima carnale*, Piemme, Casale Monferrato (AL) 2002, p. 256; превод наш.

тема обект е Бог: как човекът схваща Бог и как Бог изглежда, трябва да изглежда на човека.

Така разумът, забелязвайки, че Бог е източникът на всичко, че Тайната е в началото на всичко, също се стреми да открие как да се държи с Бог, как да се отнася с Бог, и затова – да открие пътищата, от които следват моралните закони.

Но тук се наложи да отбележим наистина енигматичен качествен скок.

Тайната, източник и съдба на цялата сътворена реалност, пожела да има един човек, роден от жена, който направи човешка кариера като всеки човек, човека Исус от Назарет, и искайки да се предаде на хората чрез този човек, Го направи Свой още от първия миг на зачеването, приемайки тайнствено Неговия Аз в Словото, във Второто лице на Пресветата Троица, правейки Го затова пряко съпричастник в природата на Бог: върховна тайна в историята на човека и на Космоса. Поради това Исус от Назарет е „Исус, наречен Христос“.

Да виждаме, да слушаме и да следваме този Човек, е целият източник на християнския морал. Тайната пожела човека Исус, за да бъде преди всичко инструмент на поучение за всички хора – на върховното житейско учение, което е това относно Бог, – единствен Учител („А вие недейте се нарича учители; защото един е вашият Учител. Всички вие сте ученици, братя“)⁷⁰ и следователно, пример в това, което правел, на това, което казвал майсторски, което предавал като учение: начена да върши и учи. Господ Исус начена да върши и учи.

Говорейки за Бог, не можем да учим, освен на нещо, което е пре-окупирано, което е заело преди това собствената ни душа, цялата душа.

Най-възвишеното нещо на една морална нагласа като тази, на която Христос ни учи, е, че всяко действие, като връзка с Бог, с Исус, с човешкостта на отделния човек и на обществото, е приятелство. Всяка човешка връзка, действително, или е приятелство, или е липсваща, дефицитна, лъжовна.

Затова човекът Исус каза: „Отче, ако може, да не умирам така, но не Моята, а Твоята воля нека бъде“.⁷¹ И така беше учител и наставник, поучител на всички човеци, минавайки през Своята смърт, приемайки смъртта за хората. „Той ме възлюби и за мен предаде Себе Си“;⁷² казваше св. Павел.

Всяка връзка е приятелство, доколкото е дар, представлява или има възможността да бъде дар, който ни идва от Бог или от Христос, или от Църквата, или от историята на човека: дар е приятелството, който ние приютяваме. Всичко, което ни е дадено от Бог, Христос, Църквата или от историята на човека като предаваемост на всички хора, за всички хора, е дар, който ние приютяваме, приемаме. А да приемем и приютим този дар, прави взаимна любовта, която този, който е дарил, притежава, показва: да го приемем, е любовта, която показваме ние на този, който ни е дал дара.

В този смисъл приятелството е взаимност на даряване, на любов, защото за едно сътворено същество като човека върховната форма на любовта към Бог е да приеме, че е създадено от Него, да приеме да бъде, да приеме битието, което не е собствено: дадено е.

⁷⁰ Срв. Мат. 23:8.10.

⁷¹ Срв. Лук. 22:42.

⁷² Срв. Еф. 5:2.

2. Едно настоящо Събитие

Присъствието на Исус Христос, което е ежедневно и ежечасно в живота на кръстения, тоест на този, който е бил избран от Него самия, на Когото Отец е дал в ръцете всички човеци, е събитие.

Това присъствие е, следователно, за цялото човечество, защото кръстеният е този, който е избран като точка на преход и предаване на това, което Бог предлага на човека, на дара, който на Себе Си прави на човека, на цялото човечество. Да помислим, например, за този детайл: ако аз съм бил кръстен, то е, защото силата на Тайната, която ме е преобразила в Кръщението, чрез мен искаше да премине, по много пътища и поводи, към други. Това е онтологията на новата връзка с всичко: връзката между кръстения и всички хора произтича от тази цел, която Тайната, в Кръщението, ни е предала. И Тайната е започнала да ни кара да познаем, с енергията, която ни е дала в Кръщението, целта, която е имала, избирайки ни. Оттук се задейства етиката, поведението, което трябва да следваме, което аз трябва да следвам, когато осъзнавам моето Кръщение, което не може да бъде забравено в никое действие; в никой ден и в никой час човекът няма право на забравяне на този избор. Неговата цел преминава през цялата вроденост на човешкия феномен, на жеста и на ангажимента на човека, надминава ги отвсякъде. В този смисъл винаги сме казвали, че мигът има вечна стойност, той е връзка с осъщественото Безкрайно, като най-великото действие, най-великата епопея, най-великата история.

И така, *присъствието на Исус Христос е събитие*, според това колко дарената ни харизма ни прави чувствителни да възприемем (и в която сме убедени!), то е Събитие, което срещаме в настоящето, в часа, при обстоятелствата, които разширяват доказателството за една компания по призвание като извънредност на тайната на Църквата, тайнствено Христово тяло.

Свръхестествена, казвали сме го много пъти, е човешка реалност, в която присъства тайната на Христос, естествена реалност е – в смисъла, който се показва и се специфицира с човешки образ, – в която присъства тайната на Христос. Църквата е тази, която изпъква редом с мен. Изпъкна редом с мен при определени обстоятелства, с баща ми и майка ми, после в семинарията, по-после, когато започнах да откривам хора, които ставаха внимателни и дружелюбни към мен, защото казвах някои неща, и накрая, бях сякаш въдворен в една компания, която правеше и която прави непосредствена за мен тайната на Църквата; затова е извънредност на Христовото тяло. Това е компанията „по призвание“, сиреч компанията, която ни предполага, доколкото поражда опита и е породена от опита, при който харизмата ни е докоснала.

Св. Августин казва: *In manibus nostris sunt codices, in oculis nostris facta.*⁷³ *In manibus nostris sunt codices*, Евангелията, които трябва да се четат, Библията, която трябва да се чете; но не бихме знаели как да ги четем без другия параграф: *in oculis nostris facta*. Присъствието на Исус е подхранвано, утешавано, показвано от четенето на Евангелията и на Библията, но е осигурено и става очевидно между нас чрез един факт, чрез факти като присъствия. За всеки има факт, който е имал значение, присъствие, което е повлияло върху целия живот: просветлило е начина да възприема, да чувства и да върши. Това се нарича „събитие“. Това, в което сме въведени, остава наистина живо, сбъдва се всеки ден; затова всеки ден ние осъзнаваме, трябва да осъзнаваме събитието, както ни се е случило, състоялата се среща.

⁷³ Sant'Agostino, *Sermo 360/B,20: Sermo sancti Augustini cum pagani ingrederentur.*

Приключвам това подчертаване на мои тревоги, като казвам: Христос – това е името, което указва и определя една реалност, която съм срещнал в живота си. Срещнал съм: чух да се говори за нея първо като малък, като момче и т.н. Можем да станем големи и тази дума е знайна, но за много хора не е срещнат, не е реално изпитван като настояще; докато Христос се натъкна на моя живот, моят живот се натъкна на Христос именно за да се науча да разбирам как Той е невралгичната точка на всичко, на целия ми живот. *Той е животът на моя живот, Христос.* В Него се събира всичко, което аз бих искал, всичко, което аз търся, всичко, което аз жертвам, всичко, което в мен еволюира от любов към хората, с които ме е събрал.

Както казва Мьолер в една фраза, която съм цитирал много пъти: „Аз мисля, че не мога повече да живея, ако не Го чувам вече да говори“.⁷⁴ Това е фраза, която бях сложил под едно изображение на Карачи, изобразяващо Христос, когато бях в лица. Може би една от фразите, които най-много съм помнил през живота си.

Христос, живот на живота, увереност за добрата съдба и компания за всекидневния живот, близка и преобразяваща в добро компания: това представлява Неговата ефикасност в моя живот.

Моралът не само тръгва оттук, но и само тук нишката на нравствеността се засвидетелства и запазва.

Св. Петър не сложи като мотив на своята любов към Христос факта, че е опростен в много свои недостатъци, в много свои грешки, в много свои предателства; не направи списък на своите грешки. Когато се оказа пред Него след Неговото възкресение, онзи път, когато се оказа лице в лице с Христос и Христос го попита: „Симоне, ти обичаш ли Ме?“, Му каза: „Да“. Връзката с това Негово Слово, което е най-човешкото и най-божественото, е това, което прави да прегърнем в нашето всекидневно съществуване всичко. Всекидневен трябва да бъде споменът за Него, всекидневен трябва да бъде устремът, с който Той става близък, радостна трябва да стане компанията с Него, а споменът за Него радостни трябва да ни остави при всяко обстоятелство, във всяко положение, защото в Теб, о, Господи, се въплъщава обичта, с която Тайната ме обича. Така имаме увереност, че ще постигнем щастливата участ, и имаме надежда за целия развой на живота.

„Да, Господи, Ти знаеш, че аз Те обичам.“ Да съм сгрешил и предал хиляди пъти за трийсет дена, това остава, трябва да остане! Струва ми се, че това не е самонадеяност, а изненадваща, немислима и неизказана благодат, както казваше Микеланджело Буонароти: „Но какво мога аз, Господи, ако при мен не дойдеш / с обичайната неизказана благодат?“⁷⁵

Христос и онова „да“ на Него: това, парадоксално, е по човешки най-лесният аспект – казвам го малко самонадеяно, малко ентусиазирано – или, така или иначе, по-приемлив от целия морален дълг, който имаме в света. Защото Христос е Словото, което всичко разгръща: Христос е човек, Който е живял преди две хиляди години като всички други, но Който, възкръснал от смъртта, с обземащата сила на Тайната в Себе Си, на която бил съпричастен в Своята природа, ни връхлита ден по ден, час по час, действие по действие.

Целокупността на присъствието и на претенцията на Тайната върху нашия живот („Бог – всичко във всичко“) и на Христос, на Исус от Назарет, на младия човек от Назарет,

⁷⁴ Срв. J.A. Möhler, *Dell'unità della Chiesa*, Tipografia e libreria Pirotta e C., Milano 1850, p. 52; превод наш.

⁷⁵ Срв. Микеланджело Буонароти, *Безкрайните ми мисли, все греховни*. В: *Лирика*, Народна култура, София 1970, прев. Драгомир Петров, с. 137: „Безкрайните ми мисли, все греховни, / в последните години на живота / бих искал да сбера в една с охота / и тя да ми е вожд към дни върховни. / Но, Господи, нима са те виновни, / без старата ти помощ силна?“

Исус, Който е Тайната, станала Христос, Негов Помазаник, целокупността на великата фигура, на необятната фигура, на внушителния намек, че Бог, думата „Бог“ е в нашето сърце и на нашите устни, целокупността на това близко, всекидневно и ефикасно присъствие, на тази толкова странна, колкото и очевидно непреодолима компания, тази целокупност обяснява това да кажем „Ти“: „Ти“ на Бог трябва да кажем и „Ти, о, Христе“ трябва да кажем на човека Исус от Назарет.

И Тайната, и Нейното физическо присъствие в нашия живот са източник на връзката, която имаме с истината и с цялата реалност, и всичко това става източникът също на онова, което казахме, че е приятелство. Няма връзка пред Теб, о, Христе, когато те срещам, преживявайки спомена за Теб, не мога да имам никаква човешка връзка, от никакъв род, с никого, без темата, идеалът на приятелството да не бъде преследван. Ако, както Ти гледаше всички хора, с които говореше или които Ти отговаряха, или с които не е имало никакъв диалог – дори Пилат, дори първосвещениците, – ако връзката, която Ти имаше с тях, която, както е показано в цялото Ти Странствие, беше изпълнена със страст към тяхната участ, към съдбата на техните личности, изпълнена с любов към тях, ако тя беше от тях приета, ако се бяха разбрали и бяха в съгласение с Теб, думата „приятелство“ щеше да бъде единствената, която можеха да използват за връзката с Теб. Думата „приятелство“ е единствената, която можем да използваме за връзката между нас и Него.

Св. Максим Изповедник, един велик Отец на Църквата, дава за Него чудното обяснение, което вече припомнихме: „Христос е [...] всичко у всички [независимо дали сме добри, или сме лоши, или сме разсеяни, или сме в засада, или сме в играта]. Той, Който всичко съдържа в Себе Си, според уникалната, безкрайна и премъдра сила на Своята доброта – като средоточие, в което се събират линиите [всички линии на Сътворението: това е онтологичното раждане, това е погледът на онтологията, от която цялата наша нагласа в живота трябва да се роди], – за да може създанията на единствения Бог да не останат чужди и враждебни помежду си, а да имат общо място, където да проявят своето приятелство и своя мир“.⁷⁶ Това е обобщението на духа, в който говорихме и мислихме в тези дни.

⁷⁶ Сръв. Преподобни Максим Изповедник, *Мистагогия*, цит. пр., с. 158.

ЧУДОТО НА ПРОМЯНАТА (1998) *

Едно ново начало, гласяло заглавието на списание „Tracce“ в първия брой за годината, имайки предвид представянето на *The Religious Sense* в Библиотеката на ООН в Ню Йорк. Като „св. Петър в Рим“,⁷⁷ коментирал дон Джусани, подчертавайки двойната характеристика на християнската мисия: свободата да се бетонираме дори в най-трудните ситуации („в центъра на Империята“) и обновяването на Аз-а като субект, който явява събитието Христос.

На обръщането, което променя коренно човешкото съществуване, били посветени Упражненията на Братството. Задълбочаването на самосъзнанието било така тясно свързано със схващането за оценката на вярата относно света. Прочитът на съвременното в неговите противоречащи си аспекти – „преобладаването на етиката спрямо онтологията“,⁷⁸ nihilизмът и скептицизмът, насилието и от друга страна, постоянното изплуване на възможности за добро и истина, което насърчавало един истински икуменизъм – бил честта тема при размишленията, така както при публичните изказвания в пресата. От няколко години, наистина, важни национални ежедневници давали гласност с известна честота на статии и писма на дон Джусани и читателите били започнали да го опознават по-отблизо, оценявайки неговата стойност и надмогвайки неоснователни предразсъдъци.

Страстта към срещата и диалога с другите дала живот на серия текстове в поредицата „КвазиНастолни беседи“, която представлява класик на европейската литература: разговори с приятели, спонтанни и свободни, върху темите за живота, вярата, ангажи-мента в обществото.

Любовта към музиката – „израснал в дом, беден на хляб, но богат на музика“,⁷⁹ щял да каже за своето детство кардинал Ратцингер – отвела дон Джусани дотам да постави началото на сполучлива серия от музикални компактдискове (*Spirto Gentil*), която позволила на мнозина да се запознаят с най-красивите и наситени моменти на пеенето, на мелодията на музикалното произведение.

През април дон Джусани участва за последен път в Студентския екип, след като е следял в продължение на повече от двацет години това, което той смятал за най-ярък момент от опита на Движението. Говори за „пътуването на Леопарди“⁸⁰ и отправя покана, която звучи като сдаване: „Изпълнете вие цялата динамика [...] на главната причина за нашето приятелство, [...] която е изпълнението на сърцето, на потребностите на сърцето, без което nihilизмът би бил единственото възможно последствие“.⁸¹

* Духовни упражнения на Братство „Comunione e Liberazione“, 24-26 април 1998 г., Римини.

⁷⁷ A. Savorana, *Vita di don Giussani*, цит. пр., р. 1010; превод наш.

⁷⁸ L. Giussani, *Uomo e il suo destino. In cammino*, Marietti 1820, Genova 1999, р. 63; превод наш.

⁷⁹ Й. Ратцингер, цитиран в A. Savorana, *Vita di don Giussani*, цит. пр., р. 1188; превод наш.

⁸⁰ Срв. A. Savorana, *Vita di don Giussani*, цит. пр., р. 1018; превод наш.

⁸¹ L. Giussani, *In cammino (1992-1998)*, Bur, Milano 2014, р. 344; превод наш.

Този разцвет на човечност и ангажименти бил изненадващият „рикошет“ към все по-нестабилно физическо състояние, което правело между другото трудно упражняването на говора. Това били конкретни обстоятелства, които биха могли да спрат, да представяват пречка или дори възражение, но които обаче били приети като „съществен, а не второстепенен фактор за нашето призвание“.⁸² Болестта сближила още повече дон Джусани с Йоан Павел II, когото, в няколко случая – публични и лични, сметнал за „баща и учител“ и когото подкрепил с оглед на големия Юбилей от 2000 г., станал обект на полемики и критики в пресата.

Размишленията на Упражненията били, също в този случай, записани няколко дена по-рано. Размишленията относно естеството на вярата и относно интелектуалния контекст на модерната епоха достигат изненадващи задълбоченост и яснота: „трите редукции“ на християнството и „петте „без“ на модерния рационализъм ще се превърнат в съществени глави за християнското самосъзнание.

Дон Джусани присъствал на Упражненията и участвал в събранието, отговаряйки на въпросите и обяснявайки пасажи, които не били добре разбрани. Било началото на дълга работа на разбиране, която щяла да продължи през годините.

Почти десет европейски страни проследили пряко размишленията и събранието по сателит; други двадесет и четири неевропейски страни, с различна часова разлика, гледали и слушали записите няколко часа по-късно.

От няколко години и в продължение на още няколко години съботната Света литургия била председателствана от председателя на Pontificium Consilium Pro Laicis, който казвал също проповедта: първо кардинал Едуардо Ф. Пиронио, после кардинал Джеймс Ф. Стафорд, накрая монсеньор Станислав М. Рилко. Това било важен знак за вниманието, което Църквата, и особено Папата проявявали към движенията, и за повишаването на стойността, от страна на църковната власт, на това, което се раждало отдолу, като дар, не второстепенен, за цялата Църква.

В края на месец май се състоял в Рим Световният конгрес на църковните движения и в края му – срещата на площад „Свети Петър“ с Папата. В своята конференция по откриването на конгреса кардинал Йозеф Ратцингер говорил за „чудесното събитие“ на своята среща с движенията в годините на „зимата“ на Църквата.⁸³ Йоан Павел II подчертал съ-съществеността на институционалното измерение и харизматичното. В своето свидетелство на площад „Свети Петър“ дон Джусани подчертал, че „истинският главен герой на историята е просякът: Христос, просещ сърцето на човека, и сърцето на човека, просещо Христос“.⁸⁴ Ще запомни деня 30 май като „най-великия в историята на Движението“.⁸⁵

82 L. Giussani, *L'uomo e il suo destino. In cammino*, цит. пр., p. 63; превод наш.

83 J. Ratzinger, «I movimenti ecclesiali e la loro collocazione teologica», в Pontificio Consiglio per i Laici, *I movimenti nella Chiesa*. Atti del Congresso mondiale dei movimenti ecclesiali, Roma 27-29 maggio 1998, LEV, Città del Vaticano 1999, pp. 23-24; превод наш.

84 L. Giussani-S. Alberto-J. Prades, *Generare tracce nella storia del mondo*, BUR, Milano 2012, p. 11; превод наш.

85 L. Giussani, «Milano, 3 giugno 1998», in Id., *L'opera del movimento. La Fraternità di Comunione e Liberazione*, San Paolo, Cinisello Balsamo (MI) 2002, pp. 271-272; превод наш.

БОГ И СЪЩЕСТВУВАНЕТО

1. Проблем на познание

„Бог е всичко във всичко.“¹ Как това става валидно, отразяващо се върху живота? Едно твърдение, което не се отразява върху живота, е абстрактно, остава абстрактно или изглежда леко абсурдно. „Бог е всичко във всичко“ е впечатляващото последствие, до което води разумът, когато е разбран според реалистично естествения опит, който ние имаме с него, а именно, както е утвърждаван от една правилна и адекватна на човека философия. Разумът, нека го припомним, е потребност за цялостен смисъл, отваряне към реалността в целокупността на нейните фактори. Че „Бог е всичко във всичко“, е за нас дълбок израз на разума, повод да утвърждаваме съвършено неговата стойност; не е абсурдна формулировка, нито абстрактно твърдение, то е просто нещо оценимо и разбираемо – или неразбираемо – като реален житейски фактор.

Щом „Бог е всичко във всичко“, трябва да видим как това се отразява върху нашия живот. Как да го осъзнаем? Какво означава да осъзнаем? Означава *най-вече да познаем Бог, така че да повлияе върху живота*. Битието се разкрива, доколкото действа в нашето настояще: То е, ако действа в нашите очи. Затова, да Го познаем, предполага промяна, чиято първа конотация е промяната на самата представа на човешкия ум в неговата дейност. Първото важно нещо за една етически достойна конструкция, първият фактор за една воля за преобразяване на себе си, за да бъде нашето присъствие по-използваемо в света и от света, е впрочем *в реда на познанието*. Още преди едно вършене или едно действане, то е проблем на познание. Дейността на ума изразява *mens* на един субект, доколкото създава нов и точен момент при справянето с всички неща, правейки ги нови; в този смисъл може да се каже *facta sunt omnia nova*.²

Нужно е да осъзнаем етичните последствия от факта, че „Бог е всичко във всичко“, и още преди това, естетичната сила, която „Бог е всичко във всичко“ притежава. Именно от тази естетична сила, действително, възниква самата възможност за една етика; само ако Битието е привлекателност, може да бъде способно да получи от човека внимание до жертва. Затова от човека не се иска друго, освен да поддържа вярно и лоялно в себе си желанието и волята да бъде смирен и послушен пред величието на Битието, Коего го създава. И така, за да осъзнаем тези етични последствия, ние трябва да *осъзнаем един манталитет*, който, привидно възвеличавайки едно религиозно възраждане, всъщност иска именно да премълчи, че „Бог е всичко във всичко“, правейки Го абстрактен, забравяйки Го или, още повече, отричайки Го. Нужно е да осъзнаем реалността, в която ние живеем, „културния“ момент, в могъщия смисъл на термина, нашия път.

Невъзможно е да живеем в общ контекст, без да сме повлияни от него; ние самите сме съпричастни на този манталитет, поради който Бог е възприеман абстрактно или забравен, или дори отричан. Така на практика, екзистенциално, ние стигаме дотам да отричаме, че „Бог е всичко във всичко“. В нашия неспокоен и объркан дух присъства лъжата на днешния манталитет, на който ние самите сме съпричастни, понеже сме чеда на историческата реалност, която е човешкото, и трябва да минем през всички неудобства, изкуше-

¹ 1 Кор. 15:28.

² Срв. 1 Кор. 2:12; 2 Кор. 5:17; Кол. 1:16.

нията, горчивите резултати, поддържайки надеждата, която е живот на живота. Да видим впрочем как се измерва в нас лъжата, която ни идва от света, в който сме.

2. *Опит и разум*

Отричането на факта, че „Бог е всичко във всичко“, зависеше от една нерелигиозност, чужда на образуването на европейските народи. Има една нерелигиозност в нашия свят, която започва, без никой да го забележи, от едно отделяне, което се осъществява между Бог като произход и смисъл на живота (затова засягащо нещата, които се случват, събитията на човешкото) и Бог като мисловен факт, факт на мисълта, възприеман според потребностите на мисълта на човека. Това влиза във връзка с едно *отделяне на смисъла на живота от опита*. Отричането на Бог, чак до отричането на последствието, основателно крайно и очевидно, че „Бог е всичко във всичко“, предполага отделяне на смисъла на живота от опита: смисълът на живота е Бог, а опитът е връзката между свободата на човека и реалността, в която той се оказва потопен. Ако Бог е възприеман като откъснат от опита, ако не влияе върху живота, има отделяне на смисъла на живота от опита. Смисълът на живота, тоест, няма повече никаква връзка или има трудноопределима връзка с момента от съществуването, в който човек все пак върви. Но не може да се скъса връзката между крачката, която човекът извършва сега, и причината, поради която се движи! И за какво върви? Накъде? Върви към смисъла на живота и своята съдба.

Отделянето на смисъла на живота от опита предполага също отделяне на нравствеността от действието на човека: нравствеността, така схващана, няма същия корен на действието. В какъв смисъл? В смисъл, че моралът, да, има общо с действието на човека, има общо с опита, но без да има същия корен на действието; не отговаря на физиономията, на облика, който ни дава опитът.

Така, между другото, разбираме изпъкването на морализма: нравствеността е тази, която, парадоксално, няма общо с действието, в смисъл че не се поражда едновременно с него. Морализмът е съвкупност от принципи, която предшества и връхлита действието на човека, преценявайки го теоретично, абстрактно, без да мотивира защо е правилно или не, защо човекът трябва да извърши или не трябва да извърши едно действие. Дефинирайки априори действието, което човекът извършва, преценяваме това, което човекът прави, без той да е осъзнал това или без той да е схванал своето вършене в света и своето вървене по пътищата на времето и пространството като изпълними. Нравствеността така няма същия корен на действието. Поради което тя в крайна сметка подчертава общи ценности, общоусещани ценности; нейните принципи са затова или произлезли от общия менталитет, или наложени от държавата.

Същността на въпроса е изяснена в борбата, която протича относно начина на разбиране на *връзката между разум и опит*. За да го разберем, би било достатъчно да погледнем към формулировката „Бог е всичко във всичко“, която разклаща по-общата формулировка за съществуването на Бог („Бог съществува“). Винаги е спокойно, наистина, твърдението за една върховна Величина, за съществуването на Бог, затворен в Себе Си, Който да няма връзка с действието на човека, освен, накрая, като съдия, който унищожава или одобрява това, което човекът е извършил. В начина на възприемане на връзката между разум и опит редът на великия план на Бог, който е Космосът, може да бъде миниран в своите корени. Нравствеността, сведена до морализъм, бележи връзката между реда на Божия план и събитието на човешкия жест в пределите на едно идеално предубеждение. Обаче

именно чрез опита човекът се открива в своето съгласяване, в свързването, тоест, на своето действие с цялостния план, с целокупността, или в неотговарянето на този отчетливо последен и решаващ ориентир.

Жан Гитон, утвърждавайки ни в нашето неспокойно неудобство, ни е дал утехата да ни накара да почувстваме правилността на нашата нагласа относно връзката между разум и живот, когато каза, че „разумно“ е да подчиним разума на опита“.³ Опитът е изплуването на реалността на повърхността на съзнанието на човека, той е превръщането в прозрачна на реалността за човешкия поглед. Така реалността е нещо, на което се натъкваме, тя е даденост, а разумът е това ниво на творението, на което то става себесъзнаващо. Не е преди всичко философия, а е екзистенциална неотложност. Защо е „разумно да подчиним разума на опита“? Защото опитът ни казва реалността, която ние сме и в която е нашето присъствие; това е реалност, която ни е дадена, на която попадаме, не е създадена от нас, не е измислена от нас. От друга страна, разумът е това ниво на творението, на което то е себесъзнаващо, ставайки съзнаващо дадеността, „нещото“, на което човекът попада. Това самосъзнание поражда дефиницията за разум.

За да защитим Бог в Неговата истина и за да защитим необходимостта човекът да възприема живота като Негов и във всичко да се стреми, следователно, да се хареса на този върховен Създател и Държител на всичко, което съществува, се изисква най-вече сърдечното подемане на думата „разум“, която е най-обърканата дума в модерния дискурс. Ако използваме зле разума, страда цялото знание на човека като конструкция относно реалността и на реалността. Ако използваме зле разума, тоест ако разумът се приведе като „мярка“ на реалността – а това предполага винаги разума като предубеждение, като нещо, което странно се намесва в опита, за да омаловажи и да не признае това, което е налично в нашия живот, – има три възможни тежки редукции, които повлияват всички житейски поведения. Именно в тази тройна редукция ние можем да видим и да разберем дълбоката разлика, която има между една християнска култура и една светска култура, нехристиянска.

Да говорим за култура, действително, е да говорим за цялата човешка конфигурация на нашето присъствие в света, защото културата не е резултат, търсен от пристрастените или компетентните: културата е това, от което човекът извлича цялото си поведение, това, от което се вдъхновява в своето поведение като начало на всичко, във формулирането му и разгръщането му, следвайки еволюцията на нещата и на живота, и в утвърждаването на изконната цел на това, което той извършва, тоест на своето предназначение.

Ако използваме зле разума, ако го използваме като мярка, се случват впрочем три възможни тежки редукции, които повлияват всички поведения. За да говорим за морал, е тогава много важно да разберем и осъзнаем вида култура, към която принадлежим, дали тя е светска, или християнска.

3. Три тежки редукции

а) Първа редукция – описвам генезата на нашето поведение в неговия драматичен и противоречив аспект: *вместо събитие, идеологията.*

Връзката с реалността, която човекът преживява от сутрин до вечер, може да бъде постоянна инициатива, постоянен опит при това, което се случва, и това, което той изпитва;

³Срв. J. Guitton, *Arte nuova di pensare*, San Paolo, Cinisello Balsamo (Mi) 1991, p. 71; превод наш.

или човекът може да бъде движен, може да се остави да бъде движен от нещо, може да се подчинява на нещо, което не се поражда, не произтича от някакъв *негов* начин да реагира на нещата, които среща, на които попада, а от *предубеждения*.

Изходната точка на християнина е едно събитие. Изходната точка на всичко останало от човешката мисъл е известно впечатление и оценка на нещата, известна позиция, която човек заема, „преди“ да се справи с нещата, най-вече преди да ги прецени: дори нуждите на човека, които човекът засича и се опитва да сподели в тяхната конкретика, могат да бъдат мислени и възприемани предубедено. Например, има бедствие в мина или в железниците: справянето с тези факти, които заставят човека, има тенденция да не е породено от човешкия отзвук, от това, което човекът чувства като човек при тези събития. Без човекът да забележи това, сякаш нахлува в неговата преценка относно нещата някоя вече чува реч, нещо, което е изпитал, тоест предубеждение; изхожда се от предубеждение, така че вестникът на републиканците или на либералите ще даде известен тон, а пък вестникът на някоя управляваща партия ще атакува друго. И предубеждението – тоест изходната точка, от която човек започва нещо, – за да премине в историята, за да победи времето, за да си проправи път между мислите на хората и между преценките на обществото, трябва да бъде развито. Неговото развитие е логиката на един дискурс, който се превръща в идеология. Логиката на един дискурс, който изхожда от предубеждение и иска да го подкрепи и наложи, се нарича „идеология“.

Ако обаче произходът, фундаментът, основополагащият принцип на целия човешки опит е едно събитие – единствена истинска алтернатива на предубеждението, нещо, което се случва и на което човекът попада, – ако критерият суфльор на поведението на човека е едно събитие, то се съчленява, представя се постоянно в историята, във времето, ден по ден, час по час: това събитие се разбира, защото „се случва нещо“ сега. Паметта е обратното на идеологията.

Нашият живот на вяра, на християни пред света е в тази важна алтернатива, която не забелязваме, ако не внимаваме кого Бог е поставил за водач на Своята Църква. Една известна страница от Алексис Карел ни го напомня: „Много наблюдение и малко разсъждение водят към истината [тоест поддържат реален контакт с това, което го има], докато много разсъждение и малко наблюдение водят до грешка [и до разложение]“.⁴ Нашият християнски живот, нашата вяра и нашият конкретен морал, нашата житейска настройка са определяни или от текущите идеологии, или от фактуалността, от превъзходството на нашето съществуване, на нещата, както се случват, на нещата, на които попадаме, на нещата, на които реагираме по определен начин, на фактите: факти като събития. Раждането на едно дете, например, е събитие. Има големи събития и дребномалки събития като значение.

Ако, значи, произходът, фундаментът, основополагащият принцип на целия човешки опит е едно събитие, то се разбира, дава да се разбере, защото по някакъв начин се случва понастоящем, сега. Не може да се говори за минало, което да е решаващо за човек, който живее днес, ако по някакъв начин това минало не стане настояще. Ако е чист спомен – но е невъзможно да бъде чист спомен, – не оставя следа; но ако не е чист спомен, е нещо от миналото, което влияе върху настоящето. Така християнството е събитие и затова е настоящо, присъства сега, и неговата характеристика е, че присъства като памет; където християнската памет не е идентична на спомена, нещо повече – не е споменът, а е случването отново и отново на самото Присъствие.

⁴ Срв. А. Carrel, *Riflessioni sulla condotta della vita*, Cantagalli, Siena 2004, p. 35; превод наш. Срв. Луиджи Джусани, *Религиозното чувство*, Itaca, Castel Bolognese 2019, прев. Венелина Станева, с. 3.

Само разпознаването на това събитие пречи да бъдем слуги на някаква идеология. Нека да напомним, че всички идеологии имат дискурсивна система и в логиката, която ги поддържа, се стремят към властта или имат някаква власт (хората могат да бъдат блокирани от идеологията), която е преобладаването, в даден момент, на една идеология спрямо другите.

Обаче християнството се ражда като събитие, което се въплъщава в настоящето като памет.

b) Тази забележка въвежда към втора културнозначима и етически тежка редукция. Етически тежка, защото етиката, доколкото произлиза от естетиката, доколкото е лансирана в тласъка на своя път, на своето пътуване, от естетичен фактор, предполага велика дефиниция за понятието „Битие“, тоест за понятието „Бог“.

Ако човекът отстъпи пред доминиращите идеологии, възникнали от общия манталитет, се състои една борба, разделение, отделяне на знак и привидност; от това следва *редукцията на знака до привидност*. Колкото повече съзнаваме това, което знакът е, толкова повече разбираме мръсотията и несполучливостта на един знак, сведен до привидност.

Знакът е опитът от един фактор, присъстващ в реалността, който ме препраща към друго. Знакът е изпитваема реалност, чийто смисъл е друга реалност; той разкрива своето значение, водейки към друга реалност.⁵

Не би било разумно, човешко, затова, да изчерпваме опита със знака в неговия възприемчиво непосредствен аспект, или *привидност*. Възприемчиво непосредственият аспект на което и да е нещо, привидността, не казва целия опит, който имаме с нещата, защото не казва тяхната знакова стойност.

Голямото изкушение на човека е да изчерпи опита със знака, с нещо, което е знак, тълкувайки го само в неговия възприемчиво непосредствен аспект. Не е разумно, но всички хора са склонни, от тежестта върху себе си на първородния грях, да бъдат жертви на привидното, на това, което се вижда, защото изглежда най-лесната форма на разума. Известна нагласа на духа прави горе-долу така с реалността на света и на съществуването (обстоятелствата, връзката с нещата, семейство, което трябва да се създаде, деца, които трябва да се възпитат...): поема удара ѝ, спирайки обаче човешката способност да навлиза дълбоко в търсене на смисъла, към което безспорно самият факт на нашата връзка с реалността подтиква човешкия ум. Спира се, тоест, самата способност на човешкия ум да навлиза дълбоко в търсене на смисъла, към който нашата връзка с това, което ни поражда, безспорно подтиква. Докато човешкият ум не може да се натъкне на нещо, без да схване, че то, по някакъв начин, е знак на друга реалност, подема инсинуацията на друга реалност.

Отзвук от тези концепции може да се открие в едно твърдение на Финкелкро, който подема една мисъл на Хана Аренд: „Идеологията [...] не е наивното приемане на видимото, а неговото интелигентно отстраняване“.⁶ Идеологията е унищожаването на видимото, елиминиране на видимото като смисъл на нещата, които се случват, опразването на това, което виждаме, докосваме, долавяме. Така нямаме вече връзка с нищо. Когато Сартър говори за ръцете си – „Ръцете ми, какво са моите ръце?“, – ги определя като „неизмеримото

⁵ Сrv. Луиджи Джусани, *Религиозното чувство*, цит. пр., с. 155.

⁶ А. Finkielkraut, *L'umanità perduta. Saggio sul XX secolo*, Liberal, Roma 1997, p. 88; превод наш. Сrv. Хана Аренд, *Тоталитаризмът*, Панорама, 1993, прев. Ирина Васева, с. 228, 232.

разстояние, което ме разделя от света на вещите и ме отделя от тях завинаги“⁷, извършвайки така отстраняване на видимото, на конюнктурния аспект. Отстраняването на конюнктурното е, например, да твърдим, че това, което се случва, „се случва, защото се случва“, избягвайки така удара и потребността да гледаме настоящето, известно настояще, в неговата връзка с целокупността.

Идеята за знак обаче вкарва действено в живота значението на нещата.

Тайна (тоест Бог) и знак (тоест конюнктурната реалност, доколкото винаги препраща към друго; дори един много малък камък, за да бъде себе си, препраща към източника Битие), Тайна и знак, в известен смисъл, съвпадат: в смисъл че Тайната е дълбочината на знака, знакът указва присъствието на дълбоката Тайна, на Бог Творец и Изкупител, на Бог Отец. Знакът указва в нашите очи присъствието на Друго, на дълбоката Тайна, за всички неща, сигнализира го на нашите очи, на нашите уши, на нашите ръце. Тайната става опит чрез знака.

Чувствителността при схващането на всички неща като знак на Тайната е спокойната истина на човешкото същество. На нея се противопоставя тиранията на този, който има в ръцете си властта, мотивирана с идеология, която отрича това зачитане, което човекът дава на нещо. Дори случките и събитията стават тогава толкова лабилни в своята конюнктурност, че не диктуват никаква промяна в живота, не подсказват вече нищо изразително в живота.

Идеологията има склонност да утвърждава като конкретика привидното, а привидното е само това, което виждаме, усещаме, докосваме. Но начинът да гледа, присъщ на човека, е разумът, който (оставяйки го непокътнат) връхлита контакта на Аз-а с това, на което се натъква, прояснявайки го и преценявайки го, тоест разпознавайки нещото в неговата препратка към друго; можем да преценяваме, наистина, само ако има предполагаема дълбочина.

Тайна и знак впрочем, в известен смисъл, съвпадат и Тайната става опит чрез знака. И когато християнинът открие, че цялата реалност е изградена от този метод на Бог, разбира по-добре стойността на Тайнствата. Реалността идва от Създателя, има в себе си препратката към Създателя и Го показва; реалността прави да изплува, в дълбините на нашата връзка с нещата, възприемането на нещо друго, на Един Друг.

Тайнството се отличава от всички други знаци. В Тайнствата, измислени, създадени от Христос, за да роди нов народ в света – който да се влива като река във водите на морето на човечеството, като първоначално разбулване в историята на безкрайната Тайна, към Която човекът върви в края на дните си: това е началото, в историята, на вечността, – в Тайнствата, създадени от Христос, от Богочовека, от Бог, станал човек, Исус от Назарет (изградил ги е Той, препоръчал ги е Той), знакът стига до пълно отъждествяване с Тайната. Както в Евхаристията. Но във всички Тайнства я има тази съвместяваща препратка: знакът съвпада с Тайната в същински смисъл. Тайнствата явяват това: от Кръщението, което е пълното преобразяване на нашето същество, до Евхаристията, която е изразителната пълнота на това съвпадение, до Покаянието, до отъждествяването с едно задължение в Свещенството и Брака. В Тайнството човекът остава така умит от люспите, които го държат в плен и се стремят той да живее като животно.

Затова в нашия живот играем в полза на несъстояло се тържествуване на привидността над перспективата, подадена от знака; играем в полза на нова нравственост, на по-съвър-

⁷ Срв. Жан-Пол Сартър, *Погнусата*, 2005 Mediasat Rights Kft./Mediasat Group, S.A., Германия, прев. Мария Коева, с. 195.

шена нравственост, онази, за която Исус казва: „Не съм дошъл в света, за да изчезне законът, а да го подкрепя, за да бъде той по-завършен“.⁸ Това е спасението на човешкото: „Ако не Те бях срещнал, Христе, не бих бил повече човек“, би могло да се каже. „Когато срещнах Христос, забелязах, че съм човек“;⁹ казва реторикът Марий Викторин.

Сакраменталността е начинът, по който Тайната отдава Себе Си, дарява Себе Си на нищото, създавайки неговия космос, личността и космоса. Методът, по който Бог комуникира Своето съществуване, дава Своето битие, прави съпричастно Своето битие на нещата, е сакраменталността: предаването на Тайната предполага сакраментален метод. Всичко е знак за Него и пределният край на този метод, по аналогия между нещата, между значенията на нещата, е тайнството на Неговото присъствие в света, защото всяко тайнство е присъствието в света на умрелия и възкръснал Христос. Нарича се Църква, Мистично тяло на Христос това, което е родено и променено под импулса, светлината и нежността на Кръщението и другите Тайнства.

Бог е замислил връзката със Сътворението като връзка с безкрайна войска от знаци: всичко е знак за Него. Христос дойде да ни каже това, защото Бог искаше всичко от нас. Затова реалността, направена като знак на Бог, се свежда цялата до визията на Христос. Да се отнасяме добре, да си служим добре със Сътворението, означава да познаем Христос, за да познаем Бог. Това е началото на промяна у човека.

с) Елиминирането на знаковата стойност предполага, от една страна, като причина и от друга, като следствие *редуцирането на сърцето до чувство*.

Ние вземаме чувството вместо сърцето за изконен двигател, за изконна причина на нашето действие. Какво означава? Нашата отговорност е станала напразна именно от отстъпването пред употребата на чувството като преобладаващо спрямо сърцето, като редуцираме така понятието за сърце до това за чувство. Обаче сърцето представлява и действа като фундаменталния фактор на човешката личност; чувството – не, защото, взето само, чувството действа като реактивност, в крайна сметка е животинско. „Още не съм разбрал – казва Павезе – какво е трагичното на съществуването [...]. И все пак е толкова ясно: нужно е да победим сладострастното отпускане, да престанем да считаме състоянията на духа за самоцели.“¹⁰ Състоянието на духа има съвсем друга цел, за да бъде достойно: има целта на едно условие, поставено от Бог, от Създателя, чрез което сме пречистени. Докато сърцето указва единството на чувство и разум. То предполага концепция за неблокиран разум, разум според цялата широта на своята възможност: разумът не може да действа без това, което се нарича „привързаност“.

Сърцето е – като разум и емоционалност – условието за правилното осъществяване на разума. Условието, за да е разумът разум, е емоционалността да го върхлети и така да движи целия човек. Разум и чувство, разум и привързаност: това е сърцето на човека.

4. Покварата на религиозността

Досега настоях върху факта, че по някакъв начин житейската концепция, според която ние живеем, сиреч това, което ни вдъхновява да действваме по определен начин или да постигнем

⁸ Срв. Мат. 5:17.

⁹ *Cum cognoscimus Christum, viri efficitur et iam non parvuli* (Gaio Mario Vittorino, *Commentarii in epistulas Pauli ad Galatas, ad Philippenses, ad Ephesios*, libro II, cap. 4, v.14); превод наш.

¹⁰ C. Pavese, *Il mestiere di vivere. Diario 1935-1950 con il taccuino segreto*, Bur, Milano 2021, p. 66; превод наш.

известно изграждане на нашето съществуване и на нашето съжителство с другите, намира в разума своето оръжие за атака и отбрана. Ние не можем да изхождаме, освен от любовта към разума, от упованието в разума. Това ни накара да схванем от началото на нашето Движение стойността на разума като първо нещо, което трябва да се изясни.

Имах намерение също да подчертая нагласата на днешния свят, този свят, който Исус определя като „изцяло лежащ в лъжа“.¹¹ Лъжата е да кажем: „Бог има, но „Бог – всичко във всичко“ е абстрактно“. Това означава в крайна сметка да Го отблъснем, защото всички, които отричат „Бог – всичко във всичко“, отричат Бог. Тази ситуация, описана по-горе, характеризира културния развой, и следователно, социалния, на политиката на нашите времена. Става дума за дълъг път, който можа, бавно, но неумолимо, да натъпче душите с известни предубеждения, било като принципи, било като насоки за предубедени действия.

В края на един дълъг път на пренебрегване на „Бог – всичко във всичко“ в нашия последен век *религиозното чувство*, присъщо на човешката природа, се утвърждава с абсурдна свобода, покварявайки се, в постепенното *елиминиране на религиозността, присъща на Христос*, и следователно, на религиозността, която е имала в историята на еврейския народ, по чуден начин, своето проявление, нагледността на своята истина, на своята изконна импликация. Както с еврейския народ се отнасяли враждебно тези, които не възприемали Бог, единствения Бог, Който е направил всички неща, така от днешната ситуация е преследвана религиозността, присъща на Христос, наследник на целия по човешки неразбираем феномен на еврейския народ – историята на еврейския народ бе пророческата конфигурация на това, което Христос щеше да изясни със Себе Си. Това е религиозността, която ни докосва. Борбата е впрочем в нас, между религиозността, присъща на Христос и на Библията, на християнската традиция и на еврейската традиция, и бога на антихристиянина.

Отричането на „Бог – всичко във всичко“ разкрива присъствието на едно антихристиянство във формацията на човека и следователно, на обществото; то води до елиминирането на религиозното чувство, присъщо на Христос и на Църквата, и затова, на човешкостта, която то връхлита и която го приема.

И в Църквата бе улеснено това неразбиране, доколкото нейните пастири и нейните кръстени бяха повлияни и се оставят да бъдат повлияни от друга култура. Личи си в самото мисионерско насърчаване, било по отношение на личността, било по отношение на обществото. Мисионерското насърчаване, което е в крайна сметка изконната цел на съществуването на отделния християнин и на развоя на всички промени на обществото, стигна до *impasse*, чиято кулминация беше в критиката на даден пред- и пост-Събор, при която стигнахме дотам дори да твърдим, че мисионерското действие е срещу свободата на човека, докато мисионерското действие е крайният плод на верността към Христос.

В своето *Послание към западните християни*, което няма да бъде никога достатъчно четено и препрочитано, Йозеф Зверина, великият бохемски теолог, осъден в продължение на много години от пражкия режим, един от най-стойностните и за съжаление, не многобройни теолози, които Църквата е имала като свои защитници, написа през 1970 г.: „Братя, вие имате самонадеяността да принесете полза на Божието царство, възприемайки, колкото се може повече *saeculum*, неговия живот, неговите думи, неговите слогани, неговия начин на мислене. Но разсъдете, моля ви, какво означава да приемете тази дума. Да не би да означава, че бавно сте се загубили в нея? За съжаление, сякаш правите точно така. Вече е трудно да ви открием и различим в този ваш странен свят. Вероятно ви разпознаваме все

¹¹ Сrv. 1 Иоан. 5:19.

още, защото в този процес се разтакават, поради факта че се асимилирате със света, полета или бързо, но винаги със закъснение. Благодарим ви за много, дори почти за всичко, но в нещо трябва да се отличаваме от вас. Имаме много основания да ви се възхищаваме, затова можем и трябва да отправим към вас това предупреждение: „И недейте се съобразява с тоя век [казва св. Павел], а се преобразявайте чрез обновения ваш ум, та да познавате от опит, коя е благата, угодна и съвършена воля Божия“ [„Бог – всичко във всичко“, казваме и подсказваме ние].

„Недейте се съобразява! *Mé syskhematizesthe!* Колко добре е показан в тази дума словесният и вечен корен: „схема“. Накратко казано, празна е всяка схема, всеки външен модел [който не идва от вярата, който не се поражда от опита с вярата]. Трябва да искаме повече, апостолът ни налага: „Да променим собствения начин на мислене в нова форма!“ [...]. Срещу *skhêma* или *morphé* – перманентна форма – стои *metamorphé*, промяна на създанието [*skhêma* или *morphé* означават перманентна форма, утвърждават перманентна форма; *metamorphé* утвърждава нещо, което е предназначено да се промени, което се променя, което произвежда постоянна промяна в създанието]. Не се променяме по какъвто и да е модел, който е така или иначе винаги не на мода, а е пълна новост с цялото си богатство [такъв, какъвто е Христос]. Не се променя речникът, а значението.“

„[...] Не можем да подражаваме на света именно защото трябва да го съдим, не с гордост и превъзходство, а с любов, така както Отец възлюби света и затова по отношение на него произнесе Своя съд [Христос, Неговият съд е Христос. А Папата в своята енциклика *Dives in misericordia* казва, че милосърдието в историята на човека има име: Исус Христос. Божият съд е милосърдие].“

„Пишем като немъдри хора на вас, мъдрите, като слаби на вас, силните, като клетници на вас, още по-клетни. И това е глупаво, защото със сигурност сред вас има превъзходни мъже и жени [има някои превъзходни сред вас, които остават във вярата, не тичат след светските новости]. Но именно защото има някои, е нужно да пишем глупаво, както е учил апостол Павел, когато поде думите на Христос, че Отец скри мъдростта пред ония, които много знаят за това.“¹²

Това обяснява впрочем колко е улеснено в Църквата неразбирането на проблема: проблема за християнското възпитание, за мисията, за обръщането, за изграждането на Църквата. Тези проблеми изискват и изхождат от промяна, която в човека трябва да се случи: чрез промяната, случила се в други хора, на които попада, християнинът е подпомогнат да възприеме и да напредва в промяна на себе си. Чудото е тази промяна на себе си.

5. Традиция и харизма

Нужно е *верността към Христос и към Преданието* да бъдат подкрепяни и утешавани от една църковна среда, наистина съзнаваща тази необходима вяръност. Това е заключителният момент на всички мои забележки.

Църковната среда, необходима, за да бъдем подкрепяни и утешавани, трябва наистина да съзнава какво означава вяръност към Христос и Преданието, как живее наистина християнската памет – а не споменът за бедните покойници. Оттук следва моралната важност

¹² J. Zvěřina, «Lettera ai cristiani d'Occidente», in *Scritti per una "Chiesa della compassione"*, цит. пр., pp. 177ss; превод наш.

на участието в някое църковно движение като принадлежност към среда, в която дарът на Духа, който идва от Кръщението, се конкретизира в демонстративни и убеждаващи форми. Този дар на Духа се нарича *харизма*. Но не е харизма, ако не е призната от авторитета на Църквата, тоест от Папата.

Тази покана да преживяваме съзнателно дара, който сме получили, има като първо морално последствие грижата с цялата отзивчивост на сърцето за насоката на Движението: принадлежността към Движението, преживявана простодушно и великодушно, е източник на светлина и на утеха за целия наш живот, вкарва, улеснява и осигурява различен манталитет и ангажира една различна нравственост. Принадлежността към Движението, доколкото е екзистенциално конкретен опит на преживяването на новия манталитет в Христос и новия морал, въвежда в новостта на вярата, онази вяра, която клони към отпадане в сърцето на хората с предателството на тези, които имат отговорност по отношение на тях: това е *trahison des clercs*, както казваше Жулиен Бенда, предателството на интелектуалците – интелектуалецът е този, който поучава, който възпитава, лекарят, който помага и се намесва.

Няма друг начин, по който Духът може да стигне до нас по-просто, по-убедително, по-могъщо, освен в една настояща реалност, в настоящ контекст.

Това няма нищо противоречащо с послушанието, което дължим на епископа или енорийския свещеник, дори е осветляващ фактор за това послушание, подкрепя е за това послушание; послушание, между другото, което е тясно свързано със самата динамика на верността към Христос и към Преданието. Една призната от Църквата харизма е дар на Духа Христов, който води до преживяването на институцията пълноценно, като място, на което Христос е настоящо събитие. „Едно истинско Движение – каза Йоан Павел II – съществува затова като подхранваща душа в Институцията. Не е нейна алтернативна структура. А пък е източник на едно присъствие, което постоянно възобновява нейната екзистенциална и историческа автентичност.“¹³ Свещеник, който преживява тази принадлежност към Движението живо и интелигентно, със своя начин на живот и на подсилване с чужди приноси на енорията, я превръща в хубава и простодушна.

При друго обстоятелство Папата стигна до сърцевината на тази оценка: „В Църквата и институционалният аспект, и харизматичният [...] са съ-съществени и допринасят за живота, обновлението, освещаването, макар и по различен начин“.¹⁴ Харизмата, следвана вярно, въвежда във верността към Христос във верността към институциите. Харизма и институция са съ-съществени при дефиницията на християнския живот в Църквата, на църковния живот. Затова едно Движение е образцово и показателно, убедително и полезно е в самите диоцези и енории за пастирския живот.

Начинът на преживяване на дара на Духа трябва да достигне основно личността на всеки поотделно. Именно за да имаме предвид това, Духът призовава всеки към една или друга харизма. Всички харизми, признати от Светата църква, са съ-съществени за християнската институция.

Преживяваме наистина харизмата, колкото повече сравняваме целия собствен живот с идеала на самата харизма, така както го утвърждават тези, които са признати от Църквата като гаранتي за нея на истината на дара на Духа; да следваме тях, е изконно послушание, което се стреми да въплъти до последните капиляри подражанието на Христос и верност-

¹³ Йоан Павел II, *Обръщение към свещениците, участващи в движението „Comunione e Liberazione“*, 12 септември 1985 г., 3.

¹⁴ Йоан Павел II, *Обръщение към църковните движения, събрани за II международен разговор*, 2 март 1987 г., 3.

та към Църквата. Вярата се проявява така в постоянен източник и в постоянен край на Въплъщението като изконен метод на Тайната. Понеже мисията съществува и живее като свидетелство, само преживяваната вяра осъществява мисията, защото само преживяваната вяра се променя, с тази промяна, на която всеки може да се натъкне, и чувствайки се шокиран от нея, да започне да я следва. Това дава да се разбере как вярата отваря към различни менталитет и нравственост, било пред света, било в самата Църква като човешка реалност, и следователно, която може да бъде повлияна от контекста.

Това, което променяме в нас, поради намесата на Движението в нашия живот и поради последователност, изисквана от него, трябва да тръгне съзнателно, разумно, да има, тоест, за първо място на събитие познанието, защото всичко, което човекът прави, зависи от начина, по който възприема. Затова е начин на познание, който може да ограничи или елиминира възприятието, което светът ни подава, поради което Бог е поругаван, не е утвърждаван, както иска да се утвърди, защото Бог се утвърждава в Христос. Ние не можем да познаем Тайната, ако не ни го каже Христос. А Църквата – това е сравнение, а не богохулство – осъществява Христос с по-голяма яснота, с убедителност и с подкрепа за осъществяването на живота чрез Движенията. Духът Христов, Който е създал Църквата и я е изпратил в света, я утешава, изгражда я и я укрепва с харизмите: сграбчва някои хора в една или друга харизма, за да бъде цялата Църква раззеленена и да се възроди съзнателно в очите на всички.

ВЯРА В БОГ Е ВЯРА В ХРИСТОС

1. Един нов манталитет

Вярата отваря към един „различен манталитет“ от този, в който проникваме всяка сутрин, когато ставаме и излизаме от къщи (но и вкъщи): различен манталитет (манталитетът е гледната точка, от която човекът изхожда за всички свои действия) и следователно, „различна нравственост“, защото действието, в което човекът се осъществява, може да бъде повече, по-малко или съвсем нищо спрямо целокупността на нещата. И както разумът е съзнание за реалността според целокупността на нейните фактори, аналогично нравствеността е връзка на единственото действие с целокупността на факторите, която Вселената предполага. Както вече казахме, вярата дава начало на различни манталитет и нравственост, било пред света, било в самата Църква като човешка реалност и следователно, която може да бъде повлияна от светската реалност.

„Христос е всичко у всички“; да подхванем тази тематична формулировка, запитвайки се какво отражение има върху живота. „Христос е всичко у всички“ означава, че поведението на Исус от Назарет – Неговото отношение във връзката с Отца, с тайната на Отца, което изхождало от Негово познаване на Отца – трябва да се отразява върху живота на всички, трябва да бъде имитирано, субективизирано от всеки човек.

Както Исус, така и ние трябва да бъдем пред Отца. Тази е затова общата тема: „Христос – всичко у всички“, за да „бъде Бог всичко във всичко“. Обобщената формулировка, която трябва да развием, е тогава: *вяра в Бог е вяра в Христос*. Нужно е да видим как тежкият смисъл на това твърдение се отразява върху живота. За да разберем какво то означава за живота на човека и на човешката история, е нужно всеки от нас да се запознае, да се опита да се отъждестви, имитира и следва Исус Христос. Първото отражение върху живота на човека, което има подражанието на Христос (Христос трябва да бъде „всичко у всички“), е един *нов манталитет*, ново съзнание, несводимо до никой държавен закон или до социален навик, ново съзнание като източник и като отблясък на автентична връзка с реалното във всички детайли, които съществуването предполага.

Светският манталитет оперира на пълния хоризонт на това, в което човекът, растейки, се възпитава. Новият манталитет го заменя с усилие и борба: новото съзнание на християнина, на подражателя на Христос, е изцяло дадено под съд пред това, което доминиращият манталитет казва. Последният разиграва, действително, цялата си измама, претендирайки да може да се говори за Бог, абстрахирайки се от Христос. Това е принципът на връзката с реалното, който определя противопоставянето между Христос и света. „Христос влезе в света, полемизирайки със света“, ¹⁵ казваше монсеньор Гарофало. Или по-точно: не влезе в света, „полемизирайки“ със света, влезе в света, излагайки и комуникирайки Себе Си, Своята тайна, следователно, за едно предложение: светът е този, който се издига насреща.

Претенцията на доминиращия манталитет е да може да се говори за Бог, абстрахирайки се от Христос. Но относно Тайната, това, което ни беше предадено от самата Тайна, това, което ни беше дадено в Откровението, е човекът Исус Христос. Този човек е обобщението и средоточието на цялата комуникация на Себе Си, която Тайната пожела да направи

¹⁵ Срв. S. Garofalo, *Il regno che non è di questo mondo*, Vita e Pensiero, Milano 1962, pp. 25-33; превод наш.

на човешкото създание. Затова Словото стана плът. „Филипе, който вижда Мене, вижда Отца.“¹⁶ Ние не можем да познаем Бог, освен чрез Христос.¹⁷ Не съществува познаване на Тайната, което да не е редукирна интерпретация на човека, освен в този Човек, Исус от Назарет, Когото Бог прие в Своята природа, за да се изкаже на човека, за да се предаде на човека като Тайна. Човек и Тайна: това бе Исус, е Исус, ще бъде Исус. „Христос [...] вчера, и днес, и вовеки.“¹⁸

Вярата като реално отношение, което човекът преживява спрямо Бог, не е неопределена: *тя е вяра в Христос*, Знака на всички знаци, Човека, чрез Когото Тайната се разкри. Исус беше човек като всички други, беше човек без възможност за изключение при дефиницията на „човек“; но този човек каза за Себе Си неща, които други не казвали, говорел и действал по различен начин от този на всички. Знак на всички знаци. Неговата реалност, веднъж позната, била чувана, гледана и третирана от тези, които били ударени от нейната претенция, като знак на друга, препращала към друго. Както става ясно в Евангелието от Йоан, Исус не възприемал Своята привлекателност върху другите като изконна препратка към Себе Си, а към Отца: към Себе Си, за да може Той да отведе до Отца, като познание и като послушание.

В този смисъл вярата в Христос надвишава и прави по-ясно религиозното чувство на света. Вярата разкрива обекта на религиозното чувство, до който разумът не може да има достъп.

Разумът сам не може да разбере всичко, което Христос казва, защото Христос разкрива, разбулва новото и немислимото и го разбулва, след като хората се обвързвали с Него: „Дойде на това място и не извърши много чудеса“. Защо? „Поради неверието им.“¹⁹ Откривал неверие; така, където няма слушане, е излишно да се говори. Вярата в Христос, както става очевидно от възникването на християнския факт, е да познаем едно Присъствие като изключително, да бъдем поразени от него и следователно, да се съгласим с това, което то казва за себе си. Това е факт: това е факт, който направи възможно християнското възникване в света. И така, ние не искаме друго, освен да познаем и преживяваме това, което се е случило, както казвал Лаврентий Отшелник в далечното Ранно средновековие, когато обобщил основанието и начина на своя живот с тези думи: „Тогавя разбрах, че целият ми живот ще премине, като си давам сметка за това, което се е случило. А Твоего „слово“ ме изпълва с мълчание“.

Вярата е да разпознаем едно изключително присъствие, да бъдем поразени, да биваме поразявани от него, без никакво сравнение с други вече преживени и възможни и за в бъдеще случаи, и да се съгласим с това, което то казва за себе си, защото ако не се съгласим, би имало противоречие с оценката за изключителност, която сме дали, която сме принудени да дадем. Затова вярата е жест, който има за своя изходна точка разума. Разумът не като способност или претенция да опише Бог, да говори за Бог, заменяйки Откровението, а разумът, доколкото твърди, че Тайната е съществуваща реалност, без която човекът не може да занесе разумен поглед на реалността. Сиреч, изходната точка на вярата е разумът като съзнание за реалността, тоест религиозното чувство на човека.

Вярата е преценка, а не емоция; не е променливо чувство, което идентифицира съществуването на Бог, както му се иска, и преживява религиозността, както му харесва. Тя е преценка, която утвърждава една реалност, присъстващата Тайна.

¹⁶ Сrv. Иоан. 14:9.

¹⁷ Сrv. Иоан. 1:18.

¹⁸ Евр. 13:8.

¹⁹ Сrv. Мат. 13:58.

Вярата е рационална, доколкото разцъфва на крайния предел на рационалната динамика като цвете на благодат, с което човекът се съгласява със своята свобода. А как човекът да се съгласи със своята свобода с това цвете, неразбираемо като произход и като направа? Да се съгласи със своята свобода, означава, за човека, да приеме простодушно това, което разумът схваща като изключително, с онази сигурна непосредственост, както се случва поради неатакуемата и неразрушима очевидност на фактори и моменти от реалността такива, каквито навлизат в хоризонта на собствената личност. Това е феномен, който е част от човешката динамика. Да осъзнаем и да познаем реалността, има различни модалности като резултат, според отношенията, които се установяват. Една истинска преценка се поражда от сърдечна простодушност. Така събитието Христос е непосредствено изпитвано като изключително, защото е изключително; но за да го уловим в неговата различност, е нужно разумът простодушно незабавно да приеме, да разпознае това, което се случва, това, което се е случило, със сигурната непосредственост, която изпитваме при всяка очевидност на реалността. Защото преди всичко, преди оценката, която Йоан дава относно този Човек, която Петър дава относно този Човек, преди тяхната оценка и тяхното съгласяване, преди това го има това простодушие, има го това простодушно сърце, има ги тези простодушни очи, този стремеж, това простодушно желание, което е отворено да възприема, което е във възможността да възприема с яснота това, което е срещнало, аспекта на реалността, на която се е натъкнало.

В тази връзка пише кардинал Ратцингер, велик защитник на вярата в тези страшни времена: „Една от функциите на вярата, и то не сред най-незначимите, е тази да предложи оздравяване на разума като разум, да не прилага към него насилие, да не му остава чужда, а да го заведе отново при себе си. Историческият инструмент на вярата може да освободи отново разума като такъв, така че последният – поставен на добрия път на вярата – да може да вижда самостоятелно [...]. Разумът не се оздравява без вярата, но вярата без разума не става човешка [...]. Как така вярата има още успех?“. Фактът, че има млади хора, културно прозорливи, които вярват, не може да не накара да възникне този въпрос. „Бих казал – отговаря Ратцингер, – защото тя намира съответствие в природата на човека [...]. В човека има неутолимо желание за безкрайност. Никой от отговорите, които потърсихме, не е достатъчен. Само Богът, Който стана пределен, за да сломи нашата пределност и да я отведе в измерението на Своята безкрайност, е в състояние да откликне на потребностите на нашето битие.“²⁰

В модерната епоха рационализмът, губейки истинската природа на разума, прави обичайно *объркването между религиозно чувство и вяра*, изпразвайки така и истинската природа на вярата. Това е аргументът, който най-много уличава произхода и обобщава доказването на цялото неразположение, което модерният свят преживява от гледна точка на връзката с Бог и на религиозната история на човечеството. Модерният рационализъм, който се налага на днешния човек, в днешното общество, като привилегирован критерий, прави нормално *объркването между религиозно чувство и вяра*, отричайки дори истинската природа на вярата, която е тази за преценка, с която свободата се съединява: емоционалността изпълва съдържанието на тази преценка.

Объркването между религиозно чувство и вяра прави объркано всичко. Рухването на вярата в нейната истинска природа, както е в Преданието, тоест в живота на Църквата,

²⁰ J. Ratzinger, „La fede e la teologia ai giorni nostri“, in *Enciclopedia del cristianesimo*, De Agostini, Novara 1997, p. 30; превод наш.

рухването на вярата като признаване на „Христос – всичко у всички“, като съобразяване с Христос и подражание на Христос даде начало на *модерното объркване*, което се разкрива в различни и идентифицируеми аспекти. Да видим подробно сега тези аспекти, които, характеризирайки модерното объркване, могат да разкрият усилия и неточности на всички.

2. Една изпразнена вяра: петте „без“ на модерния рационализъм

а) Първото следствие на рационализма може да се обобщи във формулировката *Бог без Христос*. Това е отричането на факта, че само чрез Христос е възможно Бог, Тайната, да се разкрие на нас такъв, какъвто е. „Бог без Христос“, или *фидеизъм*: това характеризира всички позиции, които, елиминирайки рационалността на вярата, претендират да определят Бог като идолопоклонничество на един детайл, чут или наследен от някаква етническа или културна традиция, или фиксиран от собственото въображение или от собствената мисъл. Фидеизмът изпразва с формално рационални техники и обосновки фундамента на целия християнски опит, на религиозното обръщане на нашия живот, на чувството за Бог, което имаме, и на цялото наше морално усилие.

б) Второ следствие: *Христос без Църква*. Ако първият аспект беше отъждествим с фидеизма, вторият аспект, непосредствено последващ, може да се нарече *гносис*, *гностицизъм* във всяка своя версия.

Ако елиминираме в Христос факта, че е човек, реален, исторически човек, елиминираме самата възможност за християнски опит. Един християнски опит е човешки опит, затова е направен от време и пространство като всяка реалност, също материална. Без този аспект на материалност на опита, който човекът преживява с Христос, му липсва възможност за проверка на Неговата съвременност, тоест на истината на това, което Той каза за Себе Си. В една рационалистично повлияна среда реалността, направена от време и пространство, е презирана като място източник на опита с изконния смисъл на човека: изконният смисъл на човека не влиза във всекидневния опит.

Не можем да мислим за Христос без такава конкретика; би било да редуцираме и трансформираме това, което Христос каза за Себе Си, това, което Христос е като проявител в ръцете на Бог. Тертулиан твърди: *Caro cardo salutis* („Плътта е основа на спасението“).²¹ Въвеждането и опората на спасението е в плътта: Бог влиза с Христос в човешкия опит. *Caro cardo salutis* означава, че ако основата на спасението е в плътта, ако въвеждането и опората на изкуплението са в плътта (Христос, Който умира и възкръсва), то Бог, доколкото е Христос, доколкото е природа на Христос, доколкото в Своята природа си е „присвоил“ Исус от Назарет, влиза в човешкия опит: Бог влиза с Христос в човешкия опит.

Елиминирането на телесността, предполагагана във всеки човешки опит, също в опита на Исус Христос, поставя Него – и Църквата – в абстракция, свеждайки Го до един от многото религиозни модели. Отново Ратцингер пише: „Отъждествяването на отделна историческа фигура, Исус от Назарет, със *самата реалност* [реалността е Битието, затова тук темата е отъждествяването на Исус от Назарет с Тайната, с произхода на самата реалност], сиреч с живия Бог, бива отхвърлено като повторно изпадане в мита; Исус бива изрично релативизиран като един от многото религиозни гении. Това, което е абсолютно, или Този, Който е

²¹ Тертулиан, *De carnis resurrectione*, 8,3; превод наш.

абсолютът, не може да се даде в историята, където имаме само модели, само идеални фигури, които ни препращат към тотално другото, което не може да се схване като такова в историята“.²² Рационализмът твърди „догматически“, че Христос Бог като такъв не може да се схване в човешката материалност, тоест в историята (чийто ход обаче е воден от Тайната).

Невъзможността да приемем християнството в днешния свят се отъждествява впрочем с това отрицание: Исус не може да бъде Бог, защото не може да се говори за Бог, станал човек. Това е елиминирането на християнството, което не може да е налице в интерпретация, която да ограничава природата и следствията на това чудовищно твърдение: Бог стана човек. Затова „Исус“ е призивът, който най-спокойно човекът от народа, простодушният човек, човекът в своята простодушност разпознава: призовава Исус. Ако нямаме предвид обаче, че Исус е Христос, Божият Син, помазаният човек, предназначен като природа, като начало да е част от тайната на Бог, тогава призивът „Исусе“, или привързаността към Исус, се изпразва: Исус като човек не става „мястото“ на една привлекателност, която отваря неочаквано, немислимо за Безкрайното. Онова „да“ на Петър е обаче обратното. Онова „да“ на Петър се основава на привлекателността и привързаността, които в Своята плът Исус предизвиквал. Бил човек, пред когото Йоан и Андрей останали поразени.

Св. Бернар казва: „Всичко, което по природа знаеше от вечността, научи чрез човешки опит“.²³ Това е отчетливо обобщаваща фраза за Исус „Бог, станал човек“. Христос всичко, което поради божествена природа знаел от вечността, научил чрез човешки опит. Затова именно от човешкия опит на Исус ние трябва да изхождаме, за да стигнем там, където Той пожела да ни отведе, до Своето послушание към Отца и до Своя начин да гледа и остоявява нещата, до Своя начин да утвърждава тяхната красота и доброта, защото, както казваше *Книга на Еклизиаста или Проповедника*, „Бог обича това, което е създал, направи добро всичко, което създаде“.²⁴ Именно изхождайки от човешкия опит на Исус, можем да стигнем до подражание на Христос като послушание към Отца, послушание към Тайната.

с) Трети аспект на отражението, което рационалистичният свят внесе чак вътре в нашия църковен живот, частен или колективен, е една *Църква без свят*. Оттук зависят *клерикализмът и спиритуализмът* като двойна редукция на стойността на Църквата като Христово тяло.

Християнският религиозен живот бива определян от етаизма, който едностранно бива наричан също „клерикализъм“. Християнската религиозност се развива така в сферата на законово замислени правила (фарисейство), поради което практически сме станали привърженици на някаква власт (гражданска, политическа или религиозна). В епохата на Исус били фарисеите (религиозна власт) и римляните (политическа власт), днес *raх romana* има други флексии и се застоява на други имена на нации. Но както днес, така и тогава всички религии са приети, стига само да предполагат обожаването на императора, обожаването на властта, която управлява.

Затова чувстваме наша цялата ирония, с която Пеги умее да говори за истината, която преживява, с която се стареа да се съобразява: „Така ние плаваме непрестанно между двама свещеници, ние маневрираме между две банди свещеници: мирските свещеници и църковните свещеници; антиклерикалните клерикални свещеници и клерикалните клерикални свещеници; мирските свещеници, които отричат вечното на временното, които

²² J. Ratzinger, „La fede e la teologia ai giorni nostri“, in *Enciclopedia del cristianesimo*, цит. пр., р. 24; превод наш.

²³ „*Quod natura sciebat ab aeterno, temporali didicit experimento*“, Bernardo di Chiaravalle, *Tractatus de gradibus humilitatis et superbiae*, cap. III, par. 6; превод наш.

²⁴ Срв. Сир. 39:40-41; 1 Тим. 4:4.

искат да сразят, да свалят вечното на временното отвътре на временното; и църковните свещеници, които отричат временното на вечното, които искат да сразят, да свалят временното от вечното отвътре на вечното. Така едните и другите не са въобще християни, понеже самата техника на християнството, техниката и механизмът на неговата мистика, на християнската мистика, е това; това е закопчаването на едно парче, на механизъм, в друго; това е онова присъждане на две парчета, онова необичайно закачане; взаимно; уникално; реципрочно, което не може да се срази: несваляемо; [на едното и на другото] на едното в другото и на другото в едното, на временното във вечното и (*но най-вече* това, което най-често бива отричано) (това, което е в действителност най-чудесното нещо) на вечното във временното²⁵.

„Църква без свят!“ Обаче, както твърди св. Августин, Църквата е светът, помирен с Бог: *Reconciliatus mundus, Ecclesia*.²⁶ За да бъде светът обновен, е нужно тайната на Христос, в своето преходно присъствие, да влезе активно в света според всичките си аспекти, както Христовото възкресение предположи спасението на всички фактори на човешкото. Възкресението на Христос е спасението на човека като такъв, на целия човек.

„Спиритуализмът“ е вярата, приравнена с живота; така вярата не е вече просветляващ разум и действаща сила в живота. Всеки спиритуализъм не може друго, освен да говори за възкресението на Христос по сантиментален начин: набожност на един спомен, не памет за едно присъствие. Така Христос не бил възкръснал като тяло реално: възкресението не е налице, спасението не е вече започнало (поради което настоящият живот е развитие на първоначалното семе, което е възкръсналият Христос). Сантименталният, набожностен начин, по който възкресението на Христос е третирано и редуцирано, е най-тежкият и значителен симптом на спиритуализма в неговото отражение върху народа и върху цялата Църква. Ако възкресението не е налице, спасението не може да бъде вече налице и възкресението на Христос би било като момент, който говори за бъдеще, за последното неизвестно бъдеще, запазено за последната стъпка на историята.

Отбелязва пронизателно Пеги: „Материализмът има мистика, но е мистика, която не е изобщо опасна. [...] Тя е неспособна да обижда поради своята недодяланост. [...] Съвсем друга е обратната мистика, тази, която отрича временното на вечното, тя е сякаш по-същински антихристиянска. [...] Да отричаш Небето, не е почти сигурно опасно. Това е ерес без бъдеще. Да отричаш Земята, обаче е изкушаващо. Преди всичко е немаловажно нещо. Което е по-зле. [...] Стига се така до тези смътни спиритуализми, идеализми, нематериализми, религиозизми, пантеизми, философизми, така опасни, защото не са недодялани. [...] Да отричаш преходността, материята, недодялаността, нечистотата, да ги отричаш, да се отречеш от преходността, ето целта на целите: чистото, чистотата, възвишеното чисто“.²⁷

Спасението е схващано „есхатологично“, само в последния ден. По този начин изправяме напълно спасението на човешкото, както е определяно от вярата, защото вярата известява, стреми се да осъществява и осъществява, в рамките на възможното, спасението на едно настояще. Ако заточим спасението в края на времето, унищожяваме фактически основателността на вярата, тоест нейната човешкост, човешката конкретност на нашата връзка с Христос, и на последно място, самото основание на Църквата в света, това „кой е“ на християнина в света. Църквата би станала така не главно действащо лице, а куртизанка на културната, социалната и политическата история. Отделният християнин не би пре-

²⁵ Ch. Péguy, *Lui è qui*, Bur, Milano 2009, p. 92; превод наш.

²⁶ Sant'Agostino, "Sermo 96, 7.8", in *Sermones*.

²⁷ Срв. Ch. Péguy, *Véronique. Dialogo della storia e dell'anima carnale*, цит. пр., pp. 121-123; превод наш.

живявал вече принадлежност, а приобщаване чрез преброявания и доброволчества, тоест претопяването, за което винаги сме говорили.

Анулираме така факта, че християнството е известяването на една дълбоко нова реалност, която предполага в себе си цялата човешка природа с последваща решителност на друго ниво, на непредвидено и непредвидимо ниво, нито което може да се дешифрира, нито което непосредствено след това може да се направи от обичайното съзнание на човека. По този начин християнската онтология бива разрушена от етика, разбирана като съзнание и употреба на реалността, които изхождат от възприятие за това какво е човекът и от една човешка онтология, непоразени от християнското послание (както изглежда днес, например, от една концепция за политическото измерение, откъснато от християнската религиозност). Както природата на човека е спасена от нещо по-голямо от него – в което човекът е цял, човешкостта е цяла, но носи силата на несравнимо по-голям субект, безкрайно по-голям, – аналогично моралното възприятие, раждайки се като приложение на една онтология, е спасено от онтологията, присъща на християнския дискурс, защото дискурсът, донесен от Христос, е друг начин на мислене, на възприемане и на преживяване на реалността. Етиката, която произтича от натурализма и рационализма, обаче става разрушителна за етиката, която се ражда и произтича от онтологията на християнския дискурс, която е благовестието за едно ново битие, за битие, което е новата човешкост, с една нова човешкост.

Това унищожаване ни отвежда отново до етатизма в неговата версия на клерикализъм. „Тези, които се дистанцират от света – пише Пеги, – тези, които набират височина, снижавайки света, не се издигат. Понеже нямат силата и благодатта да бъдат от природата, смятат, че са от благодатта. [...] Понеже нямат куража за преходното, смятат, че са навлезли вече в проникването на вечното. Понеже нямат куража да бъдат в света, смятат, че са на Бог. Понеже нямат куража да бъдат от някоя от партиите на човека, смятат, че са от партията на Бог. Понеже не обичат никого, смятат, че обичат Бог.“²⁸

d) От една „Църква без свят“ – един *свят без Аз*: това е четвъртото „без“, в което събираме размишленията относно ситуацията на днешния свят. Както отбелязахме, Църквата без свят се превръща в „клерикализъм“ – внушителността на добре фиксирани закони за всеки детайл от живота, стремящи се да описват отношението, което трябва да имаме при всяко обстоятелство, така че да определят всички извивки на човешката превратност, както се случва днес – или „спиритуализъм“ – „Църква без свят“ означава, действително, „Църква Христово тяло“ и „Христос“ без всекидневната версия, в която се спуска и придобива форма човешкият Аз: в този смисъл остава една абстрактна Църква или абстрактна концепция за живота. Но ако Църквата е без свят, този свят се стреми да бъде без Аз-а: сиреч е *отчуждение*. Този свят има като характеристика и резултат – предвиден или непредвиден, искан или неискан, обикновено искан от властта, от тези, които имат културната власт в определен момент – отчуждението.

Така, обобщено, светът накрая е сферата на съществуването, определяна от властта и нейните закони. Докато светът е сферата, където Христос осъществява във времето изкуплението на човека и на историята. В рационалистичното отлепяне, или антитеза, светът е сведен до сферата на съществуването, определяно от властта и нейните закони, които се превръщат в инструменти на насилие. Имаше преди няколко години изказване на един магистрат, който възвеличи принципа на законността като „абсолютен“, твърдейки, че Ко-

²⁸ Срв. Ch. Réguy, *Lui è qui*, цит. пр., pp. 485-486; превод наш.

леда не трябва да има за обект Христос, а законността, реда на държавата. Това напомня един откъс от Милош, върху който сме размишлявали много пъти: „Успяха на човека да втълпят, / че щом е жив, то е по милостта на силните. / Така че нека се заеме с пиенето на кафе и лов на пеперуди. / Който обича Жеч Посполита, ръката му ще отсека“.²⁹

Очевидно и последно следствие на това: загубата на свободата. Съществуване, определяно от властта и нейните закони, има като последно следствие загубата на свободата, незачитането или премахването на свободата, едно премахване, необявено теоретично, но фактически извършвано: и понеже свободата, както и да я дефинираме, е лицето на човешкия Аз, става дума за загубата на човешката личност. Нарича се именно „отчуждение“.

„Светът, лежащ в лъжа“ е този, за който Исус казваше да не се молим; Исус не можеше да не се моли за света като създание, което очакваше спасението;³⁰ Той не се молеше за „света“,³¹ доколкото е доминиран и се оставя да бъде доминиран от друго схващане, доколкото е завладян от лъжата: „Мислите ли вие, че ще има още вяра на Земята, кога дойде Син Човеческий?“.³² Този „свят“ е негативният и отчуждаващ свят, където Аз-ът е отричан и отчуждаван, където значенията на живот, време, пространство, труд, привързаност, общество не се пораждат от принадлежността към Христос чрез принадлежността към Църквата, а от друга култура; култура, която черпи своите начала, опитвайки се да ги развие дотам да определя облика на една изконна цел, от една „естественост“, която изключва (защото „е твърде трудно“) или оспорва (защото „не е ясно“ или защото „иска да бъде свободна“ в инстинктивен смисъл) тайната на Бог, станал човек, Неговото настоящо събитие. Тази естественост е в сила, преобладава в културния свят, в който живеем.

Това е принадлежността не към обществото, не към държавата, а към Христос в Неговата Църква, това е принадлежността към Христос чрез принадлежността към Неговата Църква, това е произходът и на възприемането каква трябва да бъде една политика, която се нарича „християнска“ или която може да се нарече „християнска“.

е) Този Аз, отчужденият Аз, е един Аз без Бог. Аз-ът без Бог е един Аз, който не може да избегне досада и погнуса. Поради което се оставя да бъде живян: може да се чувства частица от цялото (пантеизъм) или е плячка на отчаянието (преобладаването на злото и на нищото: nihilизъм).

„Нищо не е по-далечно от мен – казва Клодел – от пантеистичната концепция, идеята да бъда сякаш удавен в свят, в който се разтваряш с наслада [сякаш е дефиницията на „Ню Ейдж“]. Тази концепция винаги ми е била чужда; имам много силно чувство за моята личност, чувството, че не съм създаден, за да бъда погълнат в една съвкупност, а обратното, за да я владея и за да изтръгна от нея смисъла, който може да има.“³³

3. Новата нравственост

Петте аспекта, които очертахме, на модерното обръкване, породено от рухването на вярата в нейната истинска природа, обясняват, или по-точно, трябва да изяснят и нашето житейско поведение, дотам да станат теми на добре обосновани изпити на съвестта („Бъ-

²⁹ Чеслав Милош, *Съвети*. В: *На брега на реката*, Балкани, София 2011, прев. Вера Деянова, с. 118.

³⁰ Срв. Иоан. 3:16 следв.

³¹ Срв. Иоан. 17:9.

³² Срв. Лук. 18:8.

³³ P. Claudel, *Mémoires improvisés*, Gallimard, Paris 1954, p. 290; превод наш.

дете всякога готови с кротост и боязън да отговаряте всекиму, който иска от вас сметка за вашата надежда“).³⁴

Видяхме това, което вярата в Христос ни диктува като наблюдение относно света, в който живеем, и като възможност да ни отведе в него към свобода, за да ни направи отново способни на яснота и последователност спрямо нас самите. Последствията, действително, на ситуацията, в която сме, са горчиви. Затова нагледно обобщих петте аспекта: „Бог без Христос“; „Христос без Църква“; „Църква без свят“; „свят без Аз“; „Аз без Бог“. Сега да видим накратко как вярата в Христос произвежда не само нов манталитет, но и *нова нравственост*.

„Моят праведник живее от вяра“;³⁵ казва Писанието. Как вярата, доколкото е източник на морални закони, поражда нова нравственост? Как от принадлежността към Христос, преживявана в Църквата, се ражда нов морал? Светът използва с удоволствие термина „справедливост“, за да идентифицира нравствеността [На италиански един и същ термин – *giustizia* – означава и *справедливост*, и *праведност*. Б. пр.]. Лесно е изкушението в този смисъл, където под „справедливост“ се разбират ценности, настроени според собственото удобство. Новата нравственост, която блика в християнското събитие, е любвеобилното признаване на едно Присъствие, свързано със съдбата. После разбираме, узрявайки, живеейки в него, че това Присъствие е постоянно. Новата нравственост е любвеобилното разпознаване на едно Присъствие, свързано със съдбата, което продължава в историята. Цялата предишна история дава сила на тази очевидност – защото е очевидност! Именно от една очевидност онова „да“ на Петър възниква, придобива облик.

В този смисъл думата „братолюбие“ е тази, която дефинира понятието за християнска праведност. В братолюбието се определя изконно истинската стойност на личността, нейното съответствие на Битието: ако една съпруга се отнася към съпруга си, без да има тази перспектива, поне имплицитна, не може да се отнася с него добре; ако един син гледа на родителите си без тази импликация, не може да върви добре връзката. Това е братолюбието като съответствие на Битието: да гледаме на другия като предел на връзката, схващана като съответстваща на Битието, и на субекта на другия като съответствие на Битието. Както на Юда Исус каза: „Друже, с целувка ли Ме предаваш?“.³⁶ Това е Божията справедливост. Тя е част от Тайната. Братолюбие и справедливост съвпадат, в Тайната са едно, макар че двете думи са, всяка за себе си, верни.

Но Божията справедливост не е справедливостта на хората (както братолюбието на Исус е различно от това на хората): тя извършва промяна. Справедливостта на Бог, в братолюбието, разпознато като върховна изразителна дума на отношението на Бог към човека и на човека към Бог, извършва радикална промяна, стига, тоест, до самия корен на сърцето: „Човек гледа на лице, а Господ гледа на сърце“;³⁷ Неговата справедливост не граничи, нито затваря в привидностите. Затова Божията справедливост е винаги промяна на изначалните съставляващи потребности на сърцето в тяхната целокупност, чак до щастието и съвършенството.

Това, което предизвика онова „да“ на Петър, е братолюбието на Христос, което промени в положителна болка угризението от извършеното предателство. Угрizenието от предателството е връхлетяно от братолюбието на Христос и промяната в позитивна болка е

³⁴ 1 Петр. 3:15.

³⁵ Срв. Ав. 2:4; Рим. 1:17.

³⁶ Срв. Мат. 26:50.

³⁷ 1 Царств. 16:7.

братолюбието като отразено от Петър; отразено в смисъл, че бива прието от Петър, задействието, може би без да мисли за това, от него самия. Онова „да“ на Петър е най-великият израз на изкупителното дело на Христос относно човека, то е избухването на позитивното на Битието върху негативното на лъжата на човешкото действие.

Затова промяната, която доказва присъствието на Христос, се нарича „свидетелство“: това е делото на Аз-а като Божие дело, *opus Dei*, според свободата, която Бог изисква; засяга живот, време и пространство, любов, работа и общество: не е премахване на нещо на Аз-а, а изконна позитивност на целия Аз в своето битие.

Промяната е плод, дело на Тайната във времето – на плана на Бог. Частта, която се полага на човешката свобода, е просенето. Това са факторите за плана на Бог. На човешката свобода се пада просенето, защото цялата власт е на Бог. „Бог е всичко във всичко“: създал е природата, направил е съпричастно Своето битие с едно създание, което, като Христос, да бъде отражение, блясък, съзнание за това, което е Отец, пълно признаване на Отца; така просенето е изразът на пълното признаване, което човекът прави на своята зависимост от Бог, на неговото признаване на това, което е Бог.

Голямото възражение е, че християнството не спазва даденото обещание. В *Ангел Господен* отговаряме на поканата на този, който води молитвата, като казваме: „За да станем достойни за Христовите обещания“. Обещанието е: *Mecum eris in paradiso* („Ще бъдеш с Мене в рая“),³⁸ казва Христос на убиеца, разпнат до Него, и „*стократно* в това време“,³⁹ беше пророкувал преди това. Възражението се поражда от друг аспект на нашето съзнание, поражда се от страха от жертвата. Елиът пише: „Смятам, че сезонът на раждането е сезонът на жертвата“.⁴⁰ Сезонът на раждането, за майката и за това, което тя създава, е жертва. Жертва е да еволюираш към истина обичта, която изпитваш към един човек. Жертва е, когато не се отнемат с измама или с *укриване* пари. Жертва е тази на един магистрат, който, в своето търсене на улики и най-вече в своето предложение към властта на обществото за това, което трябва да се прави с един индивид, се съобразява с личността; защото не може един магистрат да насърчава активна тенденция, която да изтребва надеждата на един народ. Мориак отбелязва: „Кръстът [жертвата] се противопоставя на живота [...] такъв, за какъвто [ние] мечтаем [...]. Не се противопоставя на живота *такъв, какъвто е*“.⁴¹ Жертвата се противопоставя на мечтата, не се противопоставя на живота такъв, какъвто е.

Жертва: положение на истинското притежание. Времето, което минава, не анулира, а задълбочава истината за притежанието на всичко, във всяка връзка: нищо не е вече възражение. Щом Бог стана човек и умря на кръста за мен, къде мога да намеря възражението?

Напливът на жертвата отваря към по-красив образ. Както на филм, когато, в даден момент от историята, се сменя кадърът чрез наплив и същата сцена става по-ясна. Докато има наплив, човек остава без дъх, но после има друга картина, в която предишната е станала по-хубава. Това е, както сме размишлявали много пъти, смисълът на *Моя младост*,⁴² стихотворение от Ада Негри, която, с узряването на своя опит с вярата, на седемдесет години, ни научи и ни показа как тайната на Битието предполага това обръщане на понятието за жертва и на нагласата пред нея. Тайната на Битието, която се осъществява в това остойностяване на жертвата повече, отколкото във всяка друга ситуация или позиция, е

³⁸ Лук. 23:43.

³⁹ Срв. Мат. 19:29; Марк. 10:30.

⁴⁰ T.S. Eliot, “Riunione di famiglia”, in Id., *Opere 1939-1962*, vol. II, Bompiani, Milano 1993, p. 145; превод наш.

⁴¹ F. Mauriac, *Santa Margherita da Cortona*, Arnoldo Mondadori, Milano 1952, p. 84; превод наш.

⁴² A. Negri, *Mia giovinezza. Poesie*, Bur, Milano 2010, p. 78.

потвърждението за позитивността на всичко, което човекът има пред себе си. Най-добрият израз на това отново чувстваме да се ражда в нас, когато четем псалм 8:

Господи, Боже наш!
колко е величествено Твоето име по цяла земя!
Твоята слава се простира по-горе от небесата.
Из устата на младенци и кърмачета
Ти си стъкмил похвала, за да засрамиш Твоите врагове,
та да направиш да млъкне враг и мъстител [благоразумието...].
Кога гледам Твоите небеса – дело на Твоите пръсти,
месечината и звездите, които си поставил, казвам си:
що е човек, та го помниш,
и син човечески, та го спохождаш?
Понизил си го с малко нещо спроти Ангелите [спроти Теб] :
със слава и чест си го увенчал;
поставил си го владетел над делата на Твоите ръце;
всичко си покорил под нозете му:
овци и волове всички,
а също и зверовете полски,
птици небесни и риби морски,
всичко, що преминава морските пътища.⁴³

Човекът е нищо, ако осъзнае своята връзка с Битието. Нищо е, и все пак, Бог го е създал, той се чувства създаден, възприема се като създаден, изграден, за велико нещо („Със слава и чест си го увенчал; поставил си го владетел над делата на Твоите ръце“). Доказателството, знакът, че човекът е създаден, изпълнен със слава и чест, като не го заслужава от онтологична гледна точка, е, че Ти, Господи, „поставил си го владетел над делата на Твоите ръце“, над цялото Сътворение: науката, всяко ниво на науката и на властта е зависимо от това: „Господи, Боже наш! колко е величествено Твоето име по цяла земя!“.

Без позитивността, неукротимата, зорка, непреклонна креативност, която във всеки момент, при всяка трудност намира своето начало, своя източник в реалността на Христос, присъстващ в Своята Църква, не е възможно да живеем. От неизчерпаемото милосърдие, което е Христос, надежда на човешкия път, да помолим заедно Бог да осъзнаваме отново всеки ден благодарността, която дължим на Христос и Църквата, наша майка, но най-вече пълното поверяване на Бог, онова пълно поверяване, което ни кара да кажем в Повечерие-то: *In pace in idipsam dormiam et requiescam*:⁴⁴ в Него като Тайна, в Него като Бог, в Христос като Бог, в Бог, пълно поверяване. Това е последното възможно дихание на човека: в Него в мир се успокоявам, дотам че да се отдам на съня, да се предам пред съня. В съня човекът намира, парадоксално, образа на своето съществуване, на съзнанието за своето съществуване, за човешката слава на Христос в историята. Нека в нашите действия нашият субект да преживява поверяването на Тайната, на Христос, на Тайната, Която се разкри в този Човек, и следователно, стъписани да чувстваме онова „да“ на св. Петър („Да, аз Те обичам“)⁴⁵ да изплува от дъното на сърцето, тази нагласа е чудната новост, която христи-

⁴³ Пс. 8:2-9.

⁴⁴ Срв. Пс. 4:9: „Спокойно си лягам и спя...“.

⁴⁵ Срв. Иоан. 21:17.

янинът трябва да доказва, където и да отиде, за човешката слава на Христос в историята: колкото повече си проличи тази промяна, толкова повече ще има слава на Христос, славата на Христос в историята ще бъде изненадана, искана, съзнателно обичана над всяко нещо. Както ми казваше един приятел, славата на Христос може да стане именно страстта на един младеж или на възрастен човек.

Събрание

Стефано Алберто (дон Пино): Работата от събранията в хотелите разкри една много показателна даденост: съдържанието на двете лекции се отрази незабавно и дълбоко в живота на всеки от нас. Знак за това бяха многобройните въпроси, които пристигнаха, но бих искал да кажа, и качеството на тях, които имат предвид именно възловите точки на лекциите. Ние щяхме да изберем някои от тях, четири, които бихме искали да ти зададем.

Луиджи Джусани: Много добре.

Джанкарло Чезана: Сякаш разбираме от нещата, които ти, дон Джусани, ни каза, че не е вече време просто да „вършим“ или за формална принадлежност: какво означава тази твоя настойчивост относно промяната като промяна на познание?

Джусани: Разбираме го, ако помислим за факта, че промяната е на Аз-а, на моята личност, на твоята личност; личност, разбрана в целокупността на своите отношения, на своите способности за връзка с всичко, с Небето и Земята, с хубавия и лошия сезон, с приятелите и с враговете, когато се разбираме или когато се сърдим на съпругата си. Промяната е на един отговорен Аз: различно, но отговорен винаги. И така, тази промяна, именно защото е на Аз-а, започва с познанието. Аз-ът, действително, за да действа и за да накара да действа, изхожда от рационални мотиви, макар че тези рационални мотиви и принципи са повечето пъти предполагагани, имплицитни, не толкова ясно изразени и съзнателни критически. Поради което Исус каза, имайки предвид тези, които Го убиваха, тези, които го разпъваха на кръста: „Отче! прости им, понеже не знаят, що правят“.⁴⁶

Промяната може да бъде разбрана и като житейско обстоятелство; нещо повече, ние имаме склонност да възприемаме промяната на нашия Аз и на нашия живот като промяна на обстоятелствата, при които живеем. Вярно е, че предполага винаги обстоятелства, но истинската промяна е в нашия ангажимент към тях, във вида наше отношение към тях. Затова, доколкото е присъща на Аз-а, не може да не започне, освен като зависима от едно познание. Промяната на Аз-а зависи от едно различно познание, в което Аз-ът се хвърля, в което е въведен. Например, вчера сутринта говорихме за привидност. Промяна означава, може да означава начин да бъдем различно поразени от привидностите. Пред привидностите човекът може да им различни поведения; може да си помисли: „Това нещо е в онова, което изглежда“ – това е фундаменталната грешка, която хората правят, – или може да каже: „Това нещо не е просто в привидностите“. Заложена е тук на карта промяната на една концепция за нещото, именно в начина да бъде възприемано.

Така Исус (както казваше един настоятел от Милано преди четиридесет години в семинарията), казвайки онази фраза на Отца – „Отче! прости им, понеже не знаят, що правят“, – в краткия диапазон на тяхното невежество изгради тяхната защита, защитата на слабостта на онези мъже, на ограничението на онези мъже, които Го убиваха. Това беше поводът, чрез който Господ, Отец направи онзи техен акт начало на тайната на Църквата.

⁴⁶ Лук. 23:34.

Без познание няма опит, липсва човешкото ниво на житието (защото опитът е същински и безапелационно човешкото ниво на житието), и затова няма промяна на човешкото. обстоятелствата биха могли да бъдат променени за всички, Бог би могъл да си послужи с всички, но в отговорния Аз Бог не може да не използва като Свой инструмент за промяната един по някакъв начин нов опит: опит. Затова целият педагогически метод на нашето Движение, което се опитва да подражава, колкото е възможно повече на онова, което Исус е използвал, за да създаде Църквата, е този да ни въведе в един опит. Ако не се вкараме в опит, е невъзможна истинска промяна.

Дон Пино: Струва ми се интересно и важно да настояваме върху този аспект на началото на промяната в познанието. В частност, има един въпрос, който често беше задаван. В един вечерен пасаж ти каза, че един от най-впечатляващите резултати от модерния манталитет, от модерния рационализъм, е объркването между религиозното чувство и вярата. Би ли могъл да ни помогнеш да задълбочим този аспект?

Джусани: Ако човекът не е подтикван към съзнание за себе си, ако не е възпитаван, провокиран и възпитаван в съзнание за себе си, ако, следователно, не е себе си, е изоставен на инстинктивни *input*, на реакции, на реактивност, в която преобладава животинският аспект като ниво на направа. Рационализмът има склонност да възприема разума като място на истината: истината е това, което разумът допуска (където допускането е много повече онова, което казахме одеде, че дори не обезателно преценка), и така той накрая идеализира това, което чувства. Ние накрая винаги имаме склонност да идеализираме това, което чувстваме, или, още повече, да отъждествяваме истината с това, което чувстваме. Религиозното чувство е отъждествявано така с чувство: то е чувство, смътно или категорично, но е чувство, не е разум, няма особени основания, сиреч не е реалност, която постигаме като познание, изоставяйки първите най-инстинктивни, най-механични стъпки.

Религиозното чувство обаче не е чувство, не е комплекс от чувства. Разумът има общо, следователно. Религиозното чувство е изначално в началото на живота на разума, тоест на съзнателния живот на човека, застава в началото: подразбрано е в своето отъждествяване със самата природа на човека. Религиозното чувство не е чувство, а разумът не е чужда за него дейност.

И така, вярата е разпознаване на едно Присъствие. Вече казваме обичайно: вярата е разпознаването на едно Присъствие, на едно изключително присъствие. Вярата е разпознаване на Присъствието. Това не е чувство; макар че предполага много чувство, не е определено като чувство. Присъствието засяга очите, емоцията, която предизвиква: замесени са очите, сърцето в това, което изпитваме; но една оценка за него, най-важната, най-решаваща оценка за всичко останало от живота, за целия израз на живота, дефиницията на разпознаването на едно Присъствие принадлежи към онзи изначален стадий на човешкото съзнание, поради който, при природно зрелище, дори детето казва: „Каква красота!“. Казвайки „Каква красота!“, изразява не свой начин да чувства, а свой начин да вижда, който е рационален, той е началото на рационален живот, път.

Чезана: Въпросите, които пристигнаха, както каза правилно дон Пино в началото, засегнаха малко или много всички пунктове. Обаче със сигурност най-честите бяха относно проблема за жертвата, показвайки така, че въпреки това, което казваме, етичния проблем в действителност го имаме. Избрахме формулировка, която сега дон Пино чете и която ни се струва най-сполучливата при дефинирането на това какъв е проблемът.

Дон Пино: Последната точка от лекцията от събота сутринта припомняше принадлежността към Движението. Какво означава да принадлежим във всекидневния живот? Изплува нещо като страха от неспазените обещания. Как да си помогнем да го преодолеем? В този смисъл, какво означава, че жертвата е условие за това преодоляване?

Джусани: Това е най-интересната и най-определяща нашите състояния на духа или нашите впечатления, или дефиниции на нашето Движение дума: жертвата е това, което бива извършвано, като въвеждаме живота си в реалността на една компания – на семейството, по природа, или на компания от хора. Защото семейството и компанията на хората указват като житейско условие нещо Друго. Затова ние казахме, че „няма по-голяма жертва от това да отдадеш живота си за делото на Друг“.

„Да отдадеш живота си за делото на Друг“, е голяма жертва: това е най-голямата жертва. Но има нещо повече, което ти идва да кажеш при тази фраза: ако е по същество да отдадеш живота си за делото на Друг, жертвата е акт на любов. Защото това е любов: да отдадеш живота си за делото на Друг, е любов. Жертвата е акт на любов, доколкото е утвърждаване на позитивността на цялото житие, било като разпознаване на върховното Същество, било в извършването на разпознаването на собствения живот като отражение върху цялата Вселена. Да живееш живота си като отражение върху цялата Вселена, изисква акт на любов: да възприемаш целия живот, собствения живот, като отражение върху цялата Вселена, като ориентир на всички *input*, които Вселената дава на съзнанието на човека, е акт на любов, то е да утвърждаваш Друг.

Пространството и времето кодифицират аналогията на тази характеристика на съществуването: пространството и времето кодифицират всички трудности като позитивно утвърждаване на Битието. Жертвата не е трудността, а е изходната точка, за да се справяме с всички наши дела, в отношенията с нещата и с хората. Жертвата, настоявам, не е трудността, а изходна точка, за да се справяме с всички трудности, тоест е позитивно утвърждаване на Битието. За да направим жертва, е нужно да видим, да зърнем някаква позитивност. Жертвата поради жертвата, като отрицание, като осакатяване, не може да бъде мислима. Че повечето пъти всички ние чувстваме това като преобладаващо, е, защото не осъзнаваме...

Чезана: ... и така не правим жертвата!

Джусани: Но който не прави жертва в една връзка, не контролира връзката, още не я е осъществил!

Защо принадлежността към едно движение улеснява еволюцията на нашето съзнание, пробуждането на нашето съзнание, така че то да гледа на жертвата не като на негативно явление от житието? Принадлежността към едно движение или към една социална реалност в мярката, в която засяга живота и „претендира“ да решава за живота, прави възможно едно възпитание (развитие на човешкото съзнание) да разберем, че реалността, в своето настояване или в своята провокация, целъ позитивност: позитивността на Битието. Да следваме харизмата, прави по-изпълнимо разпознаването на тази позитивност. Харизма, която изхожда като начало от реализираното, направено реално, изпълнено от срещата с Христос религиозно чувство, прави очевидно по-изпълнимо разпознаването на тази позитивност на всичко, на всичко, дори на смъртта. Дори смъртта: единствената възможност, единствената вероятност смъртта да бъде крайната позитивност на нещата е дадена от Битието като Тайна. Св. Павел го казва на много свои страници, казва го непринудено,

както се казва поредица от случаи, от казуистики, трудности или от понесени неправди, сред които и смъртта: „Живеем ли, или умираме – Господни сме“.⁴⁷

Така или иначе, обективният фактор, който Тайната разполага в динамиката на нещата, модалността, по която Тайната предава динамиката на всички неща, е именно жертвата. Преживяваната жертва осигурява – както е ясно за самото човешко съзнание – позитивността на живота, на битието, на съществуването.

„Ако не станете като деца, няма да влезете никога“:⁴⁸ няма да познаете и няма да притежавате никога нищо. Да следваме харизмата, прави актуална тази покана на Евангелието. Защото модалността, по която Тайната предава динамиката, която нещата имат, не може да не изхожда от очите на детето. Окото на детето се представя с едно позитивно априори, още неразвито, още неосъзнато, но се предава като позитивност (позитивност, от която веднага може да излезе захапване, юмрук, малка рана).

Затова жертвата е да сме послушни: в смисъл че реалността не я правя аз, това, което съм, не съм го направил от мен, всичко, което ми е дадено (от Тайната като от майка ми), е условие за по-голямо, по-дълбоко съзнание за всичко, което правим. Затова жертвата е да сме послушни и изхожда от това „пред-убеждение“, или „пред-разсъдък“: „дадеността“, делото на Друг.

*In simplicitate cordis mei laetus obtuli universa:*⁴⁹ в простодушието на сърцето си радостно Ти принесох всичко. „Принесох“ означава, както казваме в нашата дефиниция, че няма по-голяма жертва от това да отдадеш живота си за делото на Друг.

Разпознаването на позитивността на битието, на всички неща като първи признак или начало на едно осъзнаване на нещата е точно да доловим това, което после ще се нарече „послушание“: колкото повече ставаме големи, разбираме, че е послушание. Затова „ако не станете като деца“ не означава „ако не станете несъзнателни или неспособни да разбирате“, а „ако не станете, каквито сте създадени“, тоест ако не вървите пред нещата, живота, каквито сте създадени: създадени от Друг, от нещо Друго. Така и фактът, че майка ти ти е дала живот, и болката от този живот, от живота, който си живял, не са преди всичко гняв, в теб пробуден срещу майка ти. Забележката относно децата е наистина интересна, защото цялата им устойчивост на болка, която произтича от него, не премахва, не изтръгва първата колизия, която имат пред нещата: навлизат в нещата с ококорени очи, с целия си устрем, и когато болката ги порази, не обезателно изоставят това простодушие от началото. Щом станат големи, се оплакват, но като малки се оплакват, без...

Дон Пино: ...без да се оплакват.

Джусани: Не, оплакват се също оплаквайки се, но...

Чезана: ... не се отчайват.

Джусани: Не са отчаяни.

⁴⁷ Рим. 14:8.

⁴⁸ Мат. 18:3.

⁴⁹ *Domine Deus, in simplicitate cordis mei laetus obtuli universa. Et populum Tuum vidi, cum ingenti gaudio Tibi offerre donaria. Domine Deus, custodi hanc voluntatem cordis eorum* (антифон при дароприношението от древната Литургия на празника на Пресветото сърце Исусово, в Амвросиански литургийник. От Великден до Адвента, Милано 1942, с. 225).

Дон Пино: Има един последен въпрос. Бихме искали да ни говориш за славата Христова: какво прави така, че тя да се превърне в страстта на нашия живот?

Джусани: Истинската природа на разума е да улови битието на нещата, или, по-точно, се изразява, осъществява се най-вече като преглеждане или виждане, улавяйки битието на нещата, на нещата като битие. Това е първият аргумент, който разумът има: изконната позитивност на съществуването на всичко е единствената дефиниция, която обосновава човека. Разумът е създаден, за да улавя битието на нещата: Христос, върховен момент на Сътворението, *omnia in ipso constant*, „всичко чрез Него се държи“,⁵⁰ в каквато и привидност това „всичко“ да се привежда.

Християнската история ни казва това в своето начало – не толкова дете, а възрастен: Павел, Петър, фигурите на апостолите не са фигури на деца; станали са отново деца, когато видели Исус, но деца етически, в отношението си към това, което срещали, – от този контекст ни беше преподадена тази истина, която е кулминацията на християнската Тайна в съществуването на човека: „Всичко в Него се държи“. Това е твърдение, което навлиза в нашия живот по същата модалност, по която навлиза в нашия живот онова „как“ на съществуването на нещата: това е една безспорна обективност като изхождане, казва *Религиозното чувство*.

„Ако не станете като деца.“ Ако Павел или Петър, или Яков, или Йоан – да назовем писателите, които ни дадоха първите записки за християнския факт – нямаха това подновено, възкресено, преродено от срещата с Христос детство на духа, ако не бяха такива, нямаше да ни кажат нищо ново. И у големите абсолютната наченка на връзката с нещата прави впечатление за устойчивост, която не можем да отречем, която после се усложнява, винаги поради предубеждение.

Христос, като разумен човек, е бил замислен от Тайната като всеобхватния момент на историята на Вселената, във времето и в пространството на Вселената и в цялата човешка история. Христос е Знакът, с който Тайната съвпада напълно, реално. Да отхвърлиш Христос, е да паднеш, да станеш затворник на едно предубеждение в употребата на нещата.

Да утвърждаваме Христос, е да утвърждаваме обективната красота, която ни прави пристрастени към живота, и всичко става прозрачно в нашите очи. Ненапрасно радостта върху лицето, върху лика, е основният аргумент за едно християнско свидетелство към целия свят, пред всички. Радостта на собственото сърце е, колкото повече узряваме, следователно, във времето, потвърждение за нас самите на това, което казваме и в което вярваме. Но радостта излиза навън, може да излезе навън само от една обективна красота, от нещо обективно хубаво и добро. Радост не може да има с нещо некрасиво или недобро. Тогава ще може да се говори за задоволство, удовлетвореност, но не за радост.

Христос е Знакът, с който Тайната съвпада в реалността и в историята, в цялата Вселена и в историята на народите. Затова да утвърждаваме Христос, е да утвърждаваме обективна красота, която ни прави пристрастени към живота, и всичко става прозрачно в нашите очи. Защото докато едно нещо, една реалност не стигне до прозрачност, до известна прозрачност, е като да я притежаваме, без да я притежаваме, остава двусмислена нейната стойност.

Да утвърждаваме Христос, ни поставя на първия проход, от който започва Тайната като Тайна, която прави нещата: превръща се в опит това, което Бог прави. Христос е първият

⁵⁰ Кол. 1:17.

проход, Той е първият преход, Той е първото присъствие: връзката с Христос прави прозрачен в нашите очи целия живот. А проверката е именно във факта, че на всичко, което го има наистина в нещата, ставаме радостни изследователи и актьори: „Ще направя очевидно могъществото на Моето име от радостта на техните лица“.⁵¹ Опитът на радост, който нашият живот дава, е абсолютна позитивност, която в нас действа във връзката с другите хора.

⁵¹ *Populus Sion, ecce Dominus veniet ad salvandas gentes: et auditam faciet Dominus gloriam laudis suae in laetitia cordis vestri* (амвросиански конфракторий на IV неделя на Адвента, в *Амвросиански литургийник. От Адвента до Велика събота*, Милано 1942, с. 78; срв. също *Вулгата*, Ис. 30:30).

„САМО УДИВЛЕНИЕТО ПОЗНАВА“

„Понятията създават идолите, само удивлението познава.“⁵² Тази фраза на св. Григорий Нисийски, велика фигура от ранните християнски векове, съответства на възприятието ни за познаването и разпознаването на Христос, което се намира в нашите текстове и в нашия език. Как можем да дефинираме причината, поради която казваме „да“ на Христос? Причината да кажем „да“ на нещо, което се вмъква в нашия живот, побеждавайки всички предубеждения, е една красота: красота и доброта, които можем съвсем спокойно да не успеем да дефинираме, но които чувстваме като съдържание на нашия разум поради най-„тежкото“ решение, в което той се предполага, тоест вярата, защото вярата се ражда като разпознаване на разума.

„Понятията създават идолите, само удивлението познава.“ Простодушието на децата е истината на нашето присъединяване към вярата, на присъединяването *на* нашата вяра към това, което Църквата казва, което християнската традиция води при нас, което Църквата, в Движението, ни казва: простодушието е нагласата на детето, което върви пред нещата без „но“, „ако“ и „обаче“, върви пред нещата, докосва ги или ги третира с непосредственост. Затова Исус казва: „Ако не станете като деца, ако не станете такива като големи, няма да влезете никога, няма да разберете никога, няма да почувствате никога“.⁵³ Затова и ние твърдим, че „понятията създават идолите, само удивлението познава“.

Как да признаем, че сме подтиквани да се присъединим към Христос от Движението и от Божията църква, от Католическата църква, вместо от други версии? „Само удивлението“: това е удивлението, както за Йоан и Андрей. Това е думата, която обяснява всичко, което ние казваме за началото на вярата. Жестът на вярата се е извадил, възникнал е и е бил „управляван“ у Йоан и Андрей (какво значение има за нас тази първа страница от Евангелието от Йоан!) чрез едно Присъствие: било едно внушително Присъствие, Присъствие, което пораждало, Присъствие, което удивявало: „Но как така е такъв?“. Точно това е, което бива казвано във всички фрази, които хората, с които живеем, могат да кажат, могат да бъдат „принудени“ да кажат от примера на всеки, от нашето свидетелство („Как така са толкова радостни?“, „А ти как така си толкова спокоен?“).

От вярата – която е утвърждаване на един факт, на обективността на един факт, Христос – се развива естетичност, тоест внушителност, която разкрива едно реално в действие адекватно основание: едно адекватно основание е това, което поражда естетиката в една връзка. Защото добротата, по-точно, етиката *произтича от естетиката*. Именно от внушителността на фигурата на Христос, която ме порази като момче, когато влязох в семинарията, и се умножи после, стана по-сериозна после, моето „твърдоглавие“ или моята ленивост бяха принудени да гледат винаги доброто, дотам да имам съзнание пред Бог, че го правя или се опитвам да го правя.

Ако не държим и не се стараем да следваме това правило, добротата, съгласяването с морала, с това, което казва Църквата като морал, не е убедително, защото не е валидно предложение към природата на човека.

„Понятията създават идолите, само удивлението познава“: познава и следователно, възприема. Иначе сме жертви на предубеждението. Няма праведност в нашия начин на раз-

⁵² Срв. Gregorio di Nissa, *La vita di Mosè*, PG 44, 377B; Id., „Homilia XII“, in *Cantica Canticorum*, PG 44, 1028D; превод наш.
⁵³ Срв. Мат. 18:3.

съждаване, ако той не осъзнае предубеждението, от което изхожда. Ако не сме деца, както казва Евангелието, изхождаме от предубеждение. И не можем да се съгласим с нещо, което иска от нас жертва по силата на предубеждение: трябва да се съгласим поради силата на привлекателност, която притежава. Като Йоан и Андрей: „Каква привлекателност притежава този Човек!“. Така се пораждал в тях въпросът: „Какво означава това, което Той казва за Себе Си? Какво казва за Бог?“.

Нужно е да открием, следователно, в нашето възпитание начина да възприемем, да накараме да изплува и да утвърждаваме внушителността на едно предложение. Само ако предложението е внушително, ние го вземаме насериозно. В противен случай от него вземаме само това, което решим ние, тоест отменяме предложението. Свеждането на вярата до религиозно чувство се случва така.

Няма модерен философ или съвременен артист, който да може да каже или мисли това, което св. Григорий Нисийски е казал: днес се говори обикновено за извънредността в себе си на едно предпочитание, на избор, поставяйки като единствено адекватно основание собственото чувство, едно изхождане в живота и в света от себе си.

Затова Исус посочи най-малкото дете като пример за големите, защото най-вече е нужно да бъдем свободни и истински, прозрачни. Иначе във всичко възниква възражението: всички наши възражения изхождат от предубеждение и правят рокади с него, така че то става неатакуемо и възпрепятства, освен това, всеки опит да идентифицира една реална истина от страна на разума. Само удивлението „убеждава“, тоест познава чак до убеждението, дотам да породи убеждение. Предубеждението е елиминирането на истинската естетика, на истинската наслада от живота.

ХРИСТОС Е ВСИЧКО У ВСИЧКИ (1999) *

Първите съчинения на дон Джусани за икуменизма и образованието на младежите, събрани в ново издание (Донеси надежда. Първи съчинения), са представени в Католическия университет в Милано от ректора Адриано Баузола, от Николаус Лобкович и от монсеньор Карло Кафара. Това са години, в които се умножават поводите, в различни части на света, да обсъждат и да се запознават с интелектуалния път на дон Джусани, неговия принос за разбирането на човешкия и християнски опит, неговия метод на мисъл и на връзка с модерната и съвременна култура. В Буенос Айрес представянето на испанското издание на Религиозното чувство е направено от монсеньор Хорхе Марио Берголио, отскоро станал архиепископ на аржентинската столица. Във Вашингтон, в Джорджтаунския университет, Дейвид Шиндлер организира с някои свои колеги конгрес върху мисълта на Луиджи Джусани. Стенли Хауервас в своята встъпителна реч обявява, че би искал да напише той страниците на Образователният риск.

При излизането на *Fides et ratio* дон Джусани коментира енцикликата на страниците на „Република“, припомняйки своите първи години на преподаване в „Берше“ и „необходимостта да дадем да се разбере какво е разумът, защото без разум няма и вяра“.⁵⁴

Няколко месеца по-рано била стигнала до изпълнение потребността да придаде завършена форма на целия път от последните двайсет години, събирайки разсъждения, размишления, изказвания в ново издание, което да бъде в същото време осъзнаване на изминатия път и подсказване на този, който все още трябва да измине. Следи от християнски опит била книгата, написана от дон Джусани заедно с неговите ученици през 1960 г. като размишление върху опита и посочване на метода на едно християнско присъствие в средата, особено учебната. „Нови следи“ бил проектът да изпълни параболата, събирайки развитието на първите крачки и приноса на зрялост, постигнат през годините. Дон Джусани помислил за колективно произведение, което да е плод на опита, преживян заедно, и пожелал за съавтори на новата книга (Да генерираш следи в историята на света) дон Стефано Алберто и дон Хавиер Прадес. Това бил знакът на една съвместна отговорност и същевременно изразът на общностния метод, по който Движението било преживявано и водено.

За последен път упражненията били водени от дон Джусани, отново във вече изпитаната форма на записаната видеоконференция. Други щели да водят размишленията от следващите години в приемственост на дискурс, чувствителност и оценка с изминатия път.

В последното свое писмо до Йоан Павел II, през януари 2004 г., дон Джусани ще напише: „Не само никога не съм имал намерение да „основавам“ нищо, но и считам, че геният на Движението, което видях да се ражда, е, че почувствах неотложността да възвестя необ-

* Духовни упражнения на Братство „Comunione e Liberazione“, 23-25 април 1999 г., Римини.

⁵⁴ Л. Джусани, *Разумът срещу властта*, в-к „Република“, 24 октомври 1998 г., с. 13.

ходимостта да се върнем на елементарните аспекти на християнството, сиреч страстта по християнския факт като такъв в своите изначални елементи, и толкова. И може би именно това пробуди непредвидими възможности за среща с личности от еврейския, мюсюлманския, будисткия, протестантския и православния свят, от Съединените щати чак до Русия, в устрем на прегръдка и остойносттаване на всичко истинско, красиво, добро и справедливо, което остава във всеки, който преживява принадлежност⁵⁵.

Дълбочината на мисъл, която откриваме на следващите страници, доказва стремежа към елементарните и изначални фактори на християнството като източник на раждане на Аз-а и на прегръдката към другия.

Книгите на дон Джусани, преведени вече на много езици, позволиха на много хора с най-различни произход и мнения да се срещнат с онази „харизма, която е история“ и която се предлага на всеки като възможност за живот и човешко изграждане.

Страстта на дон Джусани към единството на Тялото Христово в света, което е Църквата, родена във семинарията във Венегоно и узряла в първите години свещенство, намирала изненадващ отговор в едно обновено и оригинално икуменично измерение.

⁵⁵ “Lettera inviata a Giovanni Paolo II nel 50° anniversario della nascita di CL”, in A. Savorana, *Vita di don Giussani*, цит. пр., р. 1138; превод наш.

ДУМА, РЕШАВАЩА ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО

1. Потребност и очевидност от принадлежността

„Погледни, всемогъщи Боже, изнуреното човечество заради неговата смъртна слабост и стори да се оживи чрез Страданието на Твоя единствен Син.“¹ Това е гледната точка, от която нашето сърце се трогва и се ангажира отново към своето Кръщение.

Миналата година бяхме казали: „Христос е всичко у всички“. Сега трябва да се опитаме да разберем по-задълбочено, по-внимателно, по-съзнателно какво означава, тоест, по-точно, какво трябва да се направи, за да може подобна очевидност – защото е очевидно за един християнин, че „Христос е всичко у всички“ – да се осъществи в живота. Трябва да разчетем нещо, което Бог ни е позволил да преживяваме в нашия опит, на нас или на други наши братя.

За да бъде по-ясно за нас какво означава „Христос – всичко у всички“, трябва да си припомним също метода, феномена, начина на поведение, от който получаваме старт към един нов път, който да реализира този идеал – който е „земен“ от известна гледна точка, но „вечен“ като стойност. Да си припомним заглавието от миналата година: *Чудото на промяната*. Но за да се променим, е нужно да транспозиционираме една връзка, да зачеркнем една връзка, да я заменим с друга или е нужно да задълбочим връзката, да вземем по-насерiously връзката, да се стараем да я разбираме повече, да се стараем да се отворим повече за предаването, което тя на себе си прави на нас. Затова използваната дума от Библията, уловена в Библията и в нашата християнска традиция, за да се каже как да се случи чудото на промяната, от една страна, е изразяването на едно положение, от друга страна, указва силата на промяната, сила и посока на промяната: *принадлежност*. Промяната впрочем има принадлежност като положение, прави да изплува „принадлежността“ като решаващата дума за съществуването.

Но какво означава „принадлежност“? Човекът осъзнава своята човешкост и следователно, използва думи, за да я опише, извличайки ги като значение от своя опит. Човекът използва разума, чувствата, наклонностите, които съставляват опита, и от него се учи. Думите, които човекът използва, осветляват осъзнатостта на опита, от който се ражда. Един псалм, който ние добре познаваме, 31-ви, казва: „Не бивайте като кон, като неразумна мъска, чиито челюсти трябва да се обуздават с юзда и оглавник, за да ти се покоряват“.² Човекът – казахме – иска да има съзнание, принуден е да има съзнание за своята човешкост (в известен смисъл той е принуден не да бъде „пълен“, завършен или по какъвто и да е начин точен, а да бъде „съзнателен“). Човекът осъзнава своята човешкост, обръщайки внимание на онзи опит, който е формата, под която тя се разкрива и която изгражда реалността на човека в контакта с това, с което се среща. Със своя разум той има именно задачата да изясни това, което успява да гледа и да схване в своя опит. В противен случай предубеждението, или пред-изфабрикуването, е това, което се налага.

Любовта, която човекът изпитва към себе си, която питае към себе си, го прави съзнателен, опитва се да го направи осъзнаващ онова, което той е. Именно защото е разумен, човекът търси яснотата на това, което успява да гледа и да схване в опита с реалността.

¹ „Финална молитва“, Хваление в понеделник от Страстната седмица, в *Литургия на часовете*, римски обред; превод наш.

² Пс. 31:9.

Така или иначе, ако не изхождаме от опита, за да схванем себе си и собствената си реалност, означава, че животът протича, предопределян от предубеждението или възприемайки нещо пред-изфабрикувано, което се налага. Да си спомним забележката на Алексис Карел в началото на *Религиозното чувство*, която е толкова съществена, дотолкова е обобщаваща, която казва всичко, цялата обективност, която е нужна, понеже човекът постига обективността на нещата чрез морална нагласа, а не толкова чрез оспорима интелигентност: „Малко наблюдение и много разсъждаване водят до грешка. Много наблюдение и малко разсъждение водят към истината“.³ Разумът, следователно, има именно задачата да изясни това, което успява да гледа и да схване.

Но какво означава впрочем „принадлежност“ чрез опита със себе си, който човекът преживява – и в който може наистина да разбере какво тази дума означава? Първото нещо, което от изпита на опита изпъква, е една още несъзнателна и после все по-малко неосъзната очевидност на факта, че човекът *зависи*, бил е създаден. *Религиозното чувство* казва веднага, в първата глава: „Наистина, човек самоутвърждава себе си само като приема реалността: също така е вярно, че човекът започва да се самоутвърждава като решава да съществува: тоест като приеме реалността, която не е създадена от него“.⁴ Това е основанието, което кара да кажем: човекът принадлежи на Бог. Същото основание подтиква, освен това, тази изконна очевидност на зависимостта от Бог като зависимост на човека от Друг, от Друго, различно от него, чак до принадлежността към инструментите, с които Бог може да си послужи, тоест семейството и обществото. Тази принадлежност изглежда често непоследователна: например когато родителите могат да станат неавторитетни и противоречащи на сърцето на Аз-а; или, най-вече, когато обществото взема власт, която се стреми и която претендира да „изтръгне“ човека от всяко друго влияние, което го определя, дори от самите родители. Държавата има склонност да гледа на човека като на индивид, фактор в зависимост от нея.

В този смисъл е наистина похвална и утешителна молитвата, която има за сюжет библейските псалми. Псалм 138 казва: „Ти си устроил моята вътрешност и си ме изтъкал в майчината ми утроба. Славя Те, защото съм дивно устроен. Дивни са Твоите дела, и душата ми напълно съзнава това. Не са били скрити от Тебе костите ми, когато съм бил създаван тайно, образуван в дълбочината на утробата. Твоите очи видяха зародиша ми; в Твоите книги са записани всичките назначени за мене дни, когато нито един от тях още не съществуваше“.⁵ Човешкият Аз зависи и от опита човекът изважда *потребността и очевидността от една тотална зависимост*. Както разумът е структурно, естествено стремей да схванем реалността според целокупността на нейните фактори, аналогично човешкият опит изважда потребността и очевидността от една тотална зависимост, зависимост от източника на неговото битие като такова, всеобхватна зависимост. По-малко от това не може, по-малко от това човекът е „разсеян“ и не си служи повече със себе си.

Библията подпомага чувствата, които човекът има от своя опит: думите, които човекът намира в своя контакт, познат и съзнателен, с това, което го заобикаля, поставят на фокус радикалната принадлежност на човека към неговия Създател, казват нещо неизбежно за човешкия Аз, за върха на Сътворението, който е Аз-ът. Ясно е, че Аз-ът не може да бъде третиран като безплътна видение от Космоса, а както за него казва псалм 8, като върховна

³ Срв. А. Carrel, *Riflessioni sulla condotta della vita*, цит. пр., р. 35; срв. Луиджи Джусани, *Религиозното чувство*, цит. пр., с. 3.

⁴ Луиджи Джусани, *Религиозното чувство*, цит. пр., с. 12.

⁵ Пс. 138:13-16.

ценност, ценността, поради която на Бог Му бе угодно да създаде Космоса: „Що е човек, та го помниш, и син човечески, та го спохождаш? Понизил си го с малко нещо спроти Теб: със слава и чест си го увенчал“.⁶

Принадлежността, която е присъща на създанието (в общ смисъл), предполага фактически едно осезаемо и съзнателно доловимо от човека развитие. Промяната, значи – за цялата природа, за всички създания, но и за човека, – е преди всичко различност от предходния момент, открито съзнателно от човека. Идеята за промяната е доминираща една религиозна душа, каквато е, например, тази на св. Августин, който си представял, че Бог е създал света, създавайки *rationes seminales*,⁷ създавайки нещо като семена на всичко (което е, в крайна сметка, много аналогично на обяснението, което дават учените на еволюцията на Земята и на Космоса). Но само за човека се случва събитие, чрез което Тайната, от Която той произхожда напълно, се разкрива на него в тайнствеността на Своето битие, в Своята тайнственост на Битие; така че в своята връзка с Битието, тайна Божия, човекът, с властта да Го познае, има и властта да действа върху целия Космос като фигура в движение по подражание на Бог. Действително, псалм 8 продължава, внезапно казвайки: „Поставил си го владетел над делата на Твоите ръце; всичко си покорил под нозете му: овци и волове всички, а също и зверовете полски, птици небесни и риби морски, всичко, що преминава морските пътища“.⁸

„Всичко си му дал в ръцете.“ Текстовете на Марко Берсанели в „Tracce“ са очарователно, макар и намекнато, потвърждение на всичко, казано в псалм 8. Като говорим за Космоса в разширение, се подчертава, засега е невъзможно да не го кажем, че тази Вселена щяла да бъде направена в зависимост от извънредността на Аз-а, за да може да възникне, в обръканото битие на нещата, в безкрайния Космос и в самото крайно време, онази точка, която се нарича „Аз“, където целият Космос става съзнаващ. Целият Космос става впрочем съзнаващ себе си, разбира това, което е, и това, за което е предназначен, в тази точка, която е Аз-ът, тоест човекът. Но и Аз-ът принадлежи на Друг, на Този, на Когото принадлежи Космосът.

Природата на човека, при това положение, осветлява първите решаващи последствия на тази принадлежност към Бог. Например, природата на човека е свобода, защото нейният произход е изцяло в Битието, в Тайната. Природата на свободата е именно да признаем този всеобхватен произход, всеобхватния произход, тоест, на връзката с Бог (затова цитирах псалм 8). Аз-ът е връзка с безкрайното, няма по средата нищо; сиреч е творение, направено като връзка с Нея от Тайната. Свободата е да се присъединим към Битието. Така всички събития на Сътворението потвърждават на човека, че е произлязъл от „нещо“, което го предхожда, чието притежание на реалността е неопровержимо, тоест от Тайната.

„Човекът не може да е самодостатъчен, това би означавало, че го няма. Именно тук е тайната на човешкото съществуване,“⁹ казва Бердяев. За да бъде свободен, човекът не може да е самодостатъчен: това е противоречието, което скандализира, или въпросът, който подхранва желанието за задълбочаване на човека. Но създанието принадлежи на тази Тайна, затова със сигурност не е противоречие: да кажем, че човекът не може да е самодос-

⁶ Пс. 8:5-6.

⁷ Срв. Св. Августин, *De Genesi ad litteram libri duodecim*, IV, 33; IX, 17; X, 20; срв. също св. Августин, *Confessiones*, XIII, 4; *De Trinitate libri quindecim*, III, 8,13; 9,16; VI, 7,8; *De Civitate Dei contra Paganos*, XI, 21; XII, 2.

⁸ Пс. 8:7-9.

⁹ Николай Бердяев, *Царството на Духа и царството на кесаря*, Захарий Стоянов, София 2002, прев. Надя Попова, с. 28.

татъчен, е да кажем какъв човекът е. Тайната на съществуването е във факта, че човекът съществува, не можейки да е самодостатъчен.

Тайната е това, което е по-нататък, после, отвъд, независимо дали близо, или далеч, както и да се мисли за нея. Създанието принадлежи на тази Тайна. Че създанието принадлежи на Тайната, не е само поставено под фибриляция от факта на свободата; защото „свобода“ означава също възможност за оригинално изразяване, тоест креативност, от страна на човека. Това е, което изяснява, по мое мнение, целия осми псалм Давидов. Човекът е по-велик от всяко друго нещо, нещо повече – той е точката, където става прозрачна или се стреми да стане прозрачна визията за целокупността на Космоса. Бог можеше да създаде Космоса само за един Аз. А пък какво струпване на тълпа, какъв безпределен брой хора правят Божията слава! Човекът е велик, защото връзката с Бог го прави велик. Макар че, по наше виждане, при докосването на човешката ръка, която иска да го вземе, при изискванията, които обществото сякаш има, какво ли е човекът? Ако стане стар, какво ли е човекът? Този род мисъл имаме и спрямо детето, не само спрямо стареца. После забравяме детството и старостта в хода на годините, в които човекът е напълно разсеян и привлечен от това, което прави или му се струва, че прави той. Но „Бог е всичко във всичко“.

2. Отричането на принадлежността и неговите последствия

Човека – конкретният човек, аз, ти – го нямаше, сега го има, утре няма да бъде повече: следователно, зависи. Или зависи от стечението на своите преходни antecedenti и е роб на властта, тоест на този, който има повече пространство чрез притежание; или зависи от това, което е в началото на стечението на нещата, отвъд тях, тоест от божественото. Само божественото е това, което може да спасява, което може да постави човека на достойно място.

С екстремна чувствителност към брега, който чувстваме наш, еврейката Хана Аренд твърди: „Без действието, без способността да започне нещо ново и да артикулира така новото начало, което се намесва в света с раждането на всяко човешко същество, животът на човека, прострян между раждането и смъртта, би бил наистина осъден без възможност за спасение [...]. С всички свои несигурности действието е като едно винаги присъстващо *temento*, че хората, макар че трябва да умрат, не са родени, за да умрат, а за да дадат начало на нещо ново. *Initium ut esset homo creatus est*, е казал Августин. Със създаването на човека принципът на даването на начало навлезе в света – това, което, естествено, е само друг начин да кажем, че със създаването на човека принципът на свободата се появи на Земята“.¹⁰ Човекът става човек, когато започва нещо; но винаги започва нещо човекът, винаги: току-що роденото създание започва нещо и развитието на това начало е в ръцете на Бог, то е в ръцете на Този, на Когото човекът принадлежи.

Модерната култура, дясна или лява, която изхвърли цялото признато наличие на античната ценност на предишния свят, има за кулминационно възпитателно значение премахването на миналото, на предходното, следователно унищожаването на ценността на една принадлежност. Ценността на принадлежността заменя – модерната цивилизация, модерната култура – със свобода, която е неприсъединяване към битието като Тайна, представлявайки така източник на лъжа. Действително, Исус казва, че дяволът е „бащата на лъжата“.

¹⁰ H. Arendt, *Lavoro, opera, azione. Le forme della vita attiva*, Ombre corte, Verona 1997, p. 70; превод наш.

Убийство на свободата е неприсъединяването към битието. Затова модерната култура, утвърждавайки човека като мярка на всички неща, фактически премахва свободата, задушаваша свободата, защото не я оставя да бъде, не може да я остави да бъде, да я схваща или да я притежава, освен като лъжа. „Защо не разбирате речта Ми? – казва Исус. – Защото не можете да слушате словото Ми. Ваш баща е дяволът; и вие искате да изпълнявате похотите на баща си. Той си беше открай човекоубиец и не устоя в истината, понеже в него няма истина. Кога говори лъжа, своето говори, защото е лъжец и баща на лъжата.“¹¹

Освен че е лъжец, човекът на модерната култура е също насилник: теоретичното отричане, но най-вече практическо, на нашата принадлежност към Бог е лъжа, източник на лъжа и следователно, на *насилие*, на насилие, дълго като времето на историята, във всички сфери и отношения на обществото (следователно, и в семейството, дори при най-очевидните приятелства, също с този, който се бори с нас, с този, който си сътрудничи с нас в работата). Насилие е всяка човешка връзка, която не е съзнание за предназначението, която не е, следователно, съзнание за принадлежността към нещо друго.

Това насилие стига до точката, където то може да се нарече „справедливост“, където законите се стремят да бъдат разрешители на всички проблеми на човека в обществото, сякаш човекът принадлежи напълно на обществото, в което е. Но душата, или връзката с Бог, не е въвн от там, където човекът седи с тялото си, яде или посреща приятели, не е въвн от там: душата не е друго нещо и това би трябвало да се каже за всички операции на човека, за всички действия на човека, защото неговата изначална или най-могъща грижа би трябвало да бъде връзката с Бог, отношенията с Бог.

Днес обаче мнозина, дори свещеници и теолози, имат склонност да възвеличават като фундаментална ценност „възпитаването в законността“; и докато казват неща от този род, забравят, че човешките закони са винаги пристрастни и винаги съдени от Божия закон. Не можем да изолираме справедливостта, лишавайки я от всички аспекти, от всички фактори, които решението на един магистрат може да засегне в един човек.

„Задето те Моите наредби не изпълняваха – казва Йезекиил, – Моите заповеди отхвърлиха [...], а очите им се обръщаха към идолите на бащите им [наследяваха грешките на бащите си]. И допуснах им – казва Бог – закони не добри и наредби, от които те не можах да бъдате живи.“¹²

Властта на обществото, която се трансформира и в закони, трябва да бъде осъдима от друг закон, който е именно законът за принадлежността към Бог: всеобхватен, защото всички ефимерни съпричастности към голямата принадлежност към Бог (включително семейството и обществото, държавата) могат да съществуват само в сравнението, което имат с Вечното, с вечния закон, с Божия закон. Затова, дори да имат учудена и удивена благосклонност от страна на читателите на някой вестник, няма да бъдат оставени на спокойствие от Бог. Може също да има промяна, която законът сякаш осигурява, но няма да бъде истинска, няма да бъде морална, защото човекът не е продукт на обществото и то не е тълкуваемо само като мнение на държавата, силно размахвано от справедливостта, чрез което държавата се поставя като правото на властта, почти като божество.

Насилие и робство. Липсата на идентичността между свобода и принадлежност, тоест свобода, немотивирана от принадлежността, е предзнаменование за много големи войни.

„Не обичам вашата студена справедливост, а от очите на вашите съдници гледа винаги за мен палачът със своя хладен меч. Кажете, къде се намира справедливостта, която е лю-

¹¹ Иоан. 8:43-44.

¹² Иез. 20:24-25.

бов и има очи да вижда? Хайде, намерете ми любовта, която понася не само всяко наказание, ала и всяка вина,“ казва Ницше, странно, в *Тъй рече Заратустра*.¹³

„Интересен е фактът – отбелязва умно отново Аренд, – че опитът да се спаси човешката природа за сметка на човешкото положение идва в момент, в който ние всички познаваме добре [...] опитите да се промени природата на човека, като се променят коренно традиционните условия. Разните експерименти, провеждани от модерните наука и политика, за да се „обуслови“ човекът, нямат друга цел, освен трансформацията на човешката природа в името на обществото.“¹⁴ Човешката природа е идентифицирана като ред, следователно, като власт, от обществото.

„Рече безумец в сърце си: „няма Бог“, „Бог не съществува“.“¹⁵ Това безумство се превърна в теорията на света. Така и нас ни носи течението, може да ни носи течението, като се чувстваме повлечени от вълна, където всички са или сякаш са съгласни. Но е безумно! В една държава може, действително, да се умъртвят всички, които вярват в Бог (както са правили с християните много пъти), но не може Той да се премахне, защото е в самата структура на нашето съзнание и е единственият източник на самосъзнание, чрез който самосъзнанието е постоянно обогатяване, може да бъде постоянно събитие на откритие към истината, която не става никога обектът на нашата способност да схващаме.

Проблемът е радикален, защото са два свята тези, които се сблъскват: един, който приема своята принадлежност към Бог, и един, който не я приема. Който казва, че не приема, че отказва, дори че чувства с неприязън понятието за принадлежност, която ние подчертаваме сега, възразява срещу човека като мярка за всички неща. Но ако човекът е мярка за всички неща, като забравя трагедията, която цялата наша западна цивилизация претърпява за своето нажежено и неподредено утвърждаване, той не може да бъде открит, освен като отричаш принадлежността; и това отричане на принадлежността като отричане на Бог се стреми да стане отричане на принадлежността към всичко останало (към някоя компания, към история, родина, към приятелство). Все пак, човекът мярка на всички неща, за да отрече принадлежността към Бог, не може да избегне една принадлежност към предубеждения (която само на думи може да бъде блокирана), които, макар и несъзнателни, го карат да действа под нерационални влияния.

Да кажем на този, който избягва принадлежността към Бог, че без нея няма история, нито традиция (обаче ако принадлежността към Бог е призната, е невъзможно да не се почувства преждевременното, това, което Бог е направил да съществува преди нас). Така няма вече драматичност на Аз-а, доколкото няма свобода. Не се сравняваме, действително, с небитието или с излишното, или с абстрактен морал! Както казваше Камю, „нужно е да срещнем любовта, преди да сме срещнали морала. В противен случай – изтезание“. ¹⁶ Но любовта какво е? Любовта не може да бъде друго, освен или опит за притежание за собствените ефимерни цели, или компания в пътя, по пътя – във всички случаи, без никакво закъснение, – която да изхожда от желанието за предназначението на другия. „Преди да сме срещнали морал, е нужно да срещнем любов“; сиреч, нужно е „да възстановим морала чрез това „ти“. ¹⁷ Тези две твърдения на Камю са много показателни и правилни и се доближават до нашата концепция за християнски морал, защото без да каже „да“, това „да“ на

¹³ Срв. Фридрих Ницше, *Тъй рече Заратустра*, Христо Ботев, София 1990, прев. Жана Николова-Гълъбова, с. 84-85.

¹⁴ Н. Arendt, *La lingua materna*, Mimesis, Milano 2005, p. 77; превод наш.

¹⁵ Срв. Пс. 13:1; Пс. 52:2.

¹⁶ А. Camus, *Taccuini (gennaio 1942-marzo 1951)*, vol II, Bompiani, Milano 1992, p. 217; превод наш.

¹⁷ *Пак там*, p. 82; превод наш.

Исус, Петър не е в спокойна нравственост: неговата нравственост би платила дан на Храма и на израелтянския контекст.

Който излиза от принадлежността към Бог, следователно, е чужд на всички. Сам, определен обикновено от икономически и търговски параметри, той преживява друга принадлежност, привидна, която я няма, която е единствената позиция, за да отрича тази към Бог: това е принадлежността към света, поради която Исус каза: „Не за цял свят се моля“.¹⁸

„Нищото – казва отново Аренд – става глобален заместник на реалността, защото нищото носи облекчение. Облекчение, да се разберем, без реалност; то е чисто психологично, успокоително за тревогата и страха.“¹⁹ „Когато човекът е лишен от всички средства за тълкуване на събитията, е оставен без никакво чувство за реалността.“²⁰ Един режим има този ефект.

Така, както казва едно остроумно изказване на Марио Луци, „у модерния човек подтиците и поканите на паметта не съвпадат вече с тези на надеждата, а живеят независимо“.²¹ Човекът е приканен към нещо, което не отговаря на неговата надежда, на надеждата, която има фактически в себе си; прави незабавно неща, които не са подсказани от неговата надежда, и затова е една отчужденост това, което му съсипва постъпката.

Бих искал сега да клоня към завършеността на това, което казах, посочвайки най-внутрителната характеристика, в която християнската концепция за принадлежността към Бог, за принадлежността към Тайната, Която прави всички неща, се привежда: тя е като светлина, която трябва да осветлява всички отношения, за да бъде връзката съразмерна и преживявана добре.

3. Историчността на принадлежността

Ние принадлежим на Тайната, принадлежим на Бог. Но по кой път отиваме до Него, до Тайната? Ако в нас е призната принадлежност към Тайната, по кой път можем да Я посрещнем, можем да отидем до Нея? По какъв начин можем да узнаем пътя, който Той е очертал като отговор на тази потребност от принадлежност? Защото една принадлежност е направена от предложение, от признаване, от едно навеждане на нашия живот към това признаване и към прекия опит от принадлежността с посочената опора. Тайната очертала ли е някакъв отговор на тази идея, на тази потребност от принадлежност? Тайната очертала ли е някакъв път? Ние принадлежим на Тайната; и следователно, по кой път Той ни иска? Как ли да преживяваме тази принадлежност към Тайната?

Принадлежността към Бог, като свой съществен фактор, предполага *историчността*; „историчност“ означава хора, неща, които познаваме, които могат да се докоснат, видят; означава неща, които са наши и които именно бидейки наши, могат да се манипулират. Принадлежността към Бог, като свой съществен фактор, предполага историчността: това е бил и е геният на Създателя, Който направи да почувстваме Неговото господство по някакъв начин. Затова се нарича Господ: Той е Господарят. Да си спомним за онзи момент, в който Мойсей говорел с Бог на планината и Бог минал близо до него, скрит в облак, провъзгласявайки: „Господ, Господ, Бог човеколюбивий и милосърдний...“²²

¹⁸ Иоан. 17:9.

¹⁹ Н. Arendt, *La vita della mente*, il Mulino, Bologna 1987, p. 249; превод наш.

²⁰ Н. Arendt, *Ebraismo e modernità*, Feltrinelli, Milano 1993, p. 127; превод наш.

²¹ М. Luzzi, *L'inferno e il limbo*, ilSaggiatore, Milano 1964, p. 17; превод наш.

²² Срв. Изх. 34:5-7.

а) Изборът на народ

Евреи и християнско общество утвърждават ясно Бог като основа на принадлежността на всеки Аз: принадлежност, която е на всеки човек, макар да не е евреин, нито християнин. Но има коренна различност (също между двамата: евреина и християнина).

Не можем да говорим за принадлежност към Бог, без да уловим, следваме и подражаваме на всичко, с което Той е решил да запознае човека, защото с Бог се запознаваме в историята. Историята е времето и пространството, които плуват, влачейки човека към неговата участ.

Цялата история на целия свят става ясна в направление, което тръгва от един човек от Месопотамия, Авраам. Бог го избрал, за да бъде познат от хората и за да спаси хората, които плували в тотално забравяне или в утвърждаване на целокупността според собствена мярка. Другите религии представляват интерпретация, която човекът дава на Тайната. А пък изборът на Авраам е първият момент, в който можем да получим интерпретация, схващана конкретно, на нашата връзка с Тайната. „Бог – казва еврейският философ Мартин Бубер – иска да навлезе в света, който е Негов, но иска да го направи чрез човека: ето тайната на нашето съществуване, свръхчовешката възможност на човешкия род!“²³

Авраам тръгва от своята земя поради чисто упование в Бог. На този човек Бог предава Себе Си и в тайнствеността на Своето присъствие на него, две хиляди години преди Христа, прави да възникне способността за една мисъл, интуицията за една връзка с Него, която я няма в никоя друга част на света. Толкова е немислимо, невъобразимо, че е трудно да се намерят подходящи тълкуватели. Авраам е бил източникът на тази пречиста представа за Бог, която цялата еврейска история е имала.

Средоточие на тази връзка, която Бог установява с Авраам и с неговите потомци, е *избирането*. Авраам е бил предпочетен, избран като баща на един нов поток, на един нов народ.

Модалността на предпочитанието, или избор, или привилегия, разкрива особения начин, предполагаган в събития от реална история, на предаването към човека на това, което Тайната е. Тайната се предава на човека, когото избира, на народа, който привилегирова, разкривайки от Себе Си това, което иска. Божията свобода не можем дори да си представим как да я ограничим!

Процесът на избирането влиза в историята с могъща претенция да бъде учение за целия свят. От псалмите личи, че евреите, дори по времето на Исус, имали страст и задъхано желание да идат на мисия. Техният живот, животът на техните групи, бил инструмент на мисията, която трябвало да запознае света с този Бог, за Когото били наследили ясна концепция, най-вече като тотална сила, като неведомост („Моите пътища не са вашите пътища“)²⁴ и като справедливост.

Процесът на избирането учи, че Бог прави да бъде познат чрез конкретна конюнктурност във времето и в пространството (щастливо е онова време и онова пространство, в които Бог влиза: няма никакво друго по-хубаво нещо на света). Евреите наричали „Храм“ това място, на което Бог се предавал на хората и ги съдел.

Няма народ на света, който да е имал такава връзка с Бог. Другите народи оставали впечатлени, извличали светлина, за да схванат в съществуването си това, което там било вече ясно. Затова прочитът на древното, на това, което се ражда далеч, от началото на нещата,

²³ М. Buber, *Il cammino dell'uomo. Secondo l'insegnamento chassidico*, Edizioni Qiqajon – Comunità di Bose, Magnano (Bi) 1990, pp. 63-64; превод наш.

²⁴ Ис. 55:8.

поставя еврейския човек в центъра на Космоса за човешкото съзнание. Човешкото съзнание е било връхлетяно и обогатено от екзистенциалното привеждане в действие на принадлежността към Бога, към Бога на Храма, защото начинът на възприемане на връзката между Бог и човека в еврейското общество бил Храмът: съвета или помощта Бог ги давал в Храма.

“Тъй казва Господ: спрете се във вашите пътища, разгледайте и разпитайте за стародавните пътища, де е добрият път, вървете по него, и ще намерите покой на душите си.”²⁵ Миналото не е „миналото“; миналото е образуването на настоящето. „Спомни си – казва Мойсей към края на живота си – стародавните дни, помисли за годините на предишните поколения; попитай баща си – и той ще ти обади, старците си – и те ще ти кажат.“²⁶ Но цялата модерна култура е тази, която чувства като враждебна принадлежността, защото „стародавните, годините на предишните поколения“ са думи, за да укажем този тайнствен произход на онова, което ни одухотворява и което, знаем, ни кара да действаме.

Онзи народ полага усилие, превъзхождащо всички други религиозни течения, защото единството и светостта на Бог, тоест на Тайната, „падат“ над всекидневното вършене. Душата, съзнанието долавя тази Божия намеса, но тялото тежее на душата, тленното тяло спира широтата на душата (*et corpus quod corrumpitur aggravat animam*).²⁷ Но Бог, библейският Бог се налага. Единството и светостта на Бог имат общо с всекидневното вършене. „Слушай, Израилю: Господ, Бог наш, е Господ един; обичай Господа, твоя Бог, от всичкото си сърце, от всичката си душа и с всичките си сили. Тия думи, които ти заповядвам днес, да бъдат в сърцето ти (и в душата ти); и внушавай ги на децата си и говори за тях, кога седиш в къщи и кога си на път, кога си лягаш и кога ставаш; и завържи ги на ръката си за знак, и да бъдат те превръзка над очите ти, и напиши ги върху спонците на къщата си и върху вратите си.“²⁸ С това казваме колко принадлежността към Тайната води със себе си, предполага Тайната да проникне във всички наши кости и всяка наша плът, и във всичко, което правим. Бог е всичко във всичко.

Решението на Тайната да си избере народ като проводник на Нейното влизане в света, като познание и действеноост, е риск, на който самата Тайна се предава, за да накара да се задълбочи и узрее принадлежността към Нея на човешкото съществуване и да осигури така съзнанието за продължителността на факта, че народът и отделният човек принадлежат на Нея в конюнктурностите, в които ги връхлита.

Въобщее, сякаш Тайната е казала: „Искам, искаме признание от нищото“. Как да се осъществи признание от нищото? Нищото какво би трябвало да каже пред Битието? А и принадлежи на въображението дори начинът, по който говорим! Сякаш Троицата е казала: „Да направим нещо, от което да можем да бъдем признати“. Сякаш Бог се е насладил да каже: „Дори нищото е задължено да ни чувства и да ни одобри. Нищото трябва да каже: „Аз съм нищо, но Ти си“. И как ли Бог правел така, създавал нещо такова? Създал човека, човешкия Аз, който е свобода. Но какво е свободата? Свободата е да признаем Битието, да се съгласим с Битието. Затова, да не признаем Битието, „притиска“ съществото, което ни е дало, принуждава го, задушавя го, омаломощава го; и глупаво, после, от това омаломощаване, от тези противоречия, които Бог и животът поставят пред него, човекът намира претекст да философства и да извлича много последствия: сякаш има пожар в къщата му и вместо да хвърли вода върху огъня, хвърля водата далеч в обратната на огъня посока.

²⁵ Иер. 6:16.

²⁶ Втор. 32:7.

²⁷ Прем. 9:15.

²⁸ Втор. 6:4-9.

Решението на Тайната да си избере народ е „риск“, на който самата Тайна се предава. Времето, което минава, се превръща в напредване на историята. Историята е направена от събития: Авраам, Исаак, Яков. Тя е река, тя е реалност в движение, което се поражда от инициативата на Тайната чрез един исторически източник, Авраам, чрез исторически източници, началниците на неговите хора след него. Впрочем е впечатляващо, че Бог използва един народ и че той „претендира“, че е избран (ние също трябваше да озаглавим изданието за християнството *В началото на християнската претенция*).²⁹ Събитие след събитие се утвърждава съществуването на някои фамилии, на някои племена, изцяло определяни от изначалната позиция на родителя. По същия начин на предишното племе установявали изконна наситеност на отношения, които се изпълвали със смисъл. Всичко това имало за опора най-познатата и най-велика точка: Мойсей. По времето на Мойсей историята била вече толкова наситена със собствените си фактори, че той станал най-великият пълководец, най-великият учител, възкресител на връзката с Бог, на уважението и любовта, които трябвало да имат към мястото, на което принадлежността била възкресявана и на което се намирали предвестниците и симптомите на надеждата, от която народът бил тръгнал и поради която бил приел пътя.

Заветът идентифицира, следователно, върховната модалност на връзката между човека и Бог, между избрания човек и Бог (за да извести избраният човек за това на целия свят: на своя народ и чрез своя народ – на целия свят). Тази модалност, започнала с народа от Библията, е завършена, като крайна реализация, в християнския народ. Затова този, който е избран от Бог, за да принадлежи на Бог, трябва да принадлежи на този народ (затова се нарекохме „евреи“ и ние). „Аз съм Бог Всемогъщият, ходи пред Мене и бъди непорочен; и ще склуча Моя завет между Мене и тебе, и много, твърде много ще те размножа. Тогава Аврам падна ничком, а Бог продължаваше да говори с него.“³⁰ По-драматични неща от тези никоя литературна история не разказва.

„Няма народ на света, който да има такава връзка с Бог. Това е древен народ, който познава Бог от дълго време! Изпитал е Неговата голяма доброта и Неговата неумолима справедливост, често е съгрешавал и строго изкупвал, и знае, че ще може да бъде наказан, но не и изоставен“, казва Йозеф Рот в книгата си *Скитащи евреи*.³¹

„Аз съм – и ето заветът Ми с тебе: ти ще бъдеш баща на много народи [...] и много, твърде много ще те разплодя, и ще произведа от тебе народи, и царе ще произлязат от тебе. И Моя завет между Мене и тебе и между твоите потомци подир тебе в родовете им Аз ще направя завет вечен, за да бъда Бог на тебе и на твоите потомци след тебе.“³² „Бог на тебе...“ На тебе! Ти си на Бог, на Тайната, защото те е създал изцяло! Бог казва „Бог на тебе“ на някого, за когото Тайната е всичко: идва от Бог и е, следователно, на Бог.

„Не затуй, че сте по-многобройни от всички народи, ви прие Господ и ви избра, – понеже вие сте по-малобройни от всички народи, – а защото Господ ви обича и за да запази клетвата, с която Той се бе клел на отците ви.“³³ Тази любов и тази вяроност продължават във времето.

Думата „завет“ означавала обещанието за щастие за всеки и за финален триумф на Неговия народ пред всички нации. Затова заветът (тоест връзката между Бог и Неговия из-

²⁹ Срв. L. Giussani, *All'origine della pretesa cristiana*, Jaca Book, Milano 1988. Публикувана отново от „Rizzoli“ през 2011 г.

³⁰ Изх. 17:1-3.

³¹ J. Roth, *Ebrei erranti*, Adelphi, Milano 1995, p. 33; превод наш.

³² Бит. 17:4.6-7.

³³ Втор. 7:7-8.

браник) е очарователната дефиниция на поведението, което Бог има със сътворения свят: Бог иска да спаси всички човеци, които били обречени на смърт (защото това е прочитът, който всички човеци правят на своята нестабилна устойчивост). Без връзка с Бог, действително, човекът приключва.

Заветът указва, уточнява, „как“ това, на което човекът (и неговият космос) принадлежи, Бог Творец, стои до него. „Тая заповед, която ти днес давам, не е тежка за тебе, нито е далечна; тя не е на небето, за да може да се каже: „кой би възлязъл за нас на небето и би ни я донесъл и дал да я чуем, та да я изпълним?“ нито е през-море, за да може да се каже: „кой би отишъл за нас през-море и би ни я донесъл и дал да я чуем, та да я изпълним?“ но това слово е твърде близо до тебе: то е в устата ти и в сърцето ти, за да го изпълняваш.“³⁴ Отвечно тази глава от Второзаконие е била храна и утеха.

Заветът предполага впрочем: 1) че цялото човечество принадлежи на тайната на Бог, Който влиза в живота на човеците, смлени от злото, които Той възнамерява да спаси (злото е първородният грях, пред който отстъпват човеците, създадени от Него и които Той възнамерява да спаси); 2) че начинът на това спасение е да се утвърждава все повече ценността на Бог чрез тези, които Той избира първи, за да Го забележат и следователно, да бъдат в света мисионери на това, за да Го забележат всички. Това е истинското понятие, пълно, тотално, за принадлежност. (Защото има също общ знаменател за принадлежност; човек принадлежи на своето куче: ако нощем няма никой, с изключение на кучето, и го чуе да лае, зависи от него. Но тук е малко различно!) Не съществува човешки живот, който да няма това основание, който да няма тази цел, който да не послужи за това: да бъдем мисионери на Бог, защото Бог е Битието, Той е всичко, Той е Битието, от което са направени всички неща; а Битието означава позитивността, изконно е позитивност (както е окончателно ясно в идеята за милосърдие, за която друг път сме говорили).

б) Исус от Назарет

На това второ положение – след като намекнахме за странното начало и за странното схващане за еврейския народ като място, засягащо присъствието на Бог, където връзката с Бог можела да бъде преживявана – принадлежи раждането, в типичен момент от историята, на проблема за Месията, за Този, чрез Когото Бог щял да спаси човека. Пророците Го наричали „Божия раб“.

В живота и в съзнанието на еврейския народ имало празнина: очакването на това как Бог щял да си послужи с тях, за да стигне до другите хора. Отговорът на Бог бил по-мощен от чистото познаване на Бога и от неразбираемото, страшно събитие на първородния грях: известието за един нов фактор влиза в историята на човека. Това са съдържанията на съзнанието и на очакването, предназначени да бъдат предадени на целия свят.

Заветът остава немислимата модалност, която сърцето на човека има за върховен път за своя живот и за верността на народа към верния Бог: вярност на народа, който ще осъществи обещанието, дадено от Бог на Авраам и най-накрая занесено на света от Месията, тоест от Христос, Исус от Назарет. Бог не иска никога друго, освен преправяне на първоначалното събитие с по-дълбок и по-обширен хоризонт.

Годините, хилядолетията минават и е впечатляваща, сред целия избран народ, редуцираната част, която поддържа живо, като смисъл на житието, обещанието, дадено от Тайната. Използвайки особено съдържанията на съзнанието на пророците, на древните и на пророците, този „остатък“ се съгласява и е шокиран от факта, че известно течение, извес-

³⁴ Втор. 30:11-14.

тен *stream* отбелязва, като момент на дефиницията на това, което е Бог за тях (тоест „всичко във всичко“), една дата. В един момент изплува една дата. Също няколкостотин години преди Христа древните и пророците казвали това: че ще има Божи пратеник, Който щял да оправи народа; и сред евреите било мечта, привързана към очакването на Месията, на политическия триумф, който щял да има еврейският народ. Този *stream* отбелязва, като момент на дефиницията на това, което е Бог за тях, една дата, близо до Йерусалим на Ирод, и също (в конвулсията на някои пророци) името на града, в който щял да изгрее Месията.

Всичко това не можем да не го приложим към нас! Преди трийсет години един християнин можеше да изчерпи своята преценка относно света според своето предназначение в моралния ангажимент на съвестта си. Сега – не: призвани сме да осъзнаем всички аспекти, в които Тайната желае признание, чрез което Нейното божествено достойнство бива откупено от забравата, от покварата и отчуждеността, в които грешки се намирали, заедно с другите човечи, избраниците като племе или нов народ в света, отхвърлени – така им се струвало – и наказвани за престъпленията си.

Смисълът на Тайната, на Безкрайното се превръща в различност на поведение в историята. Милосърдието е това, което действа върху народа и върху завета със справедливост (справедливост е вселената, в която Божият план бива схващан като осъществен в света и признат от избраниците). Бог не може да не поддържа човека, когото е създал, за да има един „пределен“, едно пределно същество, на което Той да е съпричастен и което да Го признае за Господ на себе си. Цялото Сътворение има стойност чрез това признание!

Целият човешки род не признава Бог, предавайки себе си: макар че Бог е накарал да изплуват на повърхността в един „остатък“ Своите намерения, своята модалност на господство. Еврейският народ кара човечеството да осъзнае, че има едно енигматично зло в сърцето на човека. Първородният грях продължава, справедливостта би била невъзможна, но „остатъкът на Израил“ не може да гледа вечер онзи прекрасен залез или да се потапя в зората на сутринта, освен очаквайки, умеейки да чака.

На цялата тази извънредност на очакване, на пречистено и реално набожно желание, Господ Бог, Тайната, отговорил положително: „Аз съм с вас“. Докато другите, както казах одева, се предавали на изкушенията на света, на този народ Бог дал положителен отговор: Христос. Отговорът на Бог вкарва в погледа на човека една новост, една голяма позитивност, макар че народът като такъв не признава Христос в Исус от Назарет. Един „остатък“ от Израил забелязва обаче в деня, в който Младенецът бил представен на Отца в Храма: същество, родено от жена, съвършено човешко, което ще порасне и ще разбере какво Тайната е направила в Него и с Него. После ще стане още по-голям и ще каже пред всички: „Аз и Отец едно сме“.³⁵

Но присъствието на Исус като отговор на дългото очакване на народа и на всички народи има продължителност, която покрива цялата история. Знаем, че очакването е очакване на Изкупителя и следователно, на собственото щастие. Очакването на всеки човек е очакване на Изкупителя. „Ако този Бог успява да трогне, то е поради Своето човешко лице“,³⁶ казва Камю. Исус от Назарет, на Когото Отец е дал всичко в ръцете, се утвърждава, в историята, в едно тайнствено Тяло, доколкото уподобява на Себе Си всички избраница, тоест всички, които Той избира в Кръщението (Той е, Който избира), прави ги част от Своето Тяло, утвърждавайки се като такова там, където двама или трима са се събрали заради

³⁵ Иоан. 10:30.

³⁶ А. Camus, *Taccuini (maggio 1935-febbraio1942)*, vol. I, Bompiani, Milano 1992, p. 161; превод наш.

Него: Тялото Христово минава там. Нарича се „нов и вечен завет“ това единство във всички времена на историята.

„Християнинът не се определя според едно минимално ниво – казва Пеги, – а чрез общението. Не сме християни, защото сме достигнали до известно морално, интелектуално, може би духовно ниво. Християни сме, защото „принадлежим“ на някаква възходяща раса [...], на някаква духовна и телесна, преходна и вечна раса, на някаква кръв.“³⁷

³⁷ Ch. Péguy, *Un nouveau théologien*, M. Fernand Laudet, «Cahiers de la Quinzaine», n. 2, vol. XIII, 25 settembre 1911, in Id., *Charles Péguy. Oeuvres en prose complètes*, vol. III, Gallimard, Paris 1992, pp. 573-574; превод наш.

КОЙТО Е В ХРИСТА, ТОЙ Е НОВА ТВАР

1. Събитието на една различна човешкост

Бих искал да започна, прочитайки ви два откъса от *Песен за принадлежността* на Габер, която мнозина знаят: „Принадлежността / не е случайна съвкупност от хора, / не е присъединяването към привидна общност, / принадлежността / е да имаш другите в себе си“. Но как се случва осъществяването на това (струва ми се мираж) „да имаш другите в себе си“? Последната фраза от песента гласи: „Бих бил сигурен, че ще променя живота си, / ако мога да започна / да казвам „ние“.³⁸

Принадлежността е обобщението на отношението, което човекът трябва да има към Бог; и е естествена очевидност, която позволява създаването на тази гледна точка, която става после толкова полезна за нашата памет. Ако човекът не принадлежеше на нищо, би бил нищо. Принадлежността предполага естествено, поне естествено, факта, че един Аз, който го нямаше, сега го има. Ако човекът не принадлежеше на нищо, в неговото самосъзнание образът на нищото би стоял пред него или зад него, когато паметта е поставена на фокус от друго, за миг или за няколко мига. Ако го нямаше съзнанието за една принадлежност, той – ако мисли, ако разсъждава – би бил пред собственото си нищо.

„Онзи, който търси Истината, не може да се задоволи просто с nihilизъм“, казваше правилно Павел Флоренски. „Та нали ако разумът – продължава той – не се родее с битието, то и битието не се родее с разума.“³⁹ Актът на познаването не е само гносеологичен, а и онтологичен; не е само идеален, но и реален. Ако разумът не е съпричастен на битието, ако не признае, че нещо преди него се налага на него, нещо повече – ако не признае, че е бил създаден за тази последваща среща, последваща едно съзнание за себе си, не може дори да започне да познава. Наистина, св. Тома добре е подчертал това, казвайки, че реалността, срещата с реалността, предизвиква незабавно Аз-а и че Аз-ът е повлиян и възкресяван от реалността.

Принадлежността към Бог е най-очевидното нещо, което един естествено съзнателен човек трябва да допусне („трябва“ да допусне: може да признае!). Най-очевидното нещо е целокупността на принадлежността, която е именно принадлежността към Бог: човека го нямаше, беше създаден от Бог, от Друг, от нещо Друго, така както Космосът. Нищо в Космоса не се създава от само себе си, има един „прецедент“, който го връхлита из дъно, отвътре, и го издига цялото: „създадено от“ и следователно, „принадлежащо на“. Бог е Създателят, Сътворението е на Създателя. Не е представа, това, която да може да се отъждестви с нашето схващане на нещата, нашето притежание на връзката, която ние претендираме да изолираме като единственото нещо, което на света да ни интересува!

Както казахме в края на тази сутрин, принадлежността към Бог се отъждествява с пълната, всеобхватна принадлежност към един човек, щом Бог е станал този човек. Щом този човек е бил уподобен, сграбчен и уподобен от Бог, принадлежността към Бог съвпада с принадлежността към Него. Никой човешки разум, макар на него хипотезата да може да му се струва абсурдна, не може да забрани на Безкрайното да „извърши“ ограничение.

³⁸ Дж. Габер, „Canzone dell'appartenenza“, от двойния албум *Un'idiozia conquistata a fatica*. Gaber 98-99, © GIOM, 1999.

³⁹ Павел Флоренски, *Стълб и крепило на истината. Опит за православна теодицея в дванайсет писма*, Фондация „Покров Богородичен“, София 2013, прев. Андрей Романов, с. 72-73.

Бихме искали да видим сега какво предполага това да принадлежим на Христос в цялото си съществуване („Бог е всичко във всичко“ и тогава „Христос е всичко у всички“). Това е събитието на една различна човешкост: в Христос е събитието на една различна човешкост, в Христос ние се раждаме като нов човек, който е нещо различно от другите. Това събитие има място, където е дадено и изгрява: Кръщението, защото Кръщението е актът, с който Христос взема един живот, предпочита и избира един живот. В Христос ние се раждаме като нов човек, който е нещо различно от другите, защото е кръстен. Кръщението, като място, където Тайната умира в човешката лошотия и възкръсва чрез божественото могъщество, което има в Себе Си, е мястото, където принадлежността към Бог придобива от самия Бог една свръх-природа, една по-велика природа.

Св. Павел пише: „...както и ни избра чрез Него, преди да се свят създаде, за да бъдем свети и непорочни пред Него с любов, както предопредели да ни осинови за Себе Си чрез Иисуса Христа, по благоволение на Своята воля“;⁴⁰ на волята Христова, защото Този, Който избира, е Христос, това е Бог в Исус от Назарет. „Духът Божий живее във вас. Ако пък някой няма Духа на Христа, той не е Христов.“⁴¹

Именно в Кръщението, следователно, за човека е станало възможно да стане голям, да осъзнае себе си, една самоосъзнатост, която преминава в известяването на една връзка, преминава и в душата му като известяване на една изключителна, превишаваща връзка, която „би била надвишаваща“ неговата способност. „А какво би казал някой за проливащото мира човеколюбие у Христос?“⁴² Но новият човек е роден, заченат е и е роден различно от естествения: случва се след първото раждане едно второ раждане.

И така, интересното, все още интересното е, че всеки кръстен има с другия внушителна връзка в способността да изпъкне като единство при всяка различност: тук единството е дадено от факта, че всеки кръстен отразява единството на Бог като тайна. Затова е тайна това, тайнствено е събитието.

Ако Бог е станал един от нас, за да ни направи способни да съществуваме добре, тоест да преживяваме вярата в Христос, условието е приемането на Христос и съжителството с Него, съкровената съпричастност с Неговия живот и следователно, с Неговия кръст и с Неговото възкресение (а съкровената съпричастност с Неговия живот има за път най-вече Литургията на Църквата). Това прави способен човека да се реализира в дълбините на едно общение (затова Габер няма да намери никога по онзи път това, което казва последно: „Бих бил сигурен, че ще променя живота си, / ако мога да започна / да казвам „ние“; ние обаче сме „задължени“, това е самата дефиниция на нашата история). Ако Бог е станал един от нас, за да ни направи способни да съществуваме добре, тоест да преживяваме вярата в Христос, условието е приемането на Христос, признаването на нашата принадлежност към Христос и следователно, съжителството с Него, тоест съкровеното участие в събитията от Неговия живот (чрез паметта и Литургията на Църквата), за да гледаме на другия човек като на част от себе си, реализирана в дълбините на общението: от дълбините на нашите същества, онтологично съединени от Тайната, предадена в сакраменталния знак, това общение се организира във върховния сакраментален знак, който е Църквата.

„Ако беше дошъл като Бог – казва св. Августин, – нямаше да бъде признат. Ако беше дошъл като Бог, действително, нямаше да дойде за онези, които били неспособни да видят

⁴⁰ Еф. 1:4-5.

⁴¹ Рим. 8:9.

⁴² Св. Дионисий Ареопагит, *За божествените имена*, XI, 5, ГАЛ-ИКО, София 1996, прев. Лидия Денкова, с. 123.

Бог. Като Бог не може да се каже, че е дошъл, нито че си е отишъл, защото като Бог Той присъства навсякъде и не може да бъде побран на никое място. Как дойде обаче? В Своята видима човешкост.⁴³

Един от ранните Отци от историята на Църквата, св. Иринеи Лионски, твърди: „Словото Божие постави Своето жилище сред хората и стана Син Човеческий, за да привикне човека да приема Бог и за да привикне Бога да поставя Своето обиталище в човека, според волята на Тайната“,⁴⁴ на Отца.

А св. Бернар казва: „Дойде Бог в плът, за да се разкрие и на хората, които са от плът, и за да бъде призната Неговата доброта, като се проявява в човешкостта. Като се проявява Бог в човека, не може повече да бъде скрита Неговата доброта. Какво по-добро доказателство за Своята доброта можеше да даде, ако не, приемайки моята плът? [...] Както стана малък, въплъщавайки се, така се показа голям в добротата; и ми е толкова по-скъп, колкото повече заради мен се снижи“.⁴⁵

Принадлежността към Бог не може да бъде такава, ако не стане принадлежност към Христос. Избраният народ, призваните човеци се разиграват, разиграни са всички в тази принадлежност към Христос, Бога, станал човек, Бога, Който изгрял в историята на човека като обикновен човек, който бил убит за народа и който възкръснал от мъртвите, на когото Тайната предала силата, тоест Духа, предала Себе Си, предала властта над всяко нещо. Затова казваме, че смисълът на историята е Христос, Исус от Назарет.

Принадлежността към Христос е нещо, което не оставя повече Аз-а в себе си, затворен, да се грижи и тревожи така, както го правят всички други. Едно Присъствие е това, за което е създаден и заради което прави всичко.

Човекът, избран от Бог, кръстеният, не успява повече да стои в себе си, да се грижи и тревожи, както го правят всички други. Именно заради едно Присъствие – за което е създаден и от което се чувства създаден, съзнава, че е създаден: присъствието на Христос в Неговата Църква – той преживява и прави всичко.

Затова св. Павел, на ранната Коринтска църква, пише: „Защото любовта Христова ни обхваща, кога разсъждаваме върху това, че, щом един е умрял за всички, всички са умрели. А Христос умря за всички, та живите да живеят не вече за себе си, а за Оногова, Който умря за тях и възкръсна“.⁴⁶ Така се отнасяли към християните в онези начала, при онова първо разпространение. В Посланието до Римляни, в глава 14, казва: „Защото никой от нас не живее за себе си и никой не умира за себе си, но живеем ли – за Господа живеем, умираме ли – за Господа умираме; следователно, живеем ли, или умираме – Господни сме“.⁴⁷ А в Посланието до Галатяни детайлизира: „Вече не аз живея, а Христос живее в мене. А дето живея сега в плът, живея с вярата в Сина Божий, Който ме възлюби и предаде Себе Си за мене“.⁴⁸ Никоя възможност на човешко въображение не можеше да предположи тези неща.

Поради което новият човек има, да, една грижа като всички други, но различна и подредена пред необходимите инструменти за работа, работата, бидейки принадлежността към Христос преживявана, съзнанието за принадлежността към Христос преживявано.

⁴³ Sant'Agostino, *Commento al Vangelo di San Giovanni*, Omelia 2,4; превод наш.

⁴⁴ Ireneo di Lione, *Contro le eresie*, III, 20,2; превод наш.

⁴⁵ Bernardo di Chiaravalle, *Discorso 1 per l'Epifania*, 1-2; превод наш.

⁴⁶ 2 Кор. 5:14-15.

⁴⁷ Рим. 14:7-8.

⁴⁸ Гал. 2:20.

В този дух е едно и също нещо да умреш за Христос и да кърмиш дете. „Защото Негово творение сме ние [всички], създадени в Христа Исуса за добри дела, що Бог е предназначил да вършим.“⁴⁹

В това притежание на Бог, на Когото човекът признава, че принадлежи, защото всичко му идва от Него, той Го открива като историческа случка. Всичко е, следователно, преживявано от избраника като динамика на тази принадлежност; следователно, в християнския народ, ритуално съставен, всичко се превръща в почти сценична очевидност (няма нищо, което да остане незаложено на карта, няма нищо, което да не послужи, няма никаква връзка, която да сниши ръста на душата и на сърцето); всичко се превръща в една почти сценична очевидност, тоест драматична, а драматичността характеризира християнския народ винаги. Всичко е дело на Христос, чрез диалога с Христос и с начина на Неговото присъствие, с тези, които са близо до Него, или с тези, които са чужди: диалог и отговор.

Нямаме нито срам, нито колебание да кажем, че сме различни същества: притежаваме начин да виждаме и да възприемаме действието, който е напълно различен от този на другите хора.

Когато на 30 май идентифицирахме живота в препоръката за просенето, върховната нужда, която човекът има в най-живото съзнание, че принадлежи на Христос и на Бог, говорихме за молитвата като върховен израз на нашата свобода, защото молитвата е признаването на Битието, от което всичко е създадено.⁵⁰ Това дава могъща способност за позитивност на всичко: на всичко, дори на смъртта. На отчаяния вик на пастор Бранд, в едноименната драма на Ибсен (колко пъти цитирана!): „Отговори ми, о, Боже, в часа, в който смъртта ме повлича: не е ли впрочем достатъчна цялата воля на един човек, за да придобие дори само една струйка спасение?“⁵¹ отговаря смирената позитивност на св. Тереза на Младенеца Исус, която пише: „Когато съм изпълнена с любов към ближния, сам Исус действа в мене“.⁵² Това е фразата, в която Аз-ът на св. Тереза на Младенеца Исус признава Неговата стойност с твърдението, че цялото ѝ благо, нейната способност за добро, както и целият ѝ живот, е на възплътения, умрял и възкръснал за нас Господ. „Когато съм изпълнена с любов към ближния, сам Исус действа в мене.“

2. Целта на принадлежността

За какво е родена тази нова твар? За какво Бог се намеси и се намесва в света, за да реализира тази нова твар? Да обмислим, тоест, целта на принадлежността.

Първото нещо, което видяхме днес, е, че принадлежността към Бог трябва да се превърне в принадлежност към Христос и че с това влиза в света един нов човек, едно различно създание (когато, в първите години от семинарията, чувах тези думи: „нов човек“, не ги разбирах и не ги разбрах добре дори когато излязох оттам; щях да ги разбера после, времето е ценно като Божи инструмент).

⁴⁹ Еф. 2:10.

⁵⁰ Тук се има предвид срещата на Светия Отец Йоан Павел II с църковните движения и новите общности. Площад „Свети Петър“, Рим, 30 май 1998 г. Срв. L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Generare tracce nella storia del mondo*, цит. пр., pp. 7-11.

⁵¹ Срв. Хенрик Ибсен, Бранд. *Драматическа поема в пет действия* (1866). В: Бранд. *Пер Гюнт. Стълбовете на обществото. Призраци. Народен враг*, Хемус Груп, София 2016, прев. Евгения Тетимова, с. 206: „Каж ми, Боже, в смъртния ми час – / не е ли волята ни – quantum satis / достатъчна за нашето спасение?“

⁵² Света Тереза на Младенеца Исус, *История на една душа. Написана от самата нея* (1873-1897), Кармилски манастир „Свети Дух“, София 1995, прев. Сестри Кармилитки, с. 145.

а) За славата на Отца

Новата твар е родена, за да може тайнственият план на Отца, чрез Христос, с Неговата безусловна отдаденост на Отца, да бъде изпълнен. Христос, със Своята безусловна отдаденост на самата Тайна, променя и мен с цялата безкрайна човешка тълпа, която според тайнствения план на Бог се стича, за да влезе в реката, чиито води са историята на спасението, поради което всичко, което се разкри с Евреина от Назарет, да се влее в морето на Христос: за да се изпълни тайната на Отца в мен и следователно, в света. Това е причината, поради която Отец е създал човека, защото пожела да бъде признат от нищожеството, от нищото. Тази абсолютна безвъзмездност – в която се разполага действието на съзнателното същество, тоест създание, което признава, че само Бог е – е намерила така възможна модалност, за да умножи неопределено тази парадоксална среща.

Първата дума, която може да се каже като цел на необходимостта да преживяваме съзнанието за принадлежността, е тази: „славата на Отца“, в която става ясна връзката между Битието и нищото, между Бог и създанието (винаги подчертавайки, че Аз-ът е самосъзнанието на целия Космос, на Сътворението).

Тайната е създала тайнствено, пожела е диалог с нищото, с просяка. Ние сме нищо. Тайната е създала тайнствено, пожела е диалог с нищото поради онова немислимо и от нас неопределимо единство между волята на Бог, Който пита човека: „Кой съм Аз за теб?“, и човека, който казва: „Ти си всичко“, или: „Не Те признавам, не знам Кой си. Аз съм свободен“. Само първият израз е правилен, верен е, не е лъжа. Затова, казахме на площад „Свети Петър“ на 30 май, истинският човек е просякът.

Тайната е създала тайнствено, пожела е диалог с нищото, с просяка, за Своята слава – за славата на Бог. Това са неща, на които долавяме направата, значимостта, величието, но не разбираме как се случват. Това „как“ ще бъде осветлено във вечността; засега започва да бъде поне заглавието на един проблем, чиито фактори се изясняват.

б) Един нов народ

Този просяк, кръстеният човек, не остана един, а стана *quasi arena in litore maris*,⁵³ един народ стана, „етническа единица *sui generis*“, казваше нашият Павел VI.⁵⁴ Този народ е създаден от някои, които се отразяват и разпростират върху мнозина, които Бог им дава; народ, впрочем, който е създаден и воден от Бог чрез някои, които Бог оставя да се отразяват с разширяваща се сила.

Този народ, в своя връх, е сакраментален знак на присъствието на Христос („сакраментален знак“ означава, че знакът не само се отъждествява в пространството с Тайната, но и че съдържанието, на което е знак, се осъществява, осъществено е). Затова има сетивен, видим, осезаем аспект, аналогично на това, което Бог направи във въплъщението, въплъщавайки се. Ако не е въплътена реалност, не е мястото, където Бог действа като Христос. Човешкостта на Исус от Назарет, която бе призвана да е съпричастна с тайната на божествената природа, се удължава, за да се случи модалността, която Отец е установил, в една сетивна, видима и осезаема реалност: народ, който има интелектуален и емоционален аспект. Това е мистичното Христово тяло, тоест осезаемото Христово тяло, в което невидимата божественост влага бичове, които Отец дарява на Сина. Тази инвазия ражда хора с нов манталитет и нова плодовитост.

⁵³ Бит. 22:17: „както пясъка по морския бряг“.

⁵⁴ Павел VI, *Проекцията на Свещената година в бъдещето на Църквата*, генерална аудиенция, 23 юли 1975 г., в-к „Осерваторе Романо“, 25 юли 1975 г., с. 1.

„Онази благодат, която направи от Църквата Тялото Христово, да направи така, че всички членове на братолюбието [тоест на любовта, всички членове на мястото, където Бог е показал, че обича хората] да останат компактни и да устояват в единството на Тялото. Нека бъде тази нашата молитва“;⁵⁵ казваше св. Фулгенций от Руспе.

Ние, християните, водим началото си от Църквата, място на Христос днес, на свободната инициатива на Духа Христов, Който прави жива, разбрана и искана принадлежността към Него. Историческото условие този преход да се случи („историческото“, „фактическо“ условие) е *харизмата*. Харизмата е намеса на Духа Христов, за да увеличи принадлежността към Христос в света: тя е даденост на историята, в която се раждаме, в която Духът ни изненадва, това, в което Отец ни е поставил. Планът на раждащата Тайна, на Отца, ни е поставил в определен курс, на определен път в Църквата, въвел ни е във факта Христос, направил ни е съпричастни, правейки ни Негови като познание и като привързаност. Харизмата остава така братолюбието, което Христос изпитва към нас, правейки ни Свои: Свои като съзнание и като привързаност, тоест като манталитет и като начин да посрещаме и реализираме човешката емоционалност.

Новостта е впрочем в разбирането по какъв начин Христос, Духът Христов, цели да извърши в нас един *различен манталитет*, начин да виждаме, но и да преценяваме и да извличаме последствия от тази преценка, начин на познание в пълния смисъл на думата, различен и нов, и *начин на привързаност* в по-разширения смисъл на термина, който да позволи ясно и истинско познаване на нашата връзка с всяко нещо, но най-вече, различна модалност на динамика, на вибрация на самата природа на естествената любов.

Ние, християните, водим началото си от Църквата, място на Христос днес, на свободната инициатива на Духа Христов, Който прави жива, разбрана и искана принадлежността към Него. Това указва един дълг, един изконен закон на нашето съзнание, който стига до целия кръг на хоризонта на човека.

с) За човешката слава на Христос

Целта на всичко това, целта, поради която новият човек влезе в света, е човешката слава на Христос. Инвазията, която Христос прави на реалността, е по човешки неатакуема, но като създава физическа ситуация като едно тяло – в отделния човек и в групата, в общността, – е физически преследваема именно поради истината и любовта, които Христос предизвиква, поради силата на истина, поради величието и верността на любовта, която Христос предизвиква.

Това, което вече се е случило, може, наистина, да се случи отново, както казва Елиът, когато говори за необходимостта християните да създадат олтара, да изградят олтара, който враговете ще разрушат; след това разрушение ще последва друго време на изграждане. Докато Бог иска, тази алтернатива ще я има.⁵⁶

Затова за християнина – и това е важно като умствен критерий и като истинско качество на любовта – я има невъзможността за наслада от хегемонията, от вземането на властта, защото това е на Бог, Бог е Този, Който го отбелязва.

Във всеки момент от развитието на това Тяло е възможно гонението, но и възход на човечеството, което да стане така изпълнено с долавянето на присъствието на Христос, на чудото като морална промяна и на един естетичен ангажимент. Заедно с истината, призната от интелекта, това човечество може да накара да се роди едно ново общество, което

⁵⁵ Св. Фулгенций от Руспе, *Ad Monimum libri III*, II, 11-12; превод наш.

⁵⁶ Срв. T.S. Eliot, “Coro VI”, in Id., *Cori da “La Rocca”*, pp. 87-89.

може да има достъп до такова ниво, че да се окаже обикновено неразбираемо за човека и неговата мярка. Това е общество, което може да изглежда като сакраментално в историята от много гледни точки, като средновековната, в известна част от средновековната история.

Изконният смисъл на Космоса (в който е тази човешка история), който се „случва“ в целия ход на живота на този народ – който върви от Андрей и Йоан чак до Сина Човеческий, Който ще дойде в последния от дните, – е Исус от Назарет, на Когото Отец дава всичко в ръцете.⁵⁷ Отец е Този, Който избира народа, признава неговата святост в тези, които признават изпълнението на Неговия завет, в тези, които вижда да преживяват интензивно принадлежността към Него (както, например, Анна и Симеон, сред остатъка от Израил, Мария и Йосиф...). Понеже обаче Отец даде на Сина всичко в ръцете, произходът на званieto на индивида, началото на народа на Църквата и неговото изпълнение е един човек, Исус от Назарет, присъствие за мен на Битието, на Тайната, на Бог. Това е реалност, започнала преди две хиляди години. Затова животът на християнина е памет, като динамика, и е увереност, тоест надежда, в обещанията, които Исус въвежда, за да бъдат осъществени във всеки човек, когото Той е призовал. Мисля това винаги когато, в *Ангел Господен*, казваме онази прекрасна молитва, в която молим Бог ние, които чрез известието на ангела сме узнали за Неговото възплъщение, за Неговата смърт и възкресение, да станем съпричастни на Христовата слава. Славата на нашите действия, тоест формирането на принципа, по който живеем, на Присъствието, на Което сме отдадени, е в един човек, Исус от Назарет, затова наречен Христос, като Месията, Когото евреите очаквали: а пък то, за да спасят народа, Го убили.

Този нов Аз познава по различен начин, привързва се позитивно към всички същества, в рамките на една граница (границата, поставена от Сътворението, тоест според тяхната изначална природа), във всичко, което прави в зависимост от плана на Бог, тоест на Христос.

За един християнин е нужно впрочем да обича Христос. За съзнателния християнин, който приема всички неизбежни обстоятелства от своя живот като израз на принадлежността към Тайната, към Бог, израз на съзнанието за тази принадлежност, е нужно всичко да се доведе и да се роди, да възникне, от обичането на Христос. Следователно, любовта към Христос е начинът на динамиката на всички отношения с всички неща, с всички хора, тя е критерият и мярката на всичко, целта на всяко действие: любовта към Христос има за следствие справянето с всичко според манталитета на Христос, придобиването на манталитета на Христос, действащото според манталитета на Христос.

Има проблеми, повърхностно сочени, които съставляват фундаменталните фактори на социалния живот, на човешкия живот в обществото: трудът, емоционалният проблем (удовлетворяването на емоционалния проблем), справедливостта. Трите думи, в които се опитахме да идентифицираме целия плам, способността за дейност, целия ангажимент на човешката свобода – труд, привързаност, или емоционален проблем, справедливост, – са теми, които вече по някакъв начин са били засегнати и на които вече знаем известно развитие; но надявам се, ще бъдат задълбочени в живота на нашите общности.

d) *Преход към изконния смисъл: вяра, надежда, любов*

Последна забележка. Казахме, че е нужно да обичаме Христос при всички неизбежни обстоятелства от нашия живот, по начина на Неговата динамика и по начина на Неговата емоционалност. Така е възприеман крайният преход на съзнанието за принадлежността към смисъла

⁵⁷ Сrv. Иоан. 17:1-10; Мат. 11:27; Лук. 10:22; Иоан. 16:15.

на битието, на Космоса и на цялата история, който е Страшният съд. Никой не знае деня на този Съд, знае го само Отец, Тайната като начало. Отец е Този, Който установява тайнствения план, в който историята на християнския народ познава добри и лоши времена, аналогично с хода на историята на еврейския народ. Това е, или трябва да бъде, много очевиден принцип в живота на един християнин.

Най-очевидната разлика на човека християнин като манталитет (сиреч като интелект и привързаност, защото една характеристика на християнското възприемане, на християнския манталитет, е тази да указва дълбоката, изначална връзка между познаването и обичането; поради което ние казваме, обикновено казваме, че споделената любов и следователно, едно приятелство може да възникне само от една преценка: любовта, която не произтича от преценката, не е човешка), най-очевидната разлика на човека християнин, като манталитет, тоест интелект и любов, от тези, които не принадлежат на Христос, е фактът, че той преживява условията на съществуването и на историята, изхождайки от позитивна увереност относно всичко: невъзможно е да поддържаме тази позиция, ако не в християнското събитие.

Да помислим, например, за родители при загубата на дете или за една християнска общност, отначало ентузиазирана, а после станала безформена, както вече някои от първите, описани в Откровението от св. Йоан („Зная твоите дела: ти не си ни студен, ни горещ; о, дано да беше студен или горещ! Така, понеже си хладък, и нито горещ, нито студен, ще те изблювам из устата Си. Защото казваш: богат съм, разбогатях и от нищо не се нуждая, а не знаеш, че ти си злочест и клет, сиромах, сляп и гол...“).⁵⁸

Да помислим за нашите семейства, за отделния човек, когато нещо тежко се случва в живота му; винаги е мислел, че за един вярващ животът не може да има толкова трудни противоречия, но сега в изпитанието той клони към утвърждаване на своята надежда. Винаги е увеличаване на светостта, увеличаване на съзнанието за собствената принадлежност, това да приемаме с интелект дори изпитанията, които Бог изпраща, и да разбираме, че Господ ни изпраща това изпитание, за да може обичта към Него, привързаността към Него да расте.

Ако отпадне тази способност за надежда, то тогава също някои църковни преживявания се опитват да си запазят място в света, възприемайки като източник на достойнство и на респект нейните критерии (обратното на всичко това е във факта, че един човек християнин се стреми да утвърждава своята надежда в света). Това би бил симптомът на една принадлежност към Христос, която се изпарява, и за нея отеква драматичният въпрос на Христос относно онзи ден и онзи час, които дори Синът не знае: „Но Син Човеческий, кога дойде, ще намери ли вяра на земята?“.⁵⁹

Това е основният тест на вярата! Вярата в Христос е да разпознаем присъстващия Христос, основа на нашата надежда: при всички случаи, дори пред смъртта. Така е замислен крайният преход към смисъла на битието на Космоса и на цялата история, който е Страшният съд: крайният преход към смисъл, тоест крайният отговор на целия проблем за принадлежността. А да стигнем до това ниво, до разпознаването на изконната цел на принадлежността, е награда, това е награда, която проверява и утвърждава, утвърждава и проверява великата стойност на принадлежността като дума, която ни кара да узряваме в душата.

Това да бъдеш християнин е да принадлежиш на Христос, на това „как“ личността на Христос се е показала на човека. Фигурата на Христос се изразява, разширява се в исто-

⁵⁸ Откр. 3:15-17.

⁵⁹ Лук. 18:8.

рията на един народ. Нашата принадлежност към Христос съвпада впрочем с тази към Христовия народ, към Божиата църква. А нашият начин да преживяваме Божиата църква е харизмата.

Св. Павел казваше на ранните християни от Солун: „Бог ни определи не за гняв, а за да придобием спасение чрез Господа нашего Иисуса Христа, Който умря за нас, та ние, будни ли сме, или спим, да живеем заедно с Него. Поради това увещавайте се помежду си и се назидавайте един другото, както и правите. [...] Винаги се радвайте. Непрестанно се молете. За всичко благодарете; защото такава е спрямо вас волята Божия в Христа Иисуса. Духа не угасяйте. Пророчествата не унижавайте. Всичко изпитвайте, о доброто се дръжте“.⁶⁰ Това е откритието на християнската култура. В малката първоначална „Студентска младеж“ дефиницията за култура, която дадохме, веднага беше този текст от св. Павел: „Пророчествата не унижавайте. Всичко изпитвайте, о доброто се дръжте“. Но защо да сравняваме всяко нещо с тази среща, така че стойността да бъде дума, приложима към него? Това е вечното откритие, което се ражда от това да принадлежим към Христос, от принадлежността към Христос: чувствителност към всички неща.

Онази позитивност, за която намекнахме оде, е чувствителност към всички неща, съпричастност, тоест, с *caritas*, с безвъзмездността, с която Бог е видял всичко и е направил всичко, и прави всичко за Своето създание.

Друга молитва на Църквата от съботата на V седмица от Великия пост казва: „Боже милостиви и верни, Който създаваш съществуването на човека и го обновяваш [с пика на Авраам, който се развива и се развива в историята на еврейския народ, Бог очаквал мига на Своя тотален отговор на верността, която била в Неговия народ, епохата, в която Христос дошъл: Бог стана човек, Христос дойде, това е обновяването на човека, на съществуването на човека], погледни благосклонно народа, който си избрал, и призовавай, без никога да се уморяваш, към Твоя завет нови поколения, за да могат, според Твоего обещание, да се зарадват да получат в дар онова достойнство на Божии чеда, което надвишава, отвъд всяка надежда, самата възможност на тяхната природа“.⁶¹

И тази молитва на Църквата е именно обобщение на това, което християнинът трябва да има като съдържание на самосъзнание и като линии на негово задълбочаване, като познание на това, което се е случило, и като емоционално присъединяване към Христос. Защото ако проблемът на човека е любовта към Отца, любовта към Тайната, проблемът на човека християнин става любовта към Христос. Но любовта към Христос е начинът, по който Тайната пожела да възпитава човечеството: впрочем чрез онова, което ние сме докоснали, което ние докосваме, защото любовта към Исус е съзнателна любов, голяма чувствителност към Неговото Тяло, а любовта към Неговото Тяло, чувствителността към Неговото Тяло, е животът на нашите общности.

⁶⁰ 1 Сол. 5:9-11.16-21.

⁶¹ „Начало на литургичното събрание“, събота от V седмица на Великия пост *In traditione symboli*, в *Ежедневен амвросиански литургийник. Адвентно, Рождественско, Великопостно, Пасхално време*, том I; превод наш.

Събрание и обобщение

Джанкарло Чезана: Снощи проведохме традиционната работа по възобновяване в хотелите; тази година събранията наистина положиха усилие да съберат в един въпрос проведената дискусия. Първа бележка: почти всички пристигнали въпроси засегнаха първата лекция; това означава, че втората трябва да бъде прочетена и подхваната внимателно, като се има предвид нейната централност и сбитост. Първият въпрос е този: по каква причина тази година беше привилегирован терминът „принадлежност“ след настояването от миналата година върху термина „познание“?

Луиджи Джусани: Настояхме върху термина „принадлежност“, защото съдържанието на познанието е най-вече култивирано и доведено до изказ, тоест предадено, от един критерий, който се нарича също „манталитет“, присъщ на това, на което принадлежим. Независимо дали съзнаваме това, или не, начинът, по който чувстваме, виждаме, преценяваме, идва от това, на което принадлежим. Именно поради това не се прави християнство, не можем да се наречем „християни“, ако, с Божията помощ, не се стараем да гледаме нещата, всички неща – от собствения живот, но и от света, като ужасните извънредности от тези дни, – и молейки се на Бог, не ставаме способни да им отговорим с критерий, който сме получили от Църквата, на която принадлежим.

Стефано Алберто (дон Пино): Това е въпрос, който беше задаван много пъти: „Може ли да се обясни по-добре връзката между принадлежност и свобода?“. Защото, според общия манталитет – така написаха приятелите ни от един хотел, – принадлежността, това „да-сме-на“, е смятана за отрицание на свободата. Докато ти говори за свободата като съществен фактор и първо следствие на принадлежността. А и: „Защо има бунт срещу възприемането на Аз-а като принадлежащ?“.

Джусани: Ако принадлежността е зависимостта, това, че сме били създадени, съзнанието, че сме още създавани, непрестанно създавани от Създателя, от Бог, от Тайната на Бог, какво сме получили от Тайната на Бог? Всичко! И следователно, също това, което ще може да се нарече „свобода“. Така принадлежността е източникът на свободата. Това може да бъде осъществено малко или много; но за да е малко или много осъществено, зависи не само от свободата, но и от друг фактор, който е волята на Тайната, тайнствената воля на Бог. Така или иначе, струва ми се, че е изчерпателно това да ви кажа, че ако принадлежността указва фактора, който ни е дал и ни дава битието, енергията, която представлява в нас нагласа на свобода, ни идва от принадлежността. Свободата, наистина, не създава себе си.

Чезана: Но щом е така, защо се бунтуваме толкова?

Джусани: Бунтуваме се толкова много преди всичко защото не познаваме термините на въпроса, не знаем какво е свободата, никога не сме разсъждавали върху това. Думата обаче е използвана от всички, защото е дума, която възниква от нашия опит (всички неща, засягащи човека, трябва да бъдат улавяни в опита, който човекът преживява). И всички я използват според теорията на гледище или на интерес, или на власт. Но като „изчистим“ тълкованието на думата и

като стигнем до нейната същност, на мен ми се струва, че свободата е (както казахме преди две години) да признаем Този, Който ни дава битието, Този, Който ни прави, Този, Който ни създава, и всичко, което искрено и активно сътрудничи, което е взето от Бог като инструмент за осъществяване на Неговите идеи относно нашия живот, Неговите представи относно нашето съществуване. За да бъдем изчерпателни, това ни принуждава да кажем: свободата е да признаем, че Бог е всичко във всичко, сякаш Бог е създал света и Сътворението, за да предизвика нищото, за да предизвика небитието (това е така да се каже, но не мога да намеря по-добри изрази, за да дам да се разбере какво е свободата, какво е Сътворението), сякаш Бог е пожелал Неговото създание да бъде реалност, която да признае, че Той е всичко, като ехото от една слава, която е вътрешна за Тайната.

Последният аспект на поставения въпрос е относно това защо се бунтуваме. Почти е смешно да си поставяме този въпрос, защото ние не докосваме, не можем да изчерпим Тайната, връзката между Тайната и създанието. Напоследък, по мое мнение, е неизразимо от нас това защо човек отхвърля най-голямата очевидност, която имаме. Това нещо става още по-спешно и належащо, защото когато помислим за демона (*daimon*), възстаналия ангел, който неслучайно може да се определи като някой, който не признава, че е бил създаден от Друг („Не, не Те признавам, битието не си ми го дал Ти“), на нас ни изглежда като отричане, лъжа, която се оказва отричане. Има един аспект от тази ситуация, която остава цялата покрита с тайна; с други термини свободата не може да се дефинира. Бунтът не може да бъде обяснен; обясним е само като мрачно мълчание пред себе си пред последната врата, която е тази на това да се чувстваме създадени, да се чувстваме направени: „Не Те признавам“. Но нищо не може да елиминира онова, което е преди това, че Бог е всичко във всичко; Битието е всичко във всички същества.

Чезана: Как избягваме изкушението от хегемонията в историческата отговорност, която християните имат?

Джусани: Избягваме хегемонията като мотив на собствения ангажимент, когато не се ангажираме с жаждата за успех, дължаща се на самолюбието или егоизма, или на интерес (егоизъм или интерес); тогава противоборството между хегемония и историческа отговорност намира своето решение. След като казахме това за хегемонията, която е *hýbris*, който изплува от сюжета на насието, което доминира нашите дни (за съжаление!), да обърнем внимание на историческата отговорност на християнина. Нужно е друго име, за да я посочим, не хегемонично желание за личен успех, на собствената гордост, като удовлетворяване и като събиране на неща, които ни интересуват. Историческата отговорност на християнина е друга: дадена от факта, че любовта към Христос, която в Църквата се споделя, любовта към Христос, която лично превзема нашата душа, води до ангажимент с различно наименование, от различно естество: това е нашата заинтересованост от живота на другите, на всички хора, като използваме всички криви и инструментите, които Бог оставя човека да намери и които са правилни – правилни! Но братолюбието, което ни подтиква, не е, не може да бъде назовано като стремеж към хегемония. Християнинът трябва да се стреми да се сражава за своята вяра или за свободата, и справедливостта към другите също стараяйки се да получи места във властта; но ако не ги постигне, не е било негова цел, не е негов изконен дълг да успее в това, защото обстоятелствата, в които Бог го оставя, поставя го да действа, могат да не го позволят. Дори Исус, Който дойде, за да положи мира в света, беше елиминиран!

Дон Пино: Има сега един по-особен въпрос, който се отнася до един пасаж от първата лекция: „Какво означава, че дори справедливостта трябва да бъде съдена от закона за принадлежността?“

Джусани: Справедливостта не е нещо, което е във въздуха, небесно тяло, не действа във въздуха без активен субект. Затова един човек, който съди друг човек, трябва да може да го направи със съзнанието, което следва един Божи закон, защото този човек принадлежи на Бог като мен и като теб. Но ако има съзнание за това, не може да съди човек, за да има от него политическа изгода, например, или за да прави кариера в магистратурата. Затова аз смятам, че е много тежко и трудно да спазваме, да се подчиняваме на Божия закон в много неща, както за мен, свещеника, така и за този, който е съдия (макар че не работя като съдия от нашите съдилища, пред Бог мога да го направя: изповедта е това, нали?). Има един детайл, който изплува на повърхността и който дава да разберем, че има нещо гнило: това е отсъствието на любовта към личността. В този смисъл цитирах фразата от Ницше („От очите на вашите съдници гледа винаги за мен палачът със своя хладен меч“).⁶² Също защото е винаги – винаги! – срещу изконния, истински интерес на обществото, ако един съдия, който представлява обществото в това трудно положение, изхожда с привидно ожесточен, прекален прочит на диктовката на кодекса, без да има предвид нещата, които казахме: онази зависимост от Бог, която е негова.

Чезана: От друга страна, може също да се каже, че понеже принадлежим винаги, или на Бог, или на мамона, както беше казано, най-вече ако човек не забелязва това, съди според доминиращата власт.

Джусани: Разбира се! Обаче доминиращата власт „успява“ – чрез всички свои средства, все по-завладяващи личността психологически, все по-способни да въведат общо измерение за всички, в много неща, – ако ние не принадлежим вече на нещо, не временно, а като оценка относно нас: относно какво сме и какво правим на света, както вчера чухте от фразите на първите Апостоли, св. Йоан, св. Павел: „Никой не живее за себе си, никой не умира за себе си“; но „ако човек умира, умира за Господа и ако човек живее, живее за Господа“.⁶³

Чезана: Въпросът, който сега чета, описва разпространена ситуация и е изразен с леко елементарни, обаче ясни термини: „Има едно уравнение, което ме кара да потреперя. Богът на Авраам, Който се проявява в Христос, Който продължава в Църквата и Който ни застига с твоята харизма, се възплъщава в хора, ръководители от моя град, на които да се подчинявам: това ми е проблем. Какво означава да принадлежа, подчинявайки се на тези хора?“

Джусани: „Послушание“ е дума, която ще трябва да изплува широко на повърхността в размишлението, така както я въведохме тази година. Защото ако човекът се ражда от Друг – ако аз съм създаден от Друг, – очевидно трябва да се подчинява на Този Друг. Ако е поставено пред Това, от Коего произтича, послушанието е добродетелта, която осигурява развитието на онова, което е дадено на него. Обаче на послушанието дълбоко и остро се възразява, най-вече като изкушение на нашата съвест, в епоха като нашата, в която даденостите и събитията на съвестта, естествена и разкрита от Бог, от Исус, са абсолютно неспазвани, тоест неразбрани

⁶² Сrv. Фридрих Ницше, *Тъй рече Заратустра*, цит. пр., с. 85.

⁶³ Сrv. Рим. 14:7-8.

и следователно, пропускани, защото се явяват като отрицания на нашата свобода, на свобода или на наслада, и изглеждат противоречащи на съществуването. Но именно на Това, от Коего ние зависим, на Това, Коего ни е създало, именно на Него ние дължим послушание. Защото нищо от теб не е твое, изначално твое, всичко ти е било дадено. И ти е било дадено не без интелект и любов. Отец, Който е на небесата, има относно теб един план; това, което ти е дадено, за да живееш и за да съществуваш, е белязано от „щрихи“ в своето развитие – в какво се състои и как трябва да бъде използвано: и това са законите, моралните закони (моралният закон не е измислен от човека, а е създаден от един човек, който има съзнание за своя произход). В началото биват посочени явленията на развитие на способностите, които човекът трябва да има. Затова послушанието като добродетел е присъщо на християнина. Действително, Христос стана послушен до смърт, и то до смърт като кръстната. Всичко в нашия живот сякаш е направено, сякаш говори срещу тази дума. От друга страна, критерият, по който ние преживяваме нещата, това, което желаем, как се стремим да имаме това, което желаем, това, което ни е полезно, това, което ни се показва като хубаво, критерият (видяхме го и през тези дни) е изконно на Друг. Послушанието е да правим нещата с критерия на Друг. Щом човекът е създаден от Бог, целият му живот зависи от Бог. Затова започнахме, преди три години, на Упражненията, казвайки: „Бог е всичко във всичко“. Но в модерния манталитет работникът, тоест човекът, човекът, който работи, оформен, създаден от Бог, изтъкан от Бог, присъстващ в него от началото, някак си е изоставил началото: началото е някак си приемано за даденост и така се замъглява във времето, докато си отиде. На негово място, още от детската градина, в съучениците, до университета, все повече, все повече с тежест, „светът“ – казва Христос – предявява своите оценки, своите покани, своите съвети и своите атрактивности. И ставаме големи, струва ни се, че ставаме големи, именно защото, тъй като сме забравили своя произход, вървим срещу един дълг, срещу дълга. Да не се подчиняваме на никого, или по-точно, да не се подчиняваме на баща си и на майка си, да не се подчиняваме на миналото, на предложенията, които въз основа на миналото чувстваме, че искаме да направим, да осъществим, да не се подчиняваме, стана класическо за човека. Разрезът с миналото е геният на министрите на образованието от нашите правителства.

Чезана: От друга страна, който се подчинява, търси харизмата, тоест търси началото, а който припомня, не припомня за себе си, припомня за харизмата, за това, което е признато от Църквата.

Джусани: Благодаря ти за тази забележка, защото докосна едно много интересно заключение, което засяга проблема за послушанието към Църквата и към Движението, което сякаш много пъти не пасва, не е убедително. Но е убедително, това, което вие чувате от нас, съразмерно с вашето простодушие и искреност. Иначе Бог трябва да е сгрешил да стане човек! Защото ако не беше станал човек, нямаше да ги има всички тези последствия. Обаче, както казваше св. Григорий Богослов: „Ако не бях Твой, Христе мой, бих се чувствал пропаднало създание“,⁶⁴ не бих бил човек, защото това да съм човек си го дал изцяло Ти. Бог поиска да дойде да говори сред отчаяните, но и разединени човеци, дезориентирани поради объркване; Бог стана човек, човек сред нас: както преди две хиляди години, и сега е сред нас. И е тук изходната точка. Христос можеше да каже и да помисли като човек: „Аз съм тук завинаги, Отец ми даде в ръцете целия свят, а Аз съм тук, за да го спася ли? Но ако приемеш да умреш, ако приемеш да

⁶⁴ San Gregorio Nazianzeno, “Carmina”, II/I, carme LXXIV, vv. 4-12, in *Patrologia Graeca*, XXXVII, Paris 1862, coll. 1421-1422; превод наш.

бъдеш разпънат на кръст, после какво ще стане?“. Следователно, там е, при това положение си е представил като настоящо битие, според Своя идеал, идеала, който Отец, Божията Тайна Му била насадила в човешкото сърце, в Неговото човешко сърце: замислил това велико нещо, което е Църквата; Църквата, която започва да се проявява, когато двама или трима се съберат в Негово име (и това е принципът на нашето братство, на Братството). Но ръководителят на твоята общност може да бъде бедняк, може да не му се даде петак. И все пак ние сме свикнали да нямаме това възражение от Бог и също от Папите, с които се запознахме, които бяха много добри, наистина вярващи и умно вярващи. Така както Църквата, с още по-голяма сила движенията в Църквата, всичко, което е съпричастно на Църквата: епархии, енории, движения, всички тези три неща още по-ясно заявяват, че Божието Слово и Божията благодат са проводени от треперещи ръце, както когато човек е на седемдесет години и тогава ръката трепери: и човек взема Хостията от ръката, която трепери, както е трябвало да я взема, когато ръката е била изправена! Но Църквата струва, защото Христос я е създал и доколкото Христос не може да я изостави; защото Духът слезе върху Апостолите и Богородица, в началото, и се отдаде на цялото човечество: Христос остава тук за всички, до края на вековете.

Така в общностите някои имат роли; потребността е това, което казват да се прави, да бъде свършено еднакво с онова, което всеки християнин, като дълг на ролята или дори на братолюбието, на отношенията, трябва да уважава и обича свършено. Послушанието е най-тежкото нещо за рицарите, за монасите и за миряните в движенията.

* * *

Бих искал да ви оставя едно пожелание. В края на краищата това, което чухте, може да бъде неразбрано, но все пак ви го отправям, защото не мога да ви кажа друго по-добро.

Пожелавам ви в живота, тъй като сме срещнали това велико нещо, което е Божия благодат, както сега чуваме да ни се казва естествено и спонтанно на всички места, където някой от нас е... Чрез благодатта, която ни беше дадена с тази среща, има, наистина, потенциал у вас, който Духът е сложил, скрито или по-явно, според историята на всеки, способност, която Духът е сложил у вас, да свидетелствате за Христос, което е единственото нещо, което светът очаква, защото където е Христос, там отношенията са мир, единство и мир, включително тези между съпрузи (единство и мир трябва да бъде също биномът на семейството; но за всички е така)... Така или иначе, каквато и да е формата на призвание, ви пожелавам в това велико нещо, чрез това велико нещо, което Господ ви е дал, ако то стане все по-лично, тоест все по-послушно (защото и персонализацията е интелигентно придвижвано напред послушание), да срещнете баща, да преживеете опита с бащата. Защото първата принадлежност, физиологично и социално, и също в собствените очи, е тази на родителя. Бог ни е даден чрез баща и майка.

Всеки от вас наистина да преоткрие величието на тази роля, която не е роля, това е положението, в което човекът гледа, вижда Бога и Бог му поверява това, което Му е на сърце; баща и следователно, майка, защото е едно и също, не са две духовно различни функции; само материално нещата се променят, когато един има някакъв предел, а другият – друг предел. И така, затова аз поисках да дойда тук да ви поздравя. Да преживеете опита на бащата; баща и майка: пожелавам го на всички водачи, на всички ръководители на вашите общности, но и на всеки от вас, защото всеки трябва да бъде баща на приятелите, които има там, трябва да бъде майка на хората, които има там; не придавайки си вид на превъзходство, а с резултатно братолюбие. Никой, действително, не може да бъде толкова

късметлия и щастливец, както мъж и жена, които се чувстват направени от Господ бащи и майки. Бащи и майки на всички, които срещат. Спомнете ли си – както го описва втората книга от Училището на общността, – когато Исус, вървейки през полята със Своите Апостоли, видял близо до едно село, което се казвало Наи‘н, една жена, която плачела и хлипала зад ковчега на мъртвия си син? И Той отишъл там; не ѝ казал: „Ще ти възкреса сина“. А: „Жено, не плачи“, с нежност, утвърждавайки нежност и любов към човешкото същество, които не могат да бъдат сбъркани! И наистина, след това, ѝ предал също сина жив.⁶⁵ Но не е това, защото чудеса могат да правят и други, но това, това братолюбие, тази любов към човека, присъща на Христос, няма никакво сравнение в нищо! Да вървим.

⁶⁵ Сrv. Лук. 7:11-17.

ИЗКАЗВАНИЯ, ОБРЪЩЕНИЯ (2000-2004)

От 2000 г. духовните упражнения на Братство „Comunione e Liberazione“ не били повече водени от дон Джусани. Също формата на видеоконференцията била станала твърде тягостна поради влошаването на здравословното състояние и „дългата реч“, както се изисква за едно размишление, или лекция, му била забранена. Било огромна жертва за този, който бил установил, сред причините за липсата на отражение на вярата върху живота на модерния човек, освен отсъствието на основания, с което християнското послание било предлагано, неспособността да я предаваш като отговор на човешките и конкретни въпроси на съществуването.

Все пак, както било обичайно за него, не се предал и продължил да изразява, под различни форми, това, което в житейските обстоятелства постепенно откривал, съдържащата на своето самосъзнание, размишленията, които четивата, музиката, събитията му предизвиквали, реакциите и оценките върху общия живот, винаги остро усещан. Това били изказвания на конгреси, четенето на които било поверено на неговите сътрудници, интервюта и статии в национални всекидневници, послания към общностите в особени случаи или съпровождащи сбирки, писма до Братството – тези от 2002 г. и от 2004 г., – телевизионни репортажи. След атентата срещу италианските войници в Насирия и след погребенията в Рим, които пробудиха единодушно трогване, директорът на Tg2 моли дон Джусани да напише текста на „шапката“ за откриването на изданието от 20,30 ч. В текста, който се излъчва, са коментирани „Античен плач“ на Кардучи, песен XXXIII от „Рай“, оценката на съпругата на генерал Колета и се отправя пожелание, за едно народно разтърсване, за „възпитанието на сърцето на хората“: „Ако има възпитаване на народа, всички биха били по-добре“.¹ Отново Tg2 предава негово размишление в изданието от Бъдни вечер на 2004 г., последното публично изказване, където, между другото, се казва, че „Коледа е любовта на Христос към човека. [...] Едно ново Същество влиза в света“.² Месяц по-рано бил избрал, като текст на Коледната брошура, една фраза от Чезаре Павезе: „Единствената радост на света е да започваш. Прекрасно е да живееш, защото да живееш, е да започваш, винаги, във всеки миг“.³ В молитвата за литургиите за XXIII годишнина (2005) от папското признаване на Братството дон Джусани бил приканил да „рискуваме“ да правим като Христос и бил определил Братството като „мястото, посещавайки което, разбираме веднага какъв е произходът на нас самите“.⁴

Упражненията развили точна логика на дискурс около въпроса за Аз-а и за персонализацията с красноречиви заглавия: Какво е човекът и как да го узнае (2000), Авраам: раждане-

¹ Л. Джусани, Ударът на сърцето, сп. „Tracce Litterae-unionis“, бр. 11, 2003 г., с. 26-27.

² Л. Джусани, Облогът за властта на Бог във времето, сп. „Tracce Litterae-unionis“, бр. 1, януари 2005 г., с. 128.

³ С. Pavese, *Il mestiere di vivere. Diario 1935-1950 con il taccuino segreto*, цит. пр., р. 96; превод наш.

⁴ Л. Джусани, цитиран в А. Savorana, *Vita di don Giussani*, цит. пр., р. 1166; превод наш.

то на Аз-а (2001), Макар и живеейки в плът, живея с вярата в Сина Божий (2002), Събитие на свобода (2003), Предназначението на Човека (2004).

В сбирките дон Джусани участвал от своето жилище, отправяйки в края към участниците, дошли в Римини или във видеовръзка, своя поздрав, с изключение на 2003 г.

Това са почти импровизирани думи, които изразяват контраудара на това, което бил почувствал, и наситени откъм мисъл, емоция, любов към всички, които в големите салони на Изложението в Римини го слушали благодарение на телефонната връзка или го виждали да говори на екраните. Паметни думи („Жено, не плачи“, „Veni Sancte Spiritus“, „позитивността на житието“), много пъти повтаряни от неговите приятели и навлезли в индивидуалното съзнание, оставяйки там незаличим белег. Думи, които, като всички други, накарали да бъде почувстван дон Джусани близо до живота на всеки, тогава и до днес.

След като споделил с други, с лекция или при финалното събрание, воденето на предходните издания, дон Хулиан Карон водил изцяло Упражненията на Братството от 2004 г. При „нашествието“ във видеоконференция дон Джусани проявил своя ентузиазъм и своето убедено споделяне поради това, което бил чул.

Надеждата не посрамя било заглавието на Упражненията от 2005 г., след кончината на дон Джусани на 22 февруари през същата година.

ЗАКЛЮЧИТЕЛНО ИЗКАЗВАНЕ НА ДОН ДЖУСАНИ НА ДУХОВНИТЕ УПРАЖНЕНИЯ ПРЕЗ 2000 Г. „КАКВО Е ЧОВЕКЪТ И КАК ДА ГО УЗНАЕ“ *

Говоря ви... целия ден днес, целия ден вчера, целия онзи ден, цял живот си говорим, защото е наистина вярно това, което се намира в съдържанията на първите наши песни, още от съдържанията на нашите първи песни.

1. „Аз не съм достоен за това, което правиш за мен, Ти, Който обичаш толкова човек като мен.“⁵ Наистина е горчив фактът, че Бог ни е отгледал в братолюбие и живо съзнание за това, което е животът на човека, за това, което е Движението, за цялата Църква, за това, което е краят на човека, целта на човека – като съвпада последната с края на човека, – а ние сме толкова недостойни за това.

„Аз не съм достоен за това, което правиш за мен.“ Помислете как, през всички дни, които минават, аз увеличавам в мен удивлението поради това, което Бог прави! А Бог прави днес, защото е правил вчера! Затова е една нова реалност в света, която е влязла в света; това е нова единица, която е влязла в света на Църквата – поради което можем също, трябва също да добавим, че една нова реалност вътре в Църквата се увеличава, отприщва по-любвеобилно и по-блестящо това, което Църквата е.

Виж, „аз не съм достоен за това, което правиш за мен, аз, който нямам нищо, което да даря на Теб“. Казвам ти обаче: „Ако Ти го искаш, вземи мен“.

2. Премислях през тези дни за цялото огромно количество живот и мисъл, което имаше между нас. Защото е много показателно, че първата песен, която се случи между нас (казвам „случи“, защото е така), дава вече цялото измерение на въпроса – тоест на основанието, – който ни движи; и от друга страна, вече е дала отговора.

Опитайте се да помислите за химна на нашето движение, за онези думи, които продиктува Марета Кампи, с музиката, създадена от Адриана Маскани: „Беден глас на човек, когото го няма, нашият глас, ако няма вече една причина“. Но „трябва да вика, трябва да умолява дъхът на живота да няма край“. Стълкновението, за което говорихме, за което говориха толкова добре на събранието тази сутрин, голямото стълкновение на желанието на живота с емоцията, с ангажимента, с емоцията на чувството, с ангажимента на свободата би могло също да бъде понесено като необходимост, която трябва да се реализира.

„Беден глас на човек, когото го няма“: ако този глас нямаше една причина, би бил измамлив и празен. Затова, ако трябва да вика и трябва да умолява дъхът на живота да няма край, трябва също „да пее, защото живота го има“. Това е безкрайното основание, несравнимо с никоя друга дума. „Целият живот моли за вечността.“ Като ставаме сутрин за един лудешки ден, за един усилен ден, за ден, свободен от особени уговорки, „трябва да пее, защото живота го има; целият живот моли за вечността“.

Целият живот моли за вечността. Опитайте се да помислите за четирийсет години, в които целият живот е молил за вечността! „Не може да умре, не може да свърши нашият

* Духовни упражнения на Братство „Comunione e Liberazione“, 19-21 май 2000 г., Римини.

⁵ С. Chieffo, «Io non sono degno», in *Canti*, Società Cooperativa Editoriale Nuovo Mondo, Milano 2014, pp. 201-202; превод наш.

глас, за който животът моли любовта.“ Затова „не е беден глас на човек, когото го няма: нашият глас пее с причина“.⁶

Когато премислях през тези дни за този, който е композирал тази песен, с текста и с музиката – бяха две приятелки на петнайсет-шестнайсет години, – се питах: но кой е способен сега да намери израз синтетичен и жив, способен на молба, разпознаваем от всички като сериозен и искрен?

3. Когато Юда престанал да бъде с Исус и излязъл, за да Го предаде, за да иде да предаде, Евангелието казва: *Erat autem nox*,⁷ беше нощ.

Да забравим или изпуснем това, което ни е било казано, това, което ни бива казвано, би било да накараме да се сгромоляса целият ни живот в онзи мрак, за който сякаш е предназначен животът на мнозинството от хората.

Ние напредваме в съществуването чрез сигурност, която изгаря всички наши поръчения и всички наши страхове за сили, които да липсват.

Надеждата за нас е увереност, увереност за бъдещето. За някого, който върви без увереност относно къде трябва да стигне, би било като трагедията на някой клетник.

Но ние позволяваме мракът да ни обгърне твърде много пъти, най-вече вместо желанието за истината го има разочарованието на едно неверие.

„Сега ти кажи ми как може да се надява човек, който има в ръце всичко, но няма прощката.“⁸ Тази строфа от една песен на нашия Клаудио Киефо е може би най-човешкото и разтърсващо наблюдение въобще.

„Как може да се надява човек, който има в ръце всичко, но няма прощката“; който не признава прощката, която е най-драматичният и най-убедителният аспект на връзката, която Тайната има с нас, така че не допуска прощката като върховна форма на отношенията между себе си и другите хора (*Отче наш* казва: „Прости ни дълговете, както и ние прощаваме на нашите длъжници“). Човекът, за когото е преобладаващо усещането за собствената нищожност, чувството за собствената безутешност, е доминиран обаче и се оставя да бъде доминиран, става роб на това, което светът казва. А светът, рано или късно, спрямо увереността за човешкото щастие прави да преобладава отрицанието.

Erat autem nox, беше нощ. Мракът, в който източникът на нашата надежда, нейната сила отпадат, е от нас удовлетворен, понеже тази надежда не е отговор, който изглежда непосредствено жив и осъществен. Ние сме тогава като съвестта на човека, когато е на нивото на мошеничеството. Затова е помрачена също цялата изгода от нашето приятелство, от нашето Братство, цялата изгода от живота на Църквата в историята.

Цялата негативност преобладава, когато човекът е Юда, когато не може да избегне това отъждествяване с Юда, с предателя; но той, вместо да вика, би трябвало да умолява предначертанието на живота да няма край.

Така или иначе, нищо нямаше да има в света, което би могло да ни помогне реално. Но понеже има „нужда от някого, който да ни избави от злото“,⁹ Бог стана, Тайната стана осезаемо присъстваща, плът от нашата плът.

Погледът към Исус в утробата на Богородица е най-освобождаващото, най-велико нещо, най-великото, което ние можем да схванем. Да си помагаме да вървим все повече в светлината на това, за да може унесът на енергията да не помрачи истината на светлината.

⁶ М. Сами-А. Маскагни, «Povera voce», пак там, р. 208; превод наш.

⁷ Иоан. 13:30.

⁸ С. Чието, «Ballata del potere», in *Canti*, цит. пр., pp. 219-220; превод наш.

⁹ Пак там; превод наш.

ЗАКЛЮЧИТЕЛНО ИЗКАЗВАНЕ НА ДОН ДЖУСАНИ НА ДУХОВНИТЕ УПРАЖНЕНИЯ ПРЕЗ 2001 Г. „АВРААМ: РАЖДАНЕТО НА АЗ-А“*

Успях да проследя вашия път по начина, по който Господ ми го позволява, по-ограничен и изискващ усилие от преди. Но всичко е Божи път в нашия живот. Така или иначе, няма друго, освен тази формула, за да направим нашето сърце морално, също морално готово и винаги способно да страда, за това, което Бог ни е създал.

Но аз, за да не удължавам твърде много вашия престой там, днес казвам, че има само едно нещо, което не може да убегне – да не го изпускаме в неговата възможност: нужно е да се молим в буквалния смисъл на думата, сиреч да заклеваме Този, на Когото принадлежим, за да не ни е призовал напразно.

Всеки ден сме призвани, всеки час сме призвани, всяка минута, всеки миг сме призвани. И наистина, това, което квалифицира Аз-а, това, което определя Аз-а при всички други човешки нагласи, това, което квалифицира Аз-а, е именно съзнанието, което е връзка с безкрайното: например, една жена шие, шие или готви в кухнята, и е връзка с безкрайното. Това, което характеризира човека, е това парадоксално измерение между малкото, което сме, много малкото, което сме, „бушона“, който сме, между една малкост, която сме, и съставляващата връзка, една съставляваща връзка, която е връзка с Бог.

Но сега не искам да подхващам неща, които вече се подхващаха заедно. Аз искам просто да кажа: да се молим, да се молим, защото това човек може да го прави дори докато върши всяка друга работа. Това е намерение, отваря към намерение, както в дъждовен ден слънцето, което преваля облаците, продънва облаците и хвърля светлина, да ни накара да хвърлим светлината върху всичко, което сме и което правим.

Аз приложих в това време, открих в това време, с цялото си сърце, трогнат, формулата „кратка молитва“, бихме казали, най-пълната формула, която можем да замислим от християнска гледна точка: „Ела, Свети Душе. Ела чрез Богородица“. *Veni Sancte Spiritus. Veni per Mariam*. Повтаряйте тази формула всеки ден, всеки час, когато Господ ви избира, за да бъде чут: това е момент, в който всичко отново се свързва и отново завладява, всичко става тайнствено само едно и прекрасно нещо.

Veni Sancte Spiritus, защото *Spiritus est Dominus, Spiritus est Deus* (Бог е Дух, Духът е Бог). Духът е Бог, на Когото принадлежим. Защото духът е самосъзнание; и ако то е в нас добре приложено, дава да разберем: човекът разбира, че принадлежи, че е принадлежност към Друг. Това е принадлежността към едно Присъствие, към едно Присъствие, и тук, тайнствено (тайнствено, защото не е наше това Присъствие, в известен смисъл не е; защото ако е от друг източник, не е от нашия източник).

„Ела, Свети Душе“ във всяко мое действие, „Ела, Свети Душе“ във всеки мой миг.

Veni per Mariam, и това е именно... Богородица е именно най-мощно човечното и убедително докосване, което Бог е правил към Своето действие върху човека.

Veni per Mariam. Да помислим за еволюцията на тази жена и за нейния начин на пребъждане в историята! Но очевидно е от Бог, в Бог е основата на нейната принадлежност. Но

* Духовни упражнения на Братство „Comunione e Liberazione“, 19-21 май 2000 г., Римини.

от друга страна, Мария е целокупността на човека, целокупността на човека, която бива възвеличена дотам да бъде превърната, дотам да бъде направена необходим инструмент за връзката с Бог („необходим“ не в непосредствения смисъл на думата, а в изконния смисъл на думата). *Per Mariam*, защото не е направила грешка, Бог не позволил тя да бъде обект на атаката на демона, противопоставил се на истината. Чиста и красива Девица: красотата е знакът и тя е почти сакраментален знак на красотата, за която Бог е създал света.

И така, доволен, че ви оставих един призив към тази кратка молитва, към тази възникваща, винаги възникваща слава на живота наш християнски, *Veni Sancte Spiritus. Veni per Mariam* нека да представлява опора, да се разкрие като психологически ясна опора, защото е дълбоко укрепена с корени в началата на човешката природа.

Пожелавам ви тази кратка молитва, този устрем на искреност и простодушие, да намери във вашите сърца всекидневно място, за да бъде призив към нашата човешка реалност, която трябва да променяме според онзи изконен ред, за който сме били създадени. И това е предназначението, и това е онова, което ни липсва много пъти, но което не спира за миг: Бог не може да спре дори миг да бъде източникът на нашето щастие, на нашия коефициент на полезно действие.

**ЗАКЛЮЧИТЕЛНО ИЗКАЗВАНЕ НА ДОН ДЖУСАНИ
НА ДУХОВНИТЕ УПРАЖНЕНИЯ ПРЕЗ 2002 Г.
„МАКАР И ЖИВЕЕЙКИ В ПЛЪТ,
ЖИВЕЯ С ВЯРАТА В СИНА БОЖИЙ“***

Онази вечер Исус беше прекъснат, спрян в Своя път към селото, към което беше отправен, към което се беше отправил, защото имаше един много силен женски плач, с вик от болка, който разтърсвал сърцето на всички присъстващи, но който разтърсвал, който разтърсил най-вече сърцето на Христос.¹⁰

„Жено, не плачи!“¹¹ Никога виждана, никога познавана преди това.

„Жено, не плачи!“ Каква подкрепа можеше да има онази жена, която слушала думата, която Исус казвал на нея?

„Жено, не плачи!“: когато се прибираме вкъщи, когато пътуваме в трамвая, когато се качваме на влака, когато виждаме опашката от автомобили по улиците, когато мислим за цялата суматоха от неща, които засягат живота на милиони и милиони хора, стотици милиони хора... Колко е решаващ погледът, който едно дете или един голям „голям“ щели да занесат на този човек, който идвал начело на групичка приятели и никога не бил виждал онази жена, но се спрял, когато звукът, отзвукът от плача стигнал до Него! „Жено, не плачи!“, сякаш никой не я познавал, сякаш никой не я разпознавал по-силно, по-цялостно, по-основно от Него!

„Жено, не плачи!“ Когато виждаме – както ви казах одеде – цялото движение на света, в чиято река, в чиито потоци всички хора се явяват на живота, явяват живота на себе си, неизвестността на края не е друго, освен неизвестността на това как сме стигнали до тази новост, онази новост, която прави да намерим един човек, среща ни с никога виждан човек, който при болката на жената, която вижда за пръв път, ѝ казва: „Жено, не плачи!“ „Жено, не плачи!“

„Жено, не плачи!“: това е сърцето, с което ние сме изправени пред погледа и пред тъгата, пред болката на всички хора, с които влизаме в отношение, по пътя или при пътуването, при нашите пътувания.

„Жено, не плачи!“ Какво невъобразимо нещо е, че Бог – „Бог“, Този, Който прави целия свят в този момент, – виждайки и слушайки човека, може да каже: „Човеко, не плачи!“, „Ти, не плачи!“, „Не плачи, защото не за смъртта, а за живота те създадох! Аз те родих и те поставих в голяма компания от хора!“!

Човеко, жено, момче, момиче, ти, вие, не плачете! Не плачете! Има един поглед и едно сърце, което прониква във вас чак до мозъка на костите и ви обича чак до вашата участ, един поглед и едно сърце, което никой не може да отклони, никой не може да направи неспособно да каже това, което мисли, и това, което чувства, никой не може да направи безсилно!

*Gloria Dei vivens homo.*¹² Славата на Бог, величието на Този, Който прави небесните звезди, Който слага в морето капка по капка всичкото синьо, което го определя, е човекът, който живее.

* Духовни упражнения на Братство „Comunione e Liberazione“, 3-5 май 2002 г., Римини.

¹⁰ Срв. Лук. 7:11-17.

¹¹ Лук. 7:13.

¹² Ireneo di Lione, *Contro le eresie*, IV, 20,7.

Няма нищо, което да може да преустанови онзи непосредствен устрем на любов, привързаност, уважение, надежда. Защото е станал надежда за всеки, който Го е видял, който е чул: „Жено, не плачи!“, който е чул Исус да казва така: „Жено, не плачи!“.

Няма нищо, което да може да спре сигурността на една тайнствена и добра участ!

Ние сме заедно, казвайки си: „Ти, никога не съм те виждал, не знам кой си: не плачи!“. Защото плачът е твоята участ, сякаш е твоята неизбежна участ: „Човеко, не плачи!“.

Gloria Dei vivens homo: славата на Бог – онази, чрез която поддържа света, Вселената – е човекът, който живее, всеки човек, който живее: мъжът, който живее, жената, която плаче, жената, която се усмихва, детето, жената, която умира майка.

Gloria Dei vivens homo. Ние искаме това и нищо друго, освен това, Божията слава да бъде разкрита на целия свят и да докосне всички сфери на Земята: листата, всички листа на цветята и всички сърца на хората.

Никога не сме се виждали, но това е онова, което виждаме сред нас, онова, което чувстваме сред нас.

Чао!

ИЗКАЗВАНИЯ НА ДОН ДЖУСАНИ НА ДУХОВНИТЕ УПРАЖНЕНИЯ ПРЕЗ 2004 Г. „ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕТО НА ЧОВЕКА“ *

Изказване след първата лекция

Тази лекция на Карон е най-доброто нещо, което Господ ми даде да разбера на всички събрания от нашите духовни упражнения. Аз ви умолявам да помолите вашите свещеници, да помолите вашите ръководители да дадат циклостилно копие от диктовката на речта, която направи отец Карон. Това е най-хубавото нещо, което съм чувал в живота си, най-ясната, най-красива покана, където целият субект на благодатта, която Христос ни даде, е във факта на онзи народ, който при нещата, които се случват в живота, ще направи страстно раздаване на едно велико нещо, без никакво голямо сравнение.

Аз се надявам Господ да ми даде, освен това, благодатта да участвам във всички ваши сбирки и да чуя на тях да се диктува отново смисълът на нещата, които чухме да се цитират днес. Защото, вярвайте ми – аз разбирам, че не успявам да се изкажа добре, защото би трябвало да съм способен да направя веднага това, което отец Карон направи толкова добре сега, – ние искаме да бъдем верни на Христос. Верността към Христос е верността към факта, че смисъла на живота го има, разкрит е, значим е и разкрит за всеки от нас, където е впечатляващо, че положението на живота е позитивно така или иначе.

Аз съм в положението да мога да „сметна“ също приноса, който моят опит ще може да даде на предназначението, за което сме били създадени, за което сме били устроени: не е особен акт, не е особена победа, а е истинската победа, която е да кръстим позитивността на нашия живот. Защото победата на Христос, в Неговата смърт, идва от това: Неговия прочит на живота, недоминиран от злото, недоминиран от трудността на езика, не описан от новостта на речник, а определен по непогрешим начин – да, по непогрешим начин, – защото е непогрешим този начин, тази позитивност на нашето време, тази позитивност на нашето съществуване.

Че дори един езичник е призван да свидетелства за истината, победата на Христос в неговия живот, със сигурност е нещо, което ще ни е нужно да припомним. Трябва да си го припомним всеки ден между нас, всеки ден трябва да си припомним победата на здравословността, победата на победата, победата на възкресението на Христос; победата на Христос, която ще огъне нашето сърце да бъде посредник на онова познание, което нашите другари от народа, нашите другари от общността, нашите другари от общението ще имат правото и задължението да ни предадат, правейки от позитивността на живота спасението на това, което ние винаги сме искали.

Проблемът не е победа като значение при смърт, а е смисълът на смъртта в разгара на живот.

Моля ви да ми се обадите, да ми дадете, веднага щом можете, повод да се възхищавам на вашата вяръност, на верността на вашата решимост, верността във вашата компания, на верността в нашата компания, защото това е компанията, която спасява света.

* Духовни упражнения на Братство „Comunione e Liberazione“, 23-25 април 2004 г., Римини.

Заклучително изказване

Позволете ми да ви поздравя още веднъж. Колкото повече разсъждавам върху това, толкова повече ми идва да благодаря на Господ и на всеки от вас, защото темата на Упражненията тази година е най-хубавата и безгранична тема, която можем да си представим. Защото победата на Христос е победа над смъртта. А победата над смъртта е победа над живота. Всичко има една позитивност, всичко е едно толкова завладяващо добро, че когато Господ ни даде предупреждение и край, ще образува голямата внушителност, за която този свят е бил създаден.

Затова го има куража, който всеки от нас трябва да носи поради позитивността на живота, дотам че всяко противоречие или всяка болка имат, в „проводника“ на този живот, позитивен отговор.

И като особен пример аз се надявам, че можем добре да се разберем с Господ, че ще ни просветли във всичко, което ще ни постави в „новите“ условия да вършим, за да видим как животът на човека е изцяло позитивен, дълбоко позитивен в своето крайно намерение.

Защото животът е прекрасен: животът е прекрасен, той е обещание, дадено от Бог с победата на Христос. Затова всеки ден, в който ние ще станем от леглото – каквато и да е нашата непосредствено доловима, доказуема ситуация, дори най-страдалческата, невъобразима, – е благо, което е на път да се роди на границите на нашия хоризонт на човеци.

И ще трябва да се постарая да приведем това и в историческо съзвучие. Трябва да направим така, че да бъде прегледана самата история на нашия живот, както на живота на всички народи по света, от първоначалната до крайната граница – казахме оде, – до крайната граница на нашата, на онази реалност, която е животът на човека. Защото тя изисква ново внимание, внимание, което да носи в себе си голямата награда – голямата награда! – което да носи в себе си вече голямата награда, която е в края на всяко нещо за всеки човек. Това, в което трябва да си помагаме, това, в което ние трябва да се подкрепяме, това, в което ние трябва да бъдем братя, е тази изконна позитивност при всяка болка: тя е спокойствие, което умиротворява нашето съгласие.

И да „изучаваме“ историята на човечеството с това нагледно намерение, ще бъде ново средство, за да благодарим на тези, които ни карат да избухваме от радост пред добротата на Бог, пред Неговата доброта.

Пожелания към всички, за да може всеки по пътя на своя живот да намери извънредност на благо, което е възкръсналият Христос, да намери помощта на това, което пробужда за хората позитивността, която прави основателно това да продължаваме да живеем!

Да бъде хвален Господ победител над смъртта и над нас! Поздрави на всички!

ИЗТОЧНИЦИ

Текстовете, събрани в тази книга, са редактирани и коригирани за това издание, като се изхожда от аудио-визуалните записи, съхранявани в Архива на Братство „Comunione e Liberazione“

Предишни частични публикации:

1997

„Въведение и част първа“, в L. Giussani, *L'uomo e il suo destino. In cammino*, Marietti 1820, Genova 1999, pp. 7-60.

ТИ, ИЛИ ЗА ПРИЯТЕЛСТВОТО. *Записки от размишленията на Луиджи Джусани и Стефано Алберто*, Римини, 16-18 май 1997 г.; притурка към сп. „Tracce-Litterae communionis“, бр. 6, юни 1997 г., с. 43-46.

1998

„Трета част“, в L. Giussani, *L'uomo e il suo destino. In cammino*, цит. пр., pp. 103-154.

ЧУДОТО НА ПРОМЯНАТА. *Записки от размишленията на Луиджи Джусани*, Римини, 24-26 април 1998 г.; притурка към сп. „Tracce-Litterae communionis“, бр. 7, юли-август 1998 г., с. 49-56.

1999

ХРИСТОС Е ВСИЧКО У ВСИЧКИ. *Записки от размишленията на Луиджи Джусани*, Римини, 23-25 април 1999 г.; притурка към сп. „Tracce-Litterae communionis“, бр. 7, юли-август 1999 г., с. 12-40, 47-54.

2000-2004

2000

„Заклучително изказване на дон Джусани“, в *Che cos'è l'uomo e come fa a saperlo*, Rimini, 19-21 maggio 2000; Cooperativa Editoriale Nuovo Mondo, Milano, giugno 2000, pp. 47-49.

2001

„Заклучително изказване на дон Джусани“, в С. Алберто-Х. Карон, *Авраам: раждането на Аз-а*, Римини, 18-20 май 2001 г.; притурка към сп. „Tracce-Litterae communionis“, бр. 6, юни 2001 г., с. 48-49.

2002

„Заклучително изказване на дон Джусани“, в S. Alberto-J. Carrón, *Pur vivendo nella carne, vivo nella fede del Figlio di Dio*, Rimini, 3-5 maggio 2002; Cooperativa Editoriale Nuovo Mondo, Milano, giugno 2002, pp. 47-48.

2004

„Изказвания на дон Джусани“, в S. Alberto-J. Carrón, *Il Destino dell'Uomo*, Rimini, 23-25 aprile 2004; Cooperativa Editoriale Nuovo Mondo, Milano, maggio 2004, pp. 30-31, 48-49.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР – Хулиан Карон	
„ТОЙ Е ЖИВОТЪТ НА МОЯ ЖИВОТ, ХРИСТОС“	3
Ти, или за приятелството (1997)	16
Въведение.....	18
„БОГ – ВСИЧКО ВЪВ ВСИЧКО“	19
1. Един нов старт: онтологията.....	19
2. Две изкушения: нихилизъм и пантеизъм.....	19
3. Съществуването на Аз-а	21
4. Да молиш да бъдеш	23
5. Изборът на отчуждеността	24
„ХРИСТОС – ВСИЧКО У ВСИЧКИ“	26
1. Природа и предназначение на човека.....	26
2. Да подражаваш на Христос	27
3. Бог е Отец	28
4. Поведението на Исус към Отца.....	29
5. От приятелството – нравствеността.....	31
6. Светлина, сила и помощ за човека	32
7. В историята на света: икуменизъм и мир.....	34
Събрание	38
ХРИСТОС – ЖИВОТ НА ЖИВОТА.....	41
1. „Начена да върши и учи“	41
2. Едно настоящо Събитие.....	43
Чудото на промяната (1998)	46
БОГ И СЪЩЕСТВУВАНЕТО	48
1. Проблем на познание.....	48
2. Опит и разум.....	49
3. Три тежки редукции.....	50
4. Покварата на религиозността.....	54
5. Традиция и харизма	56
ВЯРА В БОГ Е ВЯРА В ХРИСТОС	59
1. Един нов манталитет	59
2. Една изпразнена вяра: петте „без“ на модерния рационализъм.....	62
3. Новата нравственост	66
Събрание	71
„САМО УДИВЛЕНИЕТО ПОЗНАВА“	77
Христос е всичко у всички (1999)	79
ДУМА, РЕШАВАЩА ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО.....	81
1. Потребност и очевидност от принадлежността	81
2. Отричането на принадлежността и неговите последствия.....	84
3. Историчността на принадлежността.....	87
КОЙТО Е В ХРИСТА, ТОЙ Е НОВА ТВАР	94
1. Събитието на една различна човешкост.....	94
2. Целта на принадлежността	97
Събрание и обобщение.....	102

Изказвания, обръщения (2000-2004)	109
ЗАКЛЮЧИТЕЛНО ИЗКАЗВАНЕ НА ДОН ДЖУСАНИ НА ДУХОВНИТЕ УПРАЖНЕНИЯ ПРЕЗ 2000 Г. „КАКВО Е ЧОВЕКЪТ И КАК ДА ГО УЗНАЕ“	111
ЗАКЛЮЧИТЕЛНО ИЗКАЗВАНЕ НА ДОН ДЖУСАНИ НА ДУХОВНИТЕ УПРАЖНЕНИЯ ПРЕЗ 2001 Г. „АВРААМ: РАЖДАНЕТО НА АЗ-А“	113
ЗАКЛЮЧИТЕЛНО ИЗКАЗВАНЕ НА ДОН ДЖУСАНИ НА ДУХОВНИТЕ УПРАЖНЕНИЯ ПРЕЗ 2002 Г. „МАКАР И ЖИВЕЕЙКИ В ПЛЪТ, ЖИВЕЯ С ВЯРАТА В СИНА БОЖИЙ“	115
ИЗКАЗВАНИЯ НА ДОН ДЖУСАНИ НА ДУХОВНИТЕ УПРАЖНЕНИЯ ПРЕЗ 2004 Г. „ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕТО НА ЧОВЕКА“	117
ИЗТОЧНИЦИ	119